

**ქორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს
ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი**

**თბილისი
2018**

ოთარ ჯანელიძე

ივანე ჯავახიშვილის კვლადაკვალ

კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს
ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის

სამეცნიერო-პოპულარული
ნიშნების სერია

სერიის და მეექვსე წიგნის რედაქტორი
ზაზა აბაშიძე

საგამომცემლო ჯგუფი
ირმა ბერიძე
ლანა ბრძილიშვილი
ვლადიმერ აპრანიძე

ISSN 2587-4616

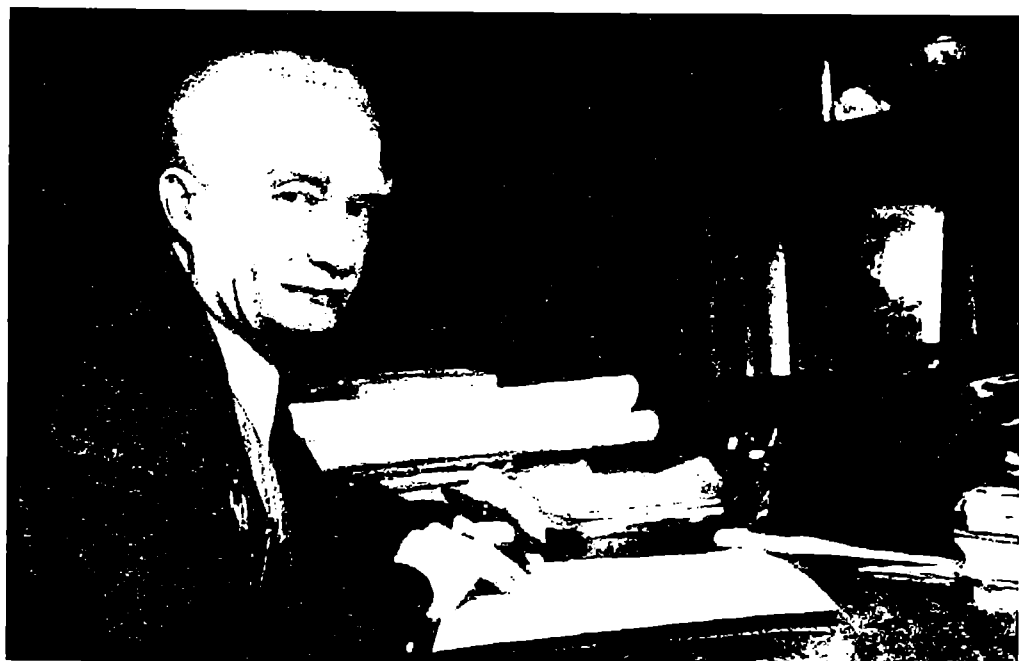
ISBN 978-9941-9563-2-4 (მეექვსე წიგნის)

© კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, 2018
© ოთარ ჯანელიძე, 2018

რედაქტორისგან

ივანე ჯავახიშვილი განსაკუთრებული მოვლენაა საქართველოს ისტორიაში, არა მხოლოდ როგორც დიდი ისტორიკოსი – თანამედროვე ქართული მეცნიერული ისტორიოგრაფიის ფუძემდებელი, არამედ, როგორც დიდი მოღვაწე და მამულიშვილი. „ქართველი ერის ისტორიის“ ავტორი, თავად არის ამ ერის ისტორიის ერთ-ერთი გამორჩეული და ნათელი ფურცელი. მისი მეცნიერული და საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ერთ-ერთი მთავარი შედეგი არის თბილისის უნივერსიტეტი, რომელიც დღეს მის სახელს ატარებს და რომელსაც 2018 წელს დაარსებიდან 100 წელი უსრულდება. უნივერსიტეტის მესაძირკვე ისტორიკოსი მთელი ეპოქის შემქმნელი იყო ჩვენი ქვეყნის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში და ცხადია, ქართველები, განსაკუთრებით ახალგაზრდა ქართველები, უნდა იცნობდნენ ამ დიდი ადამიანის ცხოვრების და მოღვაწეობის სხვადასხვა მხარეს. ოთარ ჯანელიძის ნიგნი პოპულარული ენით მოგვითხრობს ივანე ჯავახიშვილზე, როგორც სწორუპოვარ ლექტორზე, გვამცნობს მისი ბიოგრაფიის ნაკლებად ცნობილ ფაქტებს და ამით კიდევ ერთხელ წარმოაჩენს დიდი მეცნიერის ღვაწლს. დარწმუნებული ვართ, რომ ნიგნი დიდ ინტერესს გამოიწვევს ქართველ მკითხველში.

ზაზა აბაშიძე

ივანე ჯავახიშვილის საჯარო ლექციები თბილისსა და ქუთაისში

ივანე ჯავახიშვილი, როგორც ქართველი ერის ერთ-ერთი გამორჩეული შვილი, მრავალი შემამკობელი ეპითეტით მოიხსენიება, მათ შორის: „ერის მედროშე“ (კოლაუ ნადირაძე), „ქართული მეცნიერების სინდისი“, „საქართველოს ისტორიის სჯულმდებელი“ (ლადო ასათიანი), „მოძღვარი და განმანათლებელი“ (ისიდორე დოლიძე), „კაცი, რომელმაც აწმყო გააძლიერა წარსულის ცოდნით“ (კონსტანტინე გამსახურდია) და სხვ.

სახელოვანი სწავლული და პირველი ქართული უნივერსიტეტის მესაძირკვე არა მარტო დიდი მეცნიერი და თვალსაჩინო ეროვნული მოღვაწე იყო, არამედ ჩინებული ლექტორიც. თბილისის უნივერსიტეტის დაფუძნებამდე ივანე ჯავახიშვილი პეტერბურგში მოღვაწეობდა და, ბუნებრივია, საუნივერსიტეტო კურსებს რუსულად უძღვებოდა. რაც შეეხება ქართველი მსმენელებისათვის განკუთვნილ საჯარო ლექციებს, იმ დროს ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგიის სიმწირის მიუხედავად, ისტორიკოსი მუდამ ქართულ ენაზე კითხულობდა.

თანამედროვეთა გადმოცემით, ივანე ჯავახიშვილი განსაკუთრებული ორატორული თვისებებით დაჯილდოებული არ ყოფილა, ლექციებზე ზეპირ საუბარს ის ხშირად თავისივე დაწერილი ტექსტის წაკითხვას ამჯობინებდა, მაგრამ მისი მშვიდი, განონასწორებული მეტყველება და დარბაისლური სტილი თანაბრად იპყრობდა საუნივერსიტეტო-აკადემიურ თუ უფრო ფართო აუდიტორიას. „საუბრობდა სადად და დამაჯერებლად ურთულეს პრობლემათა გამო, მისი არგუმენტირება და მთელი მისი მეტყველება მოკლებული იყო ყოველივე ყალბ პათოსს, პროფესიულ რიტორიკასა და სოფიზმს“ ამასთან, თემის შინაარსი, სათქმელის სიღრმე, სიახლე და დამაჯერებლობა, აზრის მკაფიოდ და ნათლად გადმოცემა მეცნიერის ლექციებს მიმზიდველსა და საინტერესოს ხდიდა.

დიდი ისტორიკოსის ერთ-ერთი მსმენელის ჩანაწერის მიხედვით: „ივანე ჯავახიშვილი ლექციას კითხულობდა დინჯად, ხმის აუმაღლებლად, ჩვეულებრივი

სასაუბრო კილოთი. მისი არაჩვეულებრივად სიმპათიური, თითქოს გამოქანდაკებული სახე მშვიდი და ოდნავ მომღიმარი იყო. მაგრამ თვალების გამომეტყველება სრულიად ეცვლებოდა, როცა საქართველოს წარსულის რომელიმე სავალალო და ბედშავ ამბავს შეეხებოდა. მაშინ ხმა აუთრთოლდებოდა, ფერი ეცვლებოდა, თვალებში სევდა ჩაუდგებოდა, ხანდახან შეჩერდებოდა კიდეც და მცირე პაუზის შემდეგ განაგრძობდა თხრობას" (ყორანაშვილი 1999: 37).

აღსანიშნავია, რომ საჯარო ლექციების კითხვა მომავალმა დიდმა მეცნიერმა თავდაპირველად რუსეთში დაიწყო. პეტერბურგის უნივერსიტეტის აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტის დამთავრების შემდეგ ივანე ჯავახიშვილი ქართულ-სომხური ფილოლოგიის კათედრაზე დატოვეს საპროფესოროდ მოსამზადებლად. 1903 წლიდან კი იგი უკვე ამ უნივერსიტეტის პრივატ-დოცენტია. ამავე წელს უკავშირდება მისი პირველი საკვირაო ლექციებიც ამ ქალაქში მცხოვრები ქართველი საზოგადოების, განსაკუთრებით მოსწავლე-ახალგაზრდობისათვის.

სწორედ იმ ხანებში პეტერბურგში ჩამოყალიბდა ქართული ისტორიის მოყვარულთა წრე, რომელიც კვირაში ერთხელ, ქალაქის ცენტრალურ უბანში მდებარე გ. თარხნიშვილის ბინაზე იკრიბებოდა. სხვადასხვა უმაღლესი სკოლის ქართველი სტუდენტები შეუწელებელი ინტერესით უსმენდნენ ივ. ჯავახიშვილის მშობლიურ ენაზე „მჭევრმეტყველებითა და პოპულარულად“ წაკითხულ ლექციებს. წრის ერთ-ერთი წევრის ა. ჩიჯავაძის გადმოცემით, „ამ ლექციებს ეწსრებოდა კარგა ბლომად სტუდენტობა და რამდენიმე იმ დროს პეტერბურგში მყოფი პირი, ჩამოსული თავის საქმეებზე“ (ჯორბენაძე 1984: 84).

ხსენებული წრის შესახებ გაზეთი „ივერია“ წერდა: „შესდგა ახალგაზრდა ქალ-ვაჟთა წრე, რომელიც დიდის ხალისით სწავლობს ქართულ ისტორიასა და ლიტერატურას. ახალგაზრდა პრივატ-დოცენტი ივ. ჯავახიშვილი უკითხავს მათ ყოველ კვირას ლექციებს კერძო ბინაზედ, მსმენელნი გულმოდგინედ ემზადებიან ამ ლექციებისათვის“ (ივერია 1903: 18 თებერვალი).

XIX საუკუნის პირველ ქართულ „არასამთავრობო ორგანიზაციას“ – ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას XX საუკუნის დამდეგიდან ახალი კულტურულ-საგანმანათლებლო დანესებულება – სახალხო უნივერსიტეტები შეემატა. მათი მთავარი დანიშნულება ზრდასრულ მოსახლეობაში უნიგნურობის ლიკვიდაცია და განათლების გავრცელება იყო.

პირველი სახალხო უნივერსიტეტი 1867 წელს ინგლისში გაიხსნა. მსგავსი კერები შემდეგ დანიასა და სკანდინავიის სხვა ქვეყნებში აღმოცენდა. მალე ეს სიახლე გერმანიასა და საფრანგეთშიც დაინერგა. მოძრაობამ სახალხო უნივერსიტეტების შესაქმნელად რუსეთის იმპერიაში, და მათ შორის საქართველოში, ფართო გავრცელება 1905-1907 წლების რევოლუციის პერიოდში ჰპოვა.

აგრძელებდა რა დიდ თერგდალეულთა გზას, ივანე ჯავახიშვილი სამეცნიერო-პედაგოგიური მოღვაწეობის პარალელურად, საჭიროდ და აუცილებლად მიიჩნევდა, დრო ხალხის ფართო ფენებში ცოდნის შეტანისა და საგანმანათლებლო საქმიანობისთვისაც დაეთმო.

ეს მით უფრო, რომ თვითმპყრობელობის პირობებში საქართველოში ეროვნული საგანმანათლებლო სისტემა არ არსებობდა. წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ძალისხმევით გახსნილ სკოლებში მოსწავლეებს მხოლოდ პირველდანყებითი განათლების მიღება შეეძლოთ. განათლებაზე მოთხოვნილებას სრულად ვერ აკმაყოფილებდნენ რუსულენოვანი სასწავლებლები, რომლებშიც სწავლა ყველას როდი შეეძლო. ქართული ჟურნალ-გაზეთების ზრუნვა მოსახლეობაში განათლების პოპულარიზაციისათვის დიდად სასარგებლო იყო, მაგრამ არა საკმარისი. ამიტომ, მეცნიერების სხავასხვა დარგში საჯარო ლექციებს, თავისი მნიშვნელობიდან გამომდინარე, სერიოზული ყურადღება უნდა დათმობოდა. ივანე ჯავახიშვილი ერთ-ერთი პირველი იყო მათ შორის, ვინც აქტიურად გამოეხმაურა ამ ახალ წამოწყებას, ფართოდ ჩაერთო და საკუთარი წვლილი შეიტანა მის დამკვიდრებაში.

პირველი საჯარო ლექცია, რომელიც ივანე ჯავახიშვილმა თბილისში 1906 წელს წაიკითხა, „ზნეობრივი მოძღვრების ისტორიას“ ეძღვნებოდა. ლექციის ტექსტი ავტორის ხელმოწერით გაზეთმა „ივერიამ“ თავის ოთხ ნომერში გამოაქვეყნა იმავე წლის მაისის თვეში (ივერია 1906: 7, 14, 21, 28 მაისი). აქ გამოკვეთილი იყო საკითხები: ქველმოქმედება და საქველმოქმედო დაწესებულებანი. მეცნიერი განიხილავდა, თუ რა საქველმოქმედო დაწესებულებები არსებობდა ძველ საქართველოში და ვინ იყვნენ მათი დამფუძნებლები; როგორი იყო მაშინდელი ზნეობრივი და საზოგადოებრივი შეხედულებანი, რომლებსაც ემყარებოდა ქველმოქმედება. განმარტებულია, რომ ქართველი ხალხის ძირითადი ზნეობრივი შეხედულება სახარების მოძღვრებაზე იყო დამყარებული. ავტორი გამოყოფდა გლახაკებს (მათხოვრებს) და მეუღაბნოეებს (მონაზვნებს),

რომლებიც სარგებლობდნენ ქველმოქმედთა შემწეობით, „გლახაკებს მთელი ქრისტიანეთა კრებული – ეკლესია ეხმარებოდა, ხოლო მონაზნებს კი კერძო პირები, თითოეული გულშემატკივარი და თანამგრძნობელი“ (ივერია 1906: 7 მაისი). შემდგომში, ისე როგორც დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში, ჩვენშიც ზოგი რამ შეიცვალა და ქველმოქმედებამ თავდაპირველი უანგარო ხასიათი რამდენადმე დაკარგა. მონასტრებისათვის შეწირული ქონების სანაცვლოდ, რომელიმე აზნაური ან ხელისუფალი იმაზე კი არ ფიქრობდა, რომ ქონებრივად ეხმარებოდა ბერებს, არამედ მართო იმაზე, რომ წმინდა მამები მის სულს ღმერთს შეავედრებდნენ (ივერია 1906: 21 მაისი).

ივანე ჯავახიშვილის გამოკვლევით, გლახაკების დახმარება ბაგრატ კურაპალატის დროიდან (მეცხრე საუკუნე), სახელმწიფო რანგშია აყვანილი. მაშინ შემოღებული „გლახაკთა ნაწილი“ (ერთგვარი საქველმოქმედო გადასახადი მათ დასახმარებლად) საქართველოში მეცამეტე საუკუნემდე არსებულა. მთელი სახელმწიფო შემოსავლის და დაპყრობილი ქვეყნების ხარჯის 10 %-ს ქველმოქმედებას ახმარდნენ. „ზნეობრივი მოვალეობის ასრულებაზე ქართველი საზოგადოება და მთავრობა სამღვდელოებაზე ნაკლებად არ ზრუნავდა“, დაასკენიდა მეცნიერი (ივერია 1906: 28 მაისი).

მომავალი დიდი ისტორიკოსი ერთ-ერთი პირველი გამოეხმაურა თბილისის მასწავლებელთა განზრახვას, 1907 წელს, საშობაოდ, გაემართათ საჯარო ლექციები რუსეთში მოღვაწე სხვადასხვა მეცნიერის მონაწილეობით. ამ „საშობაო უნივერსიტეტში“ ნაიკითხა მან ლექცია საქართველოს ეკონომიკური ისტორიიდან, რომელსაც, სხვებთან ერთად, ილია ჭავჭავაძე დაესწრო.

თანადროულ პრესას უყურადღებოდ არ დაუტოვებია ეს ღირშესანიშნავი ამბავი. გაზეთ „ისარში“ გამოქვეყნდა ინფორმაცია და ლექციის მოკლე მიმოხილვა. „ახალგაზრდა მეცნიერმა ჯავახიშვილმა წარსულ კვირას ნაიკითხა საჯარო ლექცია: „ეკონომიკური ისტორია საქართველოსი უძველესი დროიდან მეცამეტე საუკუნემდე ქრისტესშობის შემდეგ“, – ვკითხულობთ გაზეთში. პუბლიკაციის ავტორი ალექსანდრე ფრონელი აღნიშნავდა: „საგანი ძნელია, მასალები მცირე და, მიუხედავად ამისა, სიმცირეს მასალისას არ შეუშინდა ლექტორი, რაც გამოქვეყნებულია, იმას თავი მოუყარა და შედარებით სავსე სურათი დაგვიხატა ჩვენის საქართველოს წარსულის ეკონომიკური ვითარებისა. მსმენელმა ბევრი ახალი რამ გაიგონა თავის ქვეყნისა და უეჭველია გულწრფელად ისიამოვნებდა. ...ლექციამ თითქმის სამ საათს გასტანა. ლექცია ლექტორმა იმედიანად

დაასრულა: ბევრი გაჭირვება უხილავს საქართველოს, ბევრი უბედურება და ვაი-ვაგლახი განუცდიაო, მაგრამ თუკი ოდესმე მცირედაც მაინც რიგიან პირობებში ჩავარდნილა, მკვდრეთით ამდგარა და ფენიქსისებრ განახლებულაო" (ისარი 1907: 7, 10 იანვარი).

ივანე ჯავახიშვილის ამ საჯარო ლექციას მოგვიანებით გრიგოლ რობაქიძე ასე აღწერდა:¹ „1907 წელს საქართველოს დედაქალაქში ქართველი სწავლული მოხსენებას კითხულობს. თეატრში ტევა აღარაა. მსმენელთა შორის იმყოფება დიდი ქართველი: ჭაჭავაძე ილია, რომლის თანდასწრება მთელ კრებას საზეიმო იერსა ჰყვენს. მომხსენებელი ჯერ ჯიდევ ახალგაზრდაა, ხოლო გონებით უკვე მოწიფული. ... ლაპარაკობს ნელა, პაუზებით: ეტყობა – სწონის და ზომავს ნათქვამს. სიტყვა თითქო არ ემორჩილება – ალბათ ცდილობს, არც მეტი თქვას და არც ნაკლები. არც ერთხელ ხმის ამალღება: ნააზრის ცხადება ისე გულისხმიერია მისი, დამსწრენი გულდასმით ისმენენ ყოველ სიტყვას მომხსენებლისას – და გრძნობენ თანდათან, რომ მათში რაღაც იზრდება ნელ-ნელ. ანუ უკეთ – რაღაც იმართება – მზე ტკბილი და ძალის მომგვრელი. ... თავდება მოხსენება. მსმენელნი აღფრთოვანებით აცილებენ ახლად მოვლენილ სწავლულს, ხოლო თვალი მაინც ილიას მიმართ უჭირავთ: უნდათ გაიგონ, თუ რას იტყვის დაუღალავი მობრძავი საქართველოს კულტურისა. ნელი, მოკლე, შინაგან აღვივებული სიტყვით ამცნევს დიდი ქართველი ირგვლივ თავმოყრილთ თავის გახარებას. ილიას სიტყვა ედება მთელ კრებას – რიგიდან რიგებს – ვითარ მაღლით განფენილი დასტური. სიხარული მატულობს. ბოლოს ეს „განაჩენი“ მომხსენებელსაც სწვდება. მის მშვიდ სახეს ნათელი ეფინება – თითქო ჰსურს გამხნეებულს გასძახოს ხე-ესურულად: „ჯანი მამიმატის!“ ახალგაზრდა სწავლული ივანე ჯავახიშვილია“ (რობაქიძე 1967: 126-127; რობაქიძე 1986: 188).

ივანე ჯავახიშვილის ამ საჯარო ლექციით კმაყოფილ ილია ჭაჭავაძეს ერთ კერძო საუბარში უთქვამს: „საქართველოს ისტორია ასე უნდა იწერებოდესო“ (დუმბაძე 1984: 72).

მეცნიერის ეს ლექცია ეფუძნებოდა 1907 წელს გამოცემულ მის მონოგრაფიულ ნაშრომს „საქართველოს ეკონომიური ისტორია IX-XIII სს“. მიჩნეულია, რომ ამ ნაშრომით ივანე ჯავახიშვილმა ქართულ ისტორიოგრაფიაში

¹ გრიგოლ რობაქიძე ამ ლექციას არ დასწრებია. როგორც თვითონ წერს, ამბავს ვალერიან გუნიას ნაამბობის მიხედვით გადმოგვცემს.

დაამკვიდრა სოციალურ-ეკონომიკური მიმართულება და „მანამდის თითქმის ხელშეუხებელი საკითხების მეცნიერულ კვლევას მტკიცე საფუძველი ჩაუყარა“ (დუმბაძე 1984: 65).

1907 წლის ზაფხულში, თბილისში მყოფ ივანე ჯავახიშვილს გადაუწვდია წაეკითხა 5-6 ლექცია საქართველოს ზოგადი ისტორიის საკითხებზე უძველესი დროიდან XVIII საუკუნის დამლევამდე. სათანადო განცხადება ლექციების შესახებ საზოგადოებას პერიოდულმა პრესამ მიაწოდა (ისარი 1907: 13 ივნისი), ხოლო შემდეგ გამოქვეყნდა ჩატარებული ლექციების მიმოხილვა. გავეცნოთ ამ მასალას:

„კვირას, 17 ივნისს, ზუბალაშვილის სახელობის სახალხო სახლში პრივატ-დოცენტმა ივ. ალ. ჯავახიშვილმა წაიკითხა ლექცია: „დამოკიდებულება მთავრობასა და წოდებათა შორის საქართველოში IX-XIII საუკუნეების განმავლობაში. ლექციას ბევრი ხალხი დაესწრო და ლექტორი ტაშის ცემით დააჯილდოვეს“ (ისარი 1907: 19 ივნისი).

ახალი განცხადება დაინტერესებულ საზოგადოებას ქართველი მეცნიერის ახალ ლექციაზე ინვევდა: „21, 22 და 23 ივნისს, საღამოს 7 საათზე ტფილისის საკრებულოს საზამთრო სადგომში პეტერბურგის უნივერსიტეტის პრივატ-დოცენტი ივ. ალ. ჯავახიშვილი წაიკითხავს სამ ლექციას შემდეგ თემაზე: „კულტურის ისტორია საქართველოში უძველესი დროიდან XIII საუკუნემდე“ (ისარი 1907: 20 ივნისი).

ივანე ჯავახიშვილს რომ გამოცხადებული ყველა ლექცია ჩაუტარებია, ამის თაობაზეც ინფორმაცია გაზეთმა „ისარმა“ შემოგვინახა (ისარი 1907: 27-28 ივნისი).

საჯარო ლექციები საზოგადოებისათვის საინტერესო საკითხებზე იმ დროს იმდენად აქტუალური და პოპულარული იყო რომ, როდესაც 1907 წელს თბილისში „საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება“ დაარსდა, მისი ერთ-ერთი ფუძემდებელი, ექვთიმე თაყაიშვილი აპირებდა საზოგადოებისათვის ერთგვარი სახალხო უნივერსიტეტის ხასიათი მიეცათ. ივანე ჯავახიშვილს, რომელიც ამ ახლად ჩამოყალიბებული საზოგადოების ნადვილი წევრი იყო, მისი თავმჯდომარეობაც შესთავაზეს, მაგრამ მეცნიერი არ დათანხმდა. სამაგიეროდ, მას არასოდეს უთქვამს უარი საზოგადოების სასარგებლოდ საჯარო ლექციების ჩატარებაზე.

1908 წელს ივანე ჯავახიშვილის თაოსნობით თბილისში ე. წ. „ზაფხულის უნივერსიტეტი“ ამოქმედდა (ჯორბენაძე 1984: 85), რომლის ეგიდით რამდენიმე ლექცია გაიმართა. მათ შორის, 8 მაისს თბილისის საკრებულოს დარბაზში მეცნიერმა ქართულად ისაუბრა თემაზე „ეკონომიკური მდგომარეობა აღმოსავლეთ საქართველოში მეთვრამეტე საუკუნეში“ (ჩვენი კვალი 1908: 39).

1908 წლის 14 ივნისს საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების სხდომაზე ივანე ჯავახიშვილმა წაიკითხა მოხსენება „ქართველ ისტორიკოსთა ფილოსოფიური და მეთოდოლოგიური შეხედულებების განვითარება VIII-XII საუკუნეთა განმავლობაში“.¹

ფედერალისტური მიმართულების გაზეთი „ამირანი“ გამოეხმაურა ამ მოხსენებას და გამოაქვეყნა მისი ერთგვარი რეზიუმე. საგაზეთო პუბლიკაციაში აღნიშნული იყო, რომ მეცნიერს ძირითადი ყურადღება გაუმახვილებია იოანე საბანისძეზე, გიორგი მთანმინდელზე, ეფრემ მცირესა და დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსზე. იოანე საბანისძის შესახებ ივანე ჯავახიშვილს უთქვამს: მან იმ დროინდელი საქართველოს საზოგადოებრივ-ზნეობრივი მდგომარეობა აღწერა და ჩვეულებრივი მოვლენა არაჩვეულებრივ საზოგადოებრივ მნიშვნელობის მოვლენად დაგვისურათაო; გიორგი მთანმინდელმა პირველმა განსაზღვრა, როგორი წყაროებით უნდა ესარგებლა ისტორიკოსს, როცა მას სურდა სრული და ნდობის ღირსი „ცხოვრება“ დაენერა, რაგვარი ცნობები და საბუთები შეიძლებოდა უტყუარად და ჭეშმარიტად ელიარებინა მწერალს; ეფრემ მცირემ ფილოლოგიური მეთოდები უმწვერვალეს წერტილამდე მიიყვანა, ხოლო დავითის ისტორიკოსის შედარებითი მეთოდი ფართოა და გაბედული, მისი შედარების სფერო განუსაზღვრელია.

მეცნიერი ძალიან მაღალი აზრისა იყო ხსენებულ მოღვაწე-მოაზროვნეთა შესახებ. „ყველა ეს ისტორიკოსი იმდენად ნიჭიერი და შესანიშნავი ისტორიკოსები იყვნენ, რომ თითოეული განათლებული ერის მწერლობისათვის სასიქადულო და დამამშვენებელი იქნებოდა“ (ამირანი 1908: 18 ივნისი), – ხაზგასმით აღუნიშნავს ივანე ჯავახიშვილს.²

¹ ივ. ჯავახიშვილი ამის შესახებ მიუთითებს თავისი გამოკვლევის – „ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლა“ პირველი წიგნის წინასიტყვაობაში (ჯავახიშვილი 1977: 21; ამირანი 1908: 18 ივნისი).

² ცოტა მოგვიანებით, ნაშრომში „ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლა“, ივ. ჯავახიშვილი მიუთითებდა: „ქართული საისტორიო მწერლობისა და აზრის განვითარებაში განსაკუთრებული ღვაწლი მიუძღვით: იოანე საბანისძეს, რომელმაც თავისი შრომა გარკვეულ გეგმაზე აავსო, ... ცხოვრების კერძო მოვლენაში საზოგადო მნიშვნელოვანი გარემოება შენიშნა და

ქართველ სწავლულთა შორის ივანე ჯავახიშვილმა ერთ-ერთმა პირველ-მა, საჯარო ლექცია ქუთაისშიც გამართა. ეს იყო 1908 წლის ივლისში. იმ დროს ქუთაისში ჯერ კიდევ არ არსებობდა სახალხო უნივერსიტეტი, არც სახალხო სახლი და არც სახალხო აუდიტორია. მიუხედავად იმისა, რომ ქუთაისი მოკლებული იყო სახალხო საგანმანათლებლო დაწესებულებებს და ქალაქში არც ამ საქმეზე „მუდმივად მზრუნველი“ ადამიანები მოიპოვებოდნენ, საჯარო ლექციების პრაქტიკა მაინც შემოუღიათ. გაზეთის ცნობით, ლექტორები თბილისიდან მოდიან და იქაურ ლექციებს იმეორებენ.

„ისოს“ ფსევდონიმით ხელმოწერილ საგაზეთო კორესპოდენციაში ვკითხულობთ: თბილისელებისათვის კარგად ცნობილმა ლექტორმა ივანე ჯავახიშვილმა წაიკითხა ლექცია „აღმოსავლეთ საქართველოს ეკონომიკური მდგომარეობა მე-19 საუკუნეში“. ლექცია მეტად საინტერესო იყო. ლექტორს ახალი სტატისტიკური მასალა და დავთრები აღმოუჩენია ამ საუკუნის ეკონომიკური მდგომარეობის შესასწავლად. ავტორი სინანულს გამოხატავდა, რომ ლექციას ცოტა მსმენელი დასწრებია, რადგან „ჩვენი ქვეყნის შესახებ ქართული ლექციები არც მაგრე რიგათ აინტერესებს ჩვენს საზოგადოებასო“ (ხომლი 1908: 17, 19, 20 ივლისი).

არდადეგების პერიოდში, როცა ივანე ჯავახიშვილი სამშობლოში ჩამოსვლას ახერხებდა, გადაუდებელ მოვალეობად მიაჩნდა წაეკითხა საჯარო ლექცია თბილისში, ქუთაისში თუ სხვა დიდ ქალაქში საქართველოს ისტორიისა და ქართული კულტურის ისტორიის საკითხებზე.¹

თავისი ლექციებით ივანე ჯავახიშვილი „საქართველოს ისტორიის ცოდნას ავრცელებდა და ამასთან ერთად, სამშობლოსადმი სიყვარულს თუ უკეთესი მომავლისადმი რწმენას აღვივებდა“ (დუმბაძე 1984: 14).

ახალგაზრდა მეცნიერის საჯარო ლექციებს საზოგადოება დიდი ინტერესით ხვდებოდა. ივანე ჯავახიშვილის ლექციები ქართველ ხალხს აყვარებდა სამშობლოს, უნერგავდა თავისუფლებისა და უკეთესი მომავლისათვის ბრძო-

თავის თანამედროვეებსაც დაანახვა; ... გიორგი მთაწმინდელს, რომელმაც საისტორიო მწერლობის მეთოდები ჩვენში უაღრესად განავითარა და მასობრივი მაგალითი შეჰქმნა; ... ფრემ მცირეს, ვითარცა საისტორიო მწერლობის მეთოდებისა და ტექნიკის საუკეთესო თეორეტიკოსსა და ჩვენში ანალოგიის მეთოდის შემომღებს; აგრეთვე დავით აღმაშენებლის შესანიშნავ ისტორიკოსსაც, რომელმაც ისტორიული შედარება სამოთხრობო მეთოდად აქცია“ (ჯავახიშვილი 1977: 43-44).

¹ მეცნიერს უყურადღებოდ არც ქ. გორი დაუტოვებია. 1909 წელს ამ ქალაქის დაინტერესებულ საზოგადოებასაც პქონდა შესაძლებლობა მოესმინა ცნობილი ქართველი ისტორიკოსი საჯარო ლექცია (ჯორბენაძე 1984: 85).

ლის სურვილს.¹ იმდროინდელი ქართული პრესა გულთბილად და აქტიურად ეხმაურებოდა ამ ლექციებს, მაღალ შეფასებას აძლევდა მათ მეცნიერულ დონესა და საზოგადოებრივ მნიშვნელობას. ივანე ჯავახიშვილი უდიდესი პასუხისმგებლობით ეკიდებოდა საქმეს, საუბრობდა უმთავრესად მასზე, რის დიდ ნაწილსაც უშუალოდ იკვლევდა, ყველა საჭირო შემთხვევაში იმონებდა პირველწყაროებსა და კონკრეტულ ფაქტებს. მოქმედებდა თვით მის მიერვე შემუშავებული პრინციპით: „მეცნიერ ისტორიკოსს უნდა ახსოვდეს ის ზნეობრივი პასუხისმგებლობა, რომელიც მას აწევს და რომელიც მას ავალეს თავისი დაუსაბუთებელი ჰიპოთეზები ისტორიის სინამდვილედ არ წარმოიდგინოს“ (ჯავახიშვილი: 1982: 40). ამასთან, საზოგადოებამ უნდა იცოდეს „უტყუარი, ჭეშმარიტი ისტორია და არა გაზვიადებული, ყალბი“ (ჯავახიშვილი 1998: 67-68).

ივანე ჯავახიშვილის ლექციები იყო პროფესიონალი ისტორიკოსის მიერ ჩატარებული მეცნიერული კვლევის ერთგვარი ანგარიში საზოგადოების წინაშე, მაგრამ იმავდროულად ეს საჯარო საუბრები უფრო მეტსაც ნიშნავდა. აკადემიკოს გიორგი ჩუბინაშვილის სიტყვით, ლექციებზე ივანე ჯავახიშვილი მსმენელს ზოგად, ფართო და დამთავრებულ წარმოდგენას უქმნიდა „ისტორიულ მოვლენათა და ეპოქების სურათებზე (ჯორბენაძე: 1984: 86).

საქართველოში ლექცია-საუბრებით საგანმანათლებლო მუშაობის გაგრძელებას საფრთხე შეუქმნა კავკასიის რუსული ადმინისტრაციის განზრახვამ, აეკრძალა სახალხო უნივერსიტეტებში ქართულ ენაზე საჯარო ლექციების კითხვა. ქართველი საზოგადოება უკმაყოფილოდ შეხვდა ამ ამბავს. ჟურნალში „საქართველოს მოამბე“ ამასთან დაკავშირებით ვკითხულობთ: „სახალხო უნივერსიტეტის დაარსება ჩვენ მრავალმხრივად გვახარებდა და გვეგონა, რომ იქ ჩვეულებრივი გარუსების და გადაგვარების პოლიტიკა თავს არ იჩენდა, რადგან ამ სიმპატიურ დაწესებულების მიზანი ყოველ პოლიტიკურ ბრძოლის გარეშე სდგას; ის ავრცელებს ხალხში ცოდნას, მაგრამ აქაც მოვსტყუვდით. ფრთის გამლაც ვერ მოასწრო ახალმა დაწესებულებამ და აკრძალეს ადგილობრივ ენებზე ლექციების კითხვა. ეს ისეთი აშკარა შეუსაბამობაა, ისეთი

¹ ივ. ჯავახიშვილს მიაჩნდა, რომ „ეროვნული თვითშემეცნების გაღვიძებისა და გაღვივებისათვის, განსაკუთრებით კი განმტკიცებისათვის წარსულის ცოდნას აქვს დიდი მნიშვნელობა: ისტორია ადამიანის მსოფლმხედველობას აფართოებს და იმავე დროს საჭირო სიღრმესა და საფუძვლიანობას ანიჭებს“ (სართანია 2005: 5).

ზედმეტი ძალადობაა, რომ იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ მალე მოისპობა“ (საქართველოს მოამბე 1909: 5).

როგორც ჩანს, ჟურნალის პუბლიცისტის ვარაუდი გამართლდა. ხელისუფლებას უკან დაუხევია და ქართულ ენაზე ლექციების წაკითხვის აკრძალვა გაუუქმებია.

1909 წლის მაისის მეორე ნახევარში ივანე ჯავახიშვილი თბილისში ჩამოვიდა და ორი საჯარო ლექცია დაგეგმა. ამის შესახებ გაზეთი „ჩვენი აზრი“ შემდეგს იუწყებოდა:

„ქართული თატრი. ოთხშაბათს და ხუთშაბათს, 27 და 28 მაისს საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების სასარგებლოდ ს.-პეტერბურგის უნივერსიტეტის პრივატ-დოცენტი ივ. ალ. ჯავახიშვილი წაიკითხავს ქართულათ ორ ლექციას: „ქართული სამართლის ისტორია“. დასაწყისი საღამოს 8 საათზე.

ადგილების ფასი თითო ლექციისათვის, ლოჟები: ლიტერის 5 მ.; ბენუარი და ბელეტაჟი 3 მ.; პარტერი: 1 რიგი 18. 50 კ.; 2-4 რიგი 1მან.; 5-10 რიგი 75 კ.; 11-17 რიგი 50 კ.; გალერია 1 რიგი 30 კ.; დანარჩენი 20 კ. ბილეთები იყიდება თეატრის კასაში ყოველ დღე დილით 10-2 ს.; საღამოთი 6-8 ს“ (ჩვენი აზრი 1909: 27, 28 მაისი).

ხსენებული ლექციები ძირითადად VII-XII საუკუნეების ქართული იურიდიული აზროვნების მიმოხილვას მიეძღვნა. ეს იყო მეცნიერის კვლევა-ძიების ერთი ნაწილი ამ დიდი პრობლემის ირგვლივ, რომელიც იმავე წელს გაგრძელებებით დაიბეჭდა ქართულ პერიოდულ პრესაში (ჟურნალები: „ერი“, „ჩვენი ერი“ და „საქართველოს მოამბე“).

ივანე ჯავახიშვილმა მომდევნო წლის იანვარშიც არ დაარღვია ტრადიცია და თბილისში ყოფნისას რამდენიმე საჯარო ლექცია ჩაატარა. გაზეთმა „მომავალი“ გამოაქვეყნა ასეთი განცხადება:

„საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების სასარგებლოდ პეტერბურგის უნივერსიტეტის პრივატ-დოცენტი ივანე ჯავახიშვილი ქართულად წაიკითხავს ოთხ ლექციას საქართველოს ისტორიიდან შემდეგ დღეებში: 13, 14, 15 და 17 იანვარს. ლექციების საგანი: „ქართული ისტორიული ლიტერატურა საზოგადოებრივ აზრთა მიმდინარეობასთან შეკავშირებული V-XVIII საუკუნეებში. ლექციები წაიკითხება პუშკინის სახელობის

სახლში, ალექსანდრეს ბაღში და დაინყება 17 იანვარს საღამოს 8 საათზე, ხოლო დანარჩენი ლექციები – 7 საათზე.

ფასები ათი შაურიდან ხუთ შაურამდე. ბილეთები იყიდება პუშკინის სახე-ლობის სახლშივე" (მომავალი 1910: 14 იანვარი). ამ ფაქტის გამო მოგვიანებით ივ. ჯავახიშვილი წერდა: „ტფილისში სამ საჯარო ლექციაში მთელი ქართული საისტორიო მწერლობა იყო განხილული უძველესი დროიდან მოყოლებული XVIII საუკუნის დასასრულამდე" (ჯავახიშვილი 1977: 21).

ყველა დაგეგმილი ლექცია ჩატარდა. ჟურნალი „საქართველოს მოამბე“ კმაყოფილებით შენიშნავდა, რომ ლექციები მეცნიერმა მშობლიურ ენაზე წაიკითხა.

„ფრიად საინტერესო ლექციების მთავარ ღირსება იყო – სიუხვე ცნობათა და მათი კრიტიკა, მერე კიდევ მოხერხებული კონცენტრაცია აუარებელ მასალისა, რითაც ბ-ნი ივანე ჯავახიშვილი მართლაც განირჩევა ჩვეულებრივ პროფესორთაგან. ოთხ ლექციაში ისეთნაირად გაცნობა მთელი ამ აუარებელი მასალისა, მისი დახასიათება და კრიტიკა ისე, რომ არც ერთი მნიშვნელოვანი წვრილმანიც არ იქმნას გამოტოვებული, ძლიერ ძნელი საქმეა და ყველა პროფესორს არ შეუძლია“, ხაზს უსვამდა ლექციის ერთ-ერთი დამსწრე და ჟურნალში გამოქვეყნებული მიმოხილვის ავტორი (საქართველოს მოამბე 1910: 9).¹ იმავე ჟურნალში დაბეჭდილია ლექციების შინაარსიც. ხსენებულ საჯარო ლექციებში განვითარებული დებულებები მეცნიერმა შემდეგში განავრცო და ცალკე წიგნადაც გამოსცა სახელწოდებით „ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა“.

1913 წლის ზამთარში ივანე ჯავახიშვილმა თბილისში წაიკითხა საჯარო ლექცია თემაზე: „ძველი ქართული ხელოვნება“, რომელშიც გააშუქა ქართული ხელოვნების განვითარების გზა და მსმენელი ეროვნული კულტურული მემკვიდრეობის მდიდარ ისტორიას აზიარა. საუბარი ოთხ საათს გაგრძელებულა. „ლექცია მეტად საინტერესო გამოდგა. პროფესორს შეუკრებია აუარებელი და დიდმნიშვნელოვანი მასალა ქართული ძეგლის ხელოვნებისა, ქრისტიანობის ხანიდან XVII საუკუნემდე“, აცნობებდა მკითხველს გაზეთი „მერცხალი“ (მერცხალი 1913: 15 იანვარი). ლექციის შინაარსი გაზეთ „სახალხო გაზეთის“ სამ ნომერში დაიბეჭდა (სახალხო გაზეთი 1913: 18, 19, 20 იანვარი). მიმოხილვა სრულდებოდა ცნობით, რომ „პროფესორი ივანე ჯავახიშვილი „მხურვალე ტაშის ცემით დააჯილდოვა და რამდენიმეჯერ გამოიწვია საზოგადოებამ,

¹ „B“-ს ფსევდონიმით გამოქვეყნებული მიმოხილვის ავტორი მიხაკო წერეთელია. აღსანიშნავია, რომ ამ ლექციებით გამოწვეულ რეზონანსს მ. წერეთელი სხვა გამოცემებშიც გამოეხმაურა (მოამბე 1910 14; ერი 1910: 5-7).

რომელიც ოთხი საათის განმავლობაში პირდაპირ სულგანაბული ისმენდა ამ საყურადღებო ლექციას" (სახალხო გაზეთი 1913: 20 იანვარი).

საგულისხმოა, რომ ასეთივე შინაარსის ლექცია სათაურით „ძველი ქართული ხელოვნების ისტორია“ ივანე ჯავახიშვილს 1913 წლის 16 იანვარს ქუთაისშიც წაუკითხავს.¹ საჯარო ლექცია თეატრში გამართულა და დამსწრე საზოგადოების დიდი ინტერესი გამოუწვევია (მერცხალი 1913: 18 იანვარი). ამის მიუხედავად, ერთ-ერთი მსმენელი ფსევდონიმით „Z“, ადგილობრივ გაზეთში, ლექციას მეტად კრიტიკულად გამოეხმაურა. გავეცნოთ მოკლედ ამ სტატიას: ავტორის სიტყვით, „სამწუხაროთ, ის, რაც პატივცემულმა პრეზიდენტმა წაიკითხა, არ შეიძლება ჩაითვალოს ძველი ქართული ხელოვნების ისტორიით. ხელოვნების ისტორია შეიცავს გაცილებით უფრო ფართე შინაარსს, ვიდრე ი. ჯავახიშვილმა თავის ლექციაში მოგვცა. ... ლექტორმა გაგვაცნო არა ქართული ხელოვნება, არამედ ერთი დარგი ამ ხელოვნებისა, სახელდობრ, ხუროთმოძღვრება, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში რამდენიმე სიტყვას, რომელიც იყო თქმული ქართულ ძველ მხატვრობაზე და ტანისამოსის ისტორიაზე. ... ლექცია წარმოადგენდა მკრთალ ნაწყვეტებს ქართული ხელოვნების ისტორიიდან“.

ლექტორს მსმენელთა ყურადღება განსაკუთრებით საეკლესიო ხუროთმოძღვრებაზე შეუჩერებია. დაუხასიათებია შენობათა სხვადასხვა ნაწილი, რომელთათვისაც წყაროებში მოიძიება შესაბამისი ტერმინები. „ამ დეტალების აღწერა შეიძლება არხეოლოგიისთვის ძალიან საჭიროა, მარა უნდა გამოვტყდეთ, მაყურებლისათვის მეტად მოსაწყენი იყო“, – დასძენდა პუბლიკაციის ავტორი.

„Z“ წინააღმდეგობაში ვარდებოდა, როდესაც ჩამოთვლიდა ლექციაზე განხილულ საკითხებს, კერძოდ: სასახლეების, კოშკების, ციხეების გარეგნული და შინაგანი სტრუქტურა, მათი მოყვანილობა და მოხაზულობა; სასახლეების მიმდებარე ნალკოტები; ქანდაკება; ხის ჩუქურთმა და ორნამენტი; ოქრომჭედლობა. თუკი ლექტორი ხუროთმოძღვრების პარალელურად, ყველა ჩამოთვლილ თემასაც შეეხო, ასევე ისაუბრა მხატვრობასა და ტანსაცმელზეც, გამოდის რომ იგი არ შემოფარგლულა ხელოვნების მხოლდ ერთი დარგით, როგორც ამას კრიტიკოსი წერდა.

¹ გამოცხადებული იყო, რომ მეცნიერს 5 იანვარს, ქუთაისის თეატრში უნდა წაეკითხა ლექცია თემაზე „ქალაქის თვითმმართველობა მეჩვიდმეტესა და მეთვრამეტე საუკუნეებში“, მაგრამ შემდეგ ლექციის თემაცა და თარიღიც შეუცვლიათ.

ლექციის დასასრულს, ივანე ჯავახიშვილს მიუმართავს საზოგადოებისათვის და ურჩევია, მოუაროს ხელოვნების ძეგლებს, რომლებიც ინგრევა და ილუპება მათივე დაუდევრობით. „არასდროს მოგვიტევენ შთამომავლობა, რომ ისეთი დიდებული ძეგლი ხელოვნებისა მთელ დედამიწაზე, როგორიც არის ბაგრატის ტაძარი, ჩვენ ისეთ საშინელ მდგომარეობამდის მივიყვანეთ, რომელშიდაც იგი ახლა იმყოფება. ქართველები მოვალენი არიან მთელი კაცობრიობის წინაშე შეინახონ ის, რაც ეკუთვნით არა მარტო მათ, არამედ მთელ კაცობრიობასო“ (მერცხალი 1913: 19 იანვარი).

მიუთითებდა რა ლექციის ხარვეზებზე, „Z“ წერდა: ლექცია განმარტებული უნდა ყოფილიყო „ბუნდოვანი სურათებით“, მაგრამ ისინი იმდენად ბუნდოვანი გამოდგა, რომ ვერაფერს გაარჩევდით. „ჯადოსნურ ფანარს“ ხშირად ჭირდებოდა ლექტორის მიშველება, ბოლოს კი სულ გამოირთო, რაც ლექციის შთაბეჭდილებას ასუსტებდა. „ლექტორი არ შეეცადა ეჩვენებინა, რა ალაგი უჭირავს ქართულ ხელოვნებას საზოგადოთ და ხუროთმოძღვრებას კერძოთ მსოფლიო ხელოვნებაში. საჭირო იყო აგრეთვე აღნიშვნა და გარკვევა იმისი, თუ რამდენათ დამოკიდებული იყო ქართული ხუროთმოძღვრება უცხოურ ხუროთმოძღვრებისაგან. საჭირო იყო აღნიშვნა..., რა არის საკუთარი შემოქმედების ნაყოფი და რა უცხოეთისა. – აი კითხვები, რომელზედაც უნდა მოეცა პასუხი ლექტორს და ამაზე ოდნავ მაინც დასაბუთებული პასუხი არ მოგვცა“.

არ მოიპოვება მასალა, რომელიც ცხადყოფდა, უპასუხა თუ არა კრიტიკულ წერილს რაიმე ფორმით ივანე ჯავახიშვილმა. მაგრამ რამდენად პროფესიონალური იყო „Z“-ის შენიშვნები, ამის გარკვევა შესაძლებელია. ზემოთ უკვე ითქვა, რომ ივანე ჯავახიშვილის განსახილველი ლექციის შინაარსი დაიბეჭდა „სახალხო გაზეთში“. მასში მკაფიოდ ჩანს შემდეგი: იქ, სადაც მასალა იძლეოდა უცხოური და ქართული ხუროთმოძღვრების ერთმანეთისაგან გამორჩევის საშუალებას, ივანე ჯავახიშვილი ამას მიუთითებდა. მაგალითად, ის ამბობდა: „რგვალი ნახევარ სფეროიანი გუმბათი იშვიათია ქართულ ეკლესიაში და მოიპოვება მხოლოდ ისეთ ეკლესიებში, რომლებიც აშენებულია ბიზანტიის გავლენის ქვეშ (მარტილში, ატენის ტაძარში). ქართულ ხელოვნებაში გუმბათის ორივე ნაწილი – ყელიცა და თავიც ნახნაგოვანია“. ან კიდევ: „ციხეები შენდებოდნენ ოთხ-კუთხე ან რგვალ შენობად. ოთხკუთხედი ძველი დროის არის, შემდეგში კი რგვალი. რომელია ქართული რიგის ხუროთმოძღვრების დამახასიათებელი, ეს უნდა გამოირკვეს, ჯერ კი გამოურკვეველია. ... საფა-

რის ეკლესიის კანკელის შესახებ უვაროვას ქალსა¹ და კონდაკოვს² ჰგონიათ, რომ იგი ბიზანტიურია, მაგრამ ამის დამამტკიცებელი საბუთი არ მოიპოვება. წინააღმდეგ, არშიებს ქართული ხასიათი აქვს და იმას ამტკიცებს, რომ იგი ქართული ხელოვნების ნიმუშია" (სახალხო გაზეთი 1913: 19 იანვარი).

1914 წლის 7 და 8 იანვარს ივანე ჯავახიშვილმა საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების სასარგებლოდ თბილისში გამართა საჯარო ლექცია „საქართველოს ეკონომიკური წესწყობილება და მდგომარეობა XVII-XVIII საუკუნეებში“. გაზეთში მოცემული იყო ლექციის გაშლილი გეგმა: 1. მასალები და წყაროები საქართველოს ეკონომიკური ისტორიის შესასწავლად; 2. სახელმწიფო მართვა-გამგეობა და ეკონომიკურ-საფინანსო წეს-წყობილება საქართველოში; 3. საქალაქო მართვა-გამგეობა, წეს-წყობილება და დანესებულებანი; 4. მოსახლეობა; 5. მცხოვრებთა უფლებრივ-ქონებრივი უსწორ-მასწორობა; 6. ქართლ-კახეთში მცხოვრები სხვადასხვა ერები, მათი რიცხვი და რაოდენობა; 7. ქალაქები საქართველოში; 8. მეურნეობა და ალებ-მიცემობა; 9. სახელმწიფო მუდმივი და დროგამოშვებითი გადასახადები; 10. საქართველოს სამეფოებისა და სამთავროების შემოსავალი (სახალხო გაზეთი 1914: 5 იანვარი).

მეცნიერმა მსმენელებს განუმარტა, რომ „ქართული ტაძრების სიდიადე მოთხოვნილებით იყო განპირობებული, ე.ი. ქართველი ხალხის კულტურული დონე იმდენად მაღალი იყო, რომ უბრალოდ ნაგები შენობა მათ გემოვნებას ვერ დააკმაყოფილებდაო. ქართული ტაძრების ნაშთები ამტკიცებენ, – ამბობდა ლექტორი, – რომ ნამდვილი მოთხოვნილება იყო მშვენიერის ბუნებისა და ხელოვნებისა, ხუროთმოძღვრებისა" (გვრიტიშვილი 1968: 28).

საჯარო ლექციები ჩვეულებრივ ფასიანი იყო და მათზე დასწრება სპეციალური ბილეთებით შეიძლებოდა. ბილეთებს ლექციის მომწყობი დანესებულება ყიდდა. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ივანე ჯავახიშვილი თავისი საჯარო

¹ გრაფინია პროსკოვია უვაროვა – რუსი ისტორიკოსი და არქეოლოგი, პროფესორი, სიძველეთა ცნობილი მკვლევარი, მოსკოვის არქეოლოგიური საზოგადოების თავმჯდომარე. სწავლობდა კავკასიის კულტურული მემკვიდრეობის საკითხებსაც. ავტორია ნაშრომებისა: „Museum Caucasicum (Коллекция Кавказского музея)“, Сост. П.С. Уварова. Т. 5. Тифлис, 1902; „Кавказ. Путевые заметки" (М., 1887-1904, Т.1-3) და სხვ.

² ნიკოდიმ კონდაკოვი – ბიზანტიური და ძველრუსული ხელოვნების რუსი ისტორიკოსი, არქეოლოგი, პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, ხელოვნების ნიმუშების შესწავლის იკონოგრაფიული მეთოდის შემქნელი. მის კალამს ეკუთვნის გამოკვლევები: „Древняя архитектура Грузии: Исследование", Труды МАО, т. 6, 1876; „Опись памятников древности в некоторых храмах и монастырях Грузии", СПб., 1890 და სხვ.

ლექციების შემოსავალს საზოგადო და საქვეყნო საქმეებს ახმარდა. ამ მხრივ საყურადღებოა სამსონ ფირცხალავას ერთი წერილი ივანე ჯავახიშვილისადმი, რომელიც 1914 წლის 30 მაისით თარიღდება. წერილში აღნიშნულია: „მაჭავარიანმა მომწერა თქვენი მოსაზრებანი ქუთაისში ქ. სამეც. წრის¹ სასარგებლოდ ლექციის წაკითხვის შესახებ. მე გავიგე აქ ყოველივე პირობა და გაუწყებთ თქვენ. 5 ივნისს შემდგომ სათეატრო დარბაზი შეგვიძლია ვიშოვოთ 6-ს, 7-ს, 8-ს, რომელ დღესაც ავირჩევთ. იშოვება აგრეთვე საიმედო პროექციონური ფანარიც. მაგრამ, რადგან იმ დროისათვის აქ საზოგადოება ძალიან შეთხელდება, მგონია, უმჯობესია აქ საქმის შებმას თავი დავანებოთ. განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, თუ თქვენ აქეთ წამოსვლა მხოლოდ და საგანგებოდ ამ ლექციისათვის მოგიხდებათ და დროს დაგაკარგვინებსთ. სამაგიეროდ შეიძლება დაახლოებით იმავე რიცხვებში ლექციის წაკითხვა უფრო ადვილად ტფილისში მოხერხდეს. ...თქვენ უნდა გამოგზავნოთ თხოვნა აქაურ, ქუთათურ გუბერნატორის სახელზე. ლექციის წაკითხვის ნებართვა თქვენ პირადათ უნდა ითხოვოთ აღუნიშნავად შემოსავლის დანიშნულებისა: შესაძლებელია სამეცნიერო წრის სასარგებლოდ ლექციის წაკითხვის ნება არ მოგცენო, გამაფრთხილა აქაურ თეატრის ადმინისტრაციის წარმომადგენელმა. მართლაც, კავკავში, თერგის ოლქის უფროსმა არ დართო ნება ჩვენი წრის წარმომადგენელს სპექტაკლის მოწყობისა პეტ. უნივ. ქართ. სამეც. წრის სასარგებლოდ: დეე თვით პეტერბურგს მიმართეთ მაგეთი რამეებითო. თხოვნა პირდაპირ გუბერნატორს არ გაუგზავნოთ: მიაგდებენ ცოტა ხანს მაინც და დაავიანებენ საქმეს. გამომიგზავნეთ მე მიმდობილობა. ...მე თვითონ შევიტან და დავაჩქარებებ ნებართვას“ (ხეც ივანე ჯავახიშვილის ფონდი, საქ. 2318). ასეთი ფაქტის დამოწმებაც შეიძლება: 1914 წლის სექტემბერში თბილისში ცეცხლი გაუჩნდა და დაიწვა ქართული დრამატული თეატრის შენობა. პეტროგრადში მყოფი მეცნიერი, რომელიც თეატრის აღდგენის ერთ-ერთი ხელმძღვანელიც იყო, კიბა აბაშიძეს ატყობინებდა: „ქრისტესშობის შუა რიცხვებში კვლავ საქართველოსკენ ვიბრუნებ პირს. ტფილისში და ქუთაისში მე ლექციების წაკითხვას ვაპირებ (თუ ეხლანდელი პირობების მიხედვით შესაძლებელი იქნება) (მხედველობაში ჰქონდა მიმდინარე მსოფლიო ომი, – ო.

¹ ივლისსმება პეტერბურგის საიმპერატორო უნივერსიტეტის ქართველ სტუდენტთა სამეცნიერო წრე, რომელიც ივანე ჯავახიშვილის ხელმძღვანელობით ჩამოყალიბდა ჯერ კიდევ 1907 წელს.

ჯ.) ქართული თეატრის ასაგებ თანხის გასაძლიერებლად და ომიანობისაგან დაზარალებულთა სასარგებლოდ“ (ჯორბენაძე 1984: 131).

არსებობს სხვა, არანაკლებ საინტერესო საარქივო მასალაც, რომელშიც აღნუსხულია საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების სასარგებლოდ წაითხული საჯარო ლექციების შემოსავალი. ივანე ჯავახიშვილთან დაკავშირებით დოკუმენტში აღნიშნულია, რომ ქართულ თეატრში მის მიერ 1914 წლის 7 და 8 იანვარს ჩატარებულ ლექციებს საზოგადოებისათვის მიუცია წმინდა შემოსავალი 168 მანეთი და 45 კაპიკი. ექვთიმე თაყაიშვილის სიტყვით, „მეტად დავალებული ვართ ამ მხრით ჩვენი საზოგადოების წევრის, პროფესორ ივანე ალექსანდრეს ძე ჯავახიშვილის მიერ, რომელიც საზოგადოების სახელით და საზოგადოების სასარგებლოდ თითქმის ყოველ წელს კითხულობდა ლექციებს, ან საყურადღებო მოხსენებებს აკეთებდა საზოგადოებაზე. ამ ლექციების საგანი იყო: ქართული სამართლის ისტორია, ძველი ქართული ხელოვნების ისტორია, ეკონომიკური სტრუქტურა და მდგომარეობა საქართველოსა, ქართველი ისტორიკოსები და მათი ნაწარმოებნი, სახელმწიფო წესწყობილება ძველ საქართველოში და სხვ.“. განუული ღვაწლისათვის მეცნიერს საზოგადოების საბჭოს დადგენილებით, წერილობითი მადლობა გადუხადეს (მეტრეველი 1982: 43).

ივანე ჯავახიშვილმა ტრადიცია 1915 წელსაც გააგრძელა და ამ წლის პირველ თვეში თბილისში კვლავ გამართა საჯარო ლექცია. ჟურნალ „კლდეს“ ფურცლებზე დაბეჭდილ წერილში პუბლიცისტი დავით კასრაძე ვრცლად მოგვითხრობს ამ ფაქტის შესახებ. მისი სიტყვით, „ფრიად საგულისხმო ლექცია წაიკითხა ჩვენმა თანამემამულემ პროფ. ივ. ჯავახიშვილმა საქართველოს უფლების ისტორიიდან VIII და XIV საუკუნეებში. ვამბობთ, საგულისხმიერო, ... რომ უფრო ნათელი, უფრო ცხადი შეიქმნა ჩვენი წარსულის სიდიადე. ეხლა დავრწმუნდით, რომ საქართველოს არა მარტო ხმალ-კაპარჭის მომარჯვებაში ჰქონია უნარი, რომ მისი წარსული არა მარტო ხმლის წვერზე იყო დამოკიდებული, არამედ სოციალურადაც და პოლიტიკურადაც იგი სადიადო წერტილზე მდგარა“.

„დღეს უფრო, ვიდრე სხვა დროს ახალგაზრდებს გაგვეღვიძა სურვილი ჩვენი წარსულის შესწავლისა, – განაგრძობს დ. კასრაძე. – დღეს უფრო, ვიდრე სხვა დროს ვგრძნობთ საჭიროებას დაუუკვირდეთ ჩვენის წარსულის პოლიტიკურს და სოციალურ ცხოვრებას, ვისწავლოთ და აღვადგინოთ ჩვენი

უფლებათა და ჩვეულებათა უსაჭიროესი ტერმინოლოგია შინაური ცხოვრების მოსაწყობად.

ბ-ნი ივ. ჯავახიშვილის ლექცია ... ჩვენს მიმდინარე ცხოვრებაში ხაზგასასმელია, როგორც ერთი უშესანიშნავესი გამომავლიზებული საყვირის ძახილი...

მადლობის ღირსია ბ-ნი ივ. ჯავახიშვილი ასეთი მნიშვნელოვანი ლექციის წაკითხვისათვის, მაგრამ უფრო მეტი მადლობის ღირსი იქნება თუ აიღებს და და რაც შეიძლება მოკლე ხანში სახელმძღვანელოდ გამოსცემს იმავე ლექციას თუნდაც იმ მინიატურული სახით, როგორც მან წაგვიკითხა 18 იანვარს, მართლაც ამ ღირშესანიშნავ ჩვენთვის ისტორიულ დღეს, – ასრულებდა ლექციის მიმოხილვას დავით კასრაძე (კლდე 1915: 14-15).

ივანე ჯავახიშვილმა „ისტორიოგრაფიული ხასიათის კლასიკური ნაშრომები შექმნა, რომელთაგან ზოგიერთი იმდენად და იმ სახითაა გაკეთებული, რომ ამ საკითხზე წერა ივ. ჯავახიშვილის შემდეგ ნიშნავს, როგორც იტყვიან ხოლმე, ილიადას წერას ჰომეროსის შემდეგ“ – წერდა აკადემიკოსი გიორგი ჩიტაია (ენიშკის მოამბე 1943: 282). ასევე მრავალმხრივ მნიშვნელოვანი იყო მეცნიერის საჯარო ლექციები, რომლებსაც ის წლების განმავლობაში კითხულობდა საქართველოს სხვადასხვა ქალაქში და მრვალრიცხოვან მსმენელს აცნობდა და აყვარებდა მშობლიურ ისტორიას. ეს კარგად ჩანს მიხაკო წერეთლის წერილშიც ივანე ჯავახიშვილისადმი, რომელსაც აქვე დავიმოწმებ:

„თქვენი მონოგრაფიებისა და წიგნების გამოცემა დიდი საქმეა არა მარტო მეცნიერებისათვის, არამედ თვით ჩვენი განკაცებისათვისაც. საუკეთესო პროპაგანდაა იგი საქართველოს იდეისა. ეს დაკვირვებით და გამოცდილებით ვიცი. ჯერ თბილისში რომ ვიყავი თვალით ვნახე, რამდენი ურწმუნო და უმეცარი მოარჯულა თქვენმა ლექციებმა და სააქართველო აწამებია. ...

თქვენ, ბატონი ვანო, იმიტომ გაქვსთ მოპოვებული ღრმა პატივისცემა და სიყვარული ჩვენს გულში, რომ ქართულ მეცნიერების ნამდვილი დამწყები ხართ, ქართულად სწერთ, ქართულად კითხულობთ ლექციებს, საქართველოსთვის გინდათ მეცნიერება“ (წერეთელი 1990: 310-311; წერეთელი 2014: 93, 95).

ივანე ჯავახიშვილის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოღვაწეობის ისტორიიდან 1918-1921 წლებში¹

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენას წინ ორი უმნიშვნელოვანესი მოვლენა უსწრებდა: 1. ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის განახლება (1917 წ. 12 მარტი) და თბილისის უნივერსიტეტის გახსნა (1918 წ. 26 იანვარი). სულიერი თავისუფლების მოპოვებამ და სიბრძნის სოლიდური კერის დაფუძნებამ საქართველოს გზა გაუკვალა ეროვნული და პოლიტიკური თავისუფლებისაკენ.

ცნობილ ქართველ მეცნიერსა და საზოგადო მოღვაწე ივანე ჯავახიშვილს ორივე ამ საშვილობილო საქმეში გამორჩეული წვლილი აქვს შეტანილი. ოღონდ, თუ ავტოკეფალიისათვის ბრძოლაში იგი ერთ-ერთი თვალსაჩინო მონაწილის როლით შემოიფარგლა, საქართველოს პირველი ეროვნული უმაღლესი სასწავლებლის დაფუძნება მთლიანად მისი ძალისხმევის ნაყოფია.

უნივერსიტეტის გახსნამდე რამდენიმე დღით ადრე მოსე ჯანაშვილი წერდა: „ივანე ჯავახიშვილის მხნეობამ ყოველივე დაბრკოლება დასძლია და ახალი ლამპარი აგვინთო, ქართული გიმნაზიის შენობა გვიქცია ეროვნული დიდების ტაძრად, მისი პირველი უნივერსიტეტის სავანედ. ... ჯავახიშვილმა აგვინთო სხივოსანი მზიანი კანდელი, რომელიც ამიერიდან შუქურ-ვარსკვლავით გაგვინათებს გზა-კვალს მარადისობისაკენ“ (გვრიტიშვილი: <http://nateba.websail.net/biographies/86-javakhishvili>).

ვინც ივანე ჯავახიშვილის მეცნიერულ მემკვიდრეობას თუნდაც ზოგადად გაეცნობა, უპირველესად მისი ნაშრომების მოცულობა და სიმრავლე გააკვირვებს. დიდი სწავლულის ნაწერებისა და პუბლიკაციების მრვალრიცხოვნობა უნებურად გაფიქრებინებს, რომ ბატონ ივანეს თავის სიცოცხლეში სხვა არაფერი უკეთებია, რომ იგი მთელი ცხოვრება მხოლოდ სანერ მაგიდას უჯდა და ისტორიული წყაროების კვლევა-ძიებით იყო დაკავებული. ეს ასეც რომ იყოს, ამაში დასაძრახი არაფერია. მაგრამ ივანე ჯავახიშვილი არ გახლ-

¹ წაკითხულია მოხსენებად ივანე ჯავახიშვილის დაბადებიდან 140 წლის იუბილესადმი მიძღვნილ სამეცნიერო კონფერენციაზე ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში 2016 წ. 23 აპრილს. იხეჭდება ტექსტის გავრცობილი ვერსია.

დათ მხოლოდ კაბინეტში ჩაკეტილი მეცნიერი. მისი ფიქრი და აზრი მრავალ საქვეყნო საქმეს დასტრიალებდა. საკეთებელი კი მართლაც აუარება და თავზესაყრელი იყო. დამოუკიდებლობაგამოცხადებული ქართული სახელმწიფო ხომ ის-ის იყო, ფეხს იდგამდა.

ივანე ჯავახიშვილი სრულად იყო ჩართული საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელმწიფოებრივ აღმშენებლობაში, სამეცნიერო-საგანმანათლებლო სფეროს პარალელურად, ქმედითად იღწვოდა საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ ასპარეზზეც. საკმარისია დავასახელოთ, რომ საქართველოს ეროვნული საბჭოს წინადადებით, ბატონმა ივანემ სხვა „მცოდნე კაცებთან“ (დღევანდელი ტერმინით რომ ვთქვათ, ექსპერტებთან) ერთად მონაწილეობა მიიღო ეროვნული დროშისა და სახელმწიფო გერბის შემუშავებაში. შალვა მალლაკელიძის მოწმობით, გერბზე „თეთრი გიორგის“ გამოსახვის წინადადება ივანე ჯავახიშვილს წამოუყენებია და ეს იდეა ეროვნული საბჭოს წევრებს გაუზიარებიათ.

არანაკლებ მნიშვნელოვანი ღვაწლი მიუძღვის ივანე ჯავახიშვილს სკოლის გაქართულების საქმეში, რომელიც ჯერ კიდევ 1917 წლის ნოემბერში გამართულმა საქართველოს ეროვნულმა ყრილობამ ერთ-ერთ გადაუდებელ ამოცანად დასახა და სხვა. გაქართულება უნდა შეხებოდა ტოპონიმოკასაც. ივანე ჯავახიშვილს სარგის კაკაბაძესა და პავლე ინგოროყვასთან ერთად საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობისაგან მინდობილი ჰქონდა საქართველოს ტერიტორიაზე ბაქო-თბილისის რკინიგზის გასწვრივ არსებული დასახლებული პუნქტებისათვის ქართული სახელწოდებების შერჩევა, ცნობილი მეცნიერი აქტიურად მონაწილეობდა განათლების სისტემის გარდაქმნაში და მრავალი სხვა.

უნდა ითქვას რომ ეროვნული სახელმწიფოს სამსახურში იმთავითვე ჩადგა თბილისის უნივერსიტეტის პროფესორაც, მათ შორის ექვთიმე თაყაიშვილი, შალვა ნუცუბიძე, ფილიპე გოგიჩაიშვილი, სიმონ ავალიანი და სხვ. აქვე არ იქნება უინტერესო, გავიხსენოთ ორი საყურადღებო ფაქტიც: 1. თბილისის უნივერსიტეტის გახსნამდე რამდენიმე დღით ადრე, საქართველოს ეროვნულმა საბჭომ მიიღო გადაწყვეტილება უნივერსიტეტის დასახმარებლად 20 ათასი მანეთის გამოყოფის შესახებ (საქართველო 1918: 23 იანვარი); 2. 1918 წლის 3 სექტემბერს გამოიცა „საქართველოს ეროვნული საბჭოს და საქართველოს რესპუბლიკის კანონი“ ქართული უნივერსიტეტის სახელმწიფო უნივერსიტეტად გარდაქმნის შესახებ და დამტკიცდა უნივერსიტეტის „დროებითი ძირითადი

დებულება". კანონში აღნიშნულია: „ა) გამოცხადდეს ქართული უნივერსიტეტი სახელმწიფოს უნივერსიტეტად და დაერქვას „ტფილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“. ბ) სახელმწიფოს ყოველ-წლიურ ხარჯთ-აღრიცხვაში შეტანილ იქნეს განსაზღვრული თანხა უნივერსიტეტის შესანახად. შენიშვნა. ამა 1918 წელს მიეცეს ტფილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს თანახმად წარმოდგენილ ხარჯთ-აღრიცხვისა 334.300 მან" (გურგენიძე 1990: 57-58).

საგულისხმოა ისიც, რომ რესპუბლიკის ხელისუფლება შეძლებისდაგვარად დამატებითაც ეხმარებოდა თბილისის უნივერსიტეტს. მაგალითად, 1920 წელს, გერმანიაში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დიპლომატიური წარმომადგენლობის მიერ გამოყოფილი თანხით, მიხაკო წერეთელმა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტისთვის ბერლინში შეიძინა უახლესი აპარატი – ეპიდოიასკოპი და საუკეთესო ფოტომასალა ძველი აღმოსავლეთის კულტურების შესასწავლად (<http://german-georgian.archive.ge/ka/blog/22>).

1918 წლის ივნისში თბილისის უნივერსიტეტთან ჩამოყალიბდა სატერმინოლოგიო სექცია, რომელიც შეუდგა მუშაობას ივანე ჯავახიშვილის ხელმძღვანელობით (საქართველო 1918: 15 ივნისი). გაზეთი „სახალხო საქმე“ წერდა: „ტერმინოლოგიის ხაზით უნივერსიტეტში სასწრაფო მუშაობა სწარმოებს ყველა დარგში, განსაკუთრებით კი ქართული ენის ტერმინების შედგენაში. ამიერიდან კი ვინც სახელმძღვანელოების შედგენაზე იმუშავებს, ანგარიში უნდა გაუწიოს იმ ტერმინებს, რომლებიც უკვე შემუშავებულია უნივერსიტეტის პროფესორების მიერ" (სახალხო საქმე 1918: 2 იანვარი).

ივანე ჯავახიშვილი წვერი იყო 1918 წლის ივლისში შექმნილი გერმანულ-ქართული კულტურული საზოგადოებისა (საქართველოს რესპუბლიკა 1918: 26 ივლისი), რომელიც მიზნად ისახავდა ორი ერის დამეგობრებას, მათ კულტურათა ურთიერთდაახლოებასა და დიალოგს. საზოგადოება საქართველოს მოსახლეობაში ევროპის ფაქტორის უკეთ გააზრებას, ქვეყნის დასავლური ორიენტაციის მხარდაჭერასა და განმტკიცებასაც ემსახურებოდა.

1919 წლის გაზაფხულზე, სახალხო განათლების სამინისტროს ინიციატივით ჩამოყალიბდა კომისია დაწყებითი სკოლისათვის ახალი პროგრამების შესამუშავებლად. ამ კომისიის თავმჯდომარედაც ბატონი ივანე მიიწვიეს (საქართველოს რესპუბლიკა 1919: 24 მაისი).

პროფესორ ივანე ჯავახიშვილს თხოვნით მიმართა ასევე, სამხედრო სამინისტროსთან არსებულმა სამხედრო ტერმინოლოგიის ლექსიკონის შემდგენელმა კომისიამ და სთხოვა მიეღო მონაწილეობა ამ კომისიის მუშაობაში (საქართველოს რესპუბლიკა 1920: 25 იანვარი).

1919 წელს, როდესაც კავკასიის მუზეუმი საქართველოს მუზეუმად გადაკეთდა, პროფესორ ივანე ჯავახიშვილს ამ სამეცნიერო-კვლევითი და საგანმანათლებლო დაწესებულების სარევიზიო კომისიის თავმჯდომარეობა დაეკისრა.

1920 წლის თებერვალში ივანე ჯავახიშვილი დაინიშნა განათლების სამინისტროსთან არსებული სასწავლო კომიტეტის თავმჯდომარედ. კომიტეტს დაკისრებული ჰქონდა სახელმძღვანელო და საყმანვილო წიგნების განხილვა, ქართულენოვანი ტერმინოლოგიის შემუშავება და სხვ. (განათლება 1920: 76) იმავე წლის მაისში კომიტეტმა ჩაატარა „ქართული ენის მცოდნეთა ყრილობა“, რომელმაც საფუძლიანად იმსჯელა ქართული ენის სალიტერატურო ნორმების დადგენაზე (ჭუმბურიძე 2000: 72-73).

საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში მნიშვნელოვანი ამოცანა იყო მოსახლეობის საერთო განათლების დონის ამაღლება, რასაც ჯერ კიდევ XX საუკუნის დასაწყისიდან სახალხო უნივერსიტეტები ემსახურებოდნენ. ახალმა რეალობამ აუცილებელი გახადა, რომ სახელმწიფოს ამ მიმართულებითაც ქმედითად ეზრუნა. თუ ადრე სახალხო უნივერსიტეტები საიმპერიო ოფიციალური ინსტიტუციებისაგან დამოუკიდებლად აღმოცენდნენ და საკუთარი სახსრებით ფუნქციონირებდნენ, ახლა ისინი განათლების ერთიან, სახელმწიფო სისტემაში ექცეოდნენ, რაც მათი შედარებით გამართული, სტაბილური საქმიანობის საფუძველი უნდა გამხდარიყო. სახალხო უნივერსიტეტის რეორგანიზაციის მიზნით შეიქმნა სპეციალური კომისია, რომელსაც სათავეში ასევე პროფესორი ივანე ჯავახიშვილი ედგა.

კომისიამ ივანე ჯავახიშვილის ხელმძღვანელობით მოამზადა ამ დაწესებულების რეფორმირების პროექტი, რომელიც ითვალისწინებდა სახალხო უნივერსიტეტის ცენტრალური განყოფილების დაარსებას, სადაც საერთო განათლებისათვის საჭირო და სხვა სპეციალური საგნები უნდა შეესწავლათ.

განზრახული იყო პროვინციებში თბილისის სახალხო უნივერსიტეტის 11 ფილიალის გახსნა. სახალხო უნივერსიტეტებში მასწავლებლად საუკეთესო მეცნიერული ძალების მოზიდვა და სხვა (საქართველოს რესპუბლიკა 1920: 15 ივლისი).

ივანე ჯავახიშვილი, როგორც სიძველეთა უბადლო მცოდნე, თანამშრომლობდა ქართველ ხელოვანთა საზოგადოებასთან, ასევე „სამხედრო ტანთმულობის შესამუშავებელ კომისიასთან“. ამ უკანასკნელის დანიშნულება იყო „მოინვიოს პროფესორნი და მხატვარნი, რათა მათი დახმარებით გამოიმუშაოვოს თავისებური, ნაციონალური, ლამაზი და პრაქტიკული სამოსი ქართველ მხედართათვის“ (ტაბატაძე 2011: 55).

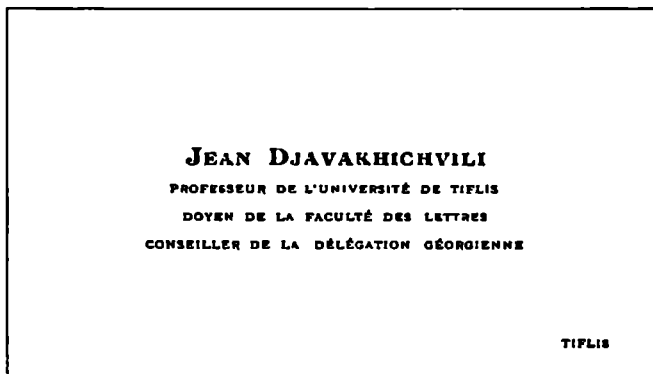
1919-1921 წლებში ივანე ჯავახიშვილი ლექციებს კითხულობდა თბილისის სამხედრო სკოლაში, იყო ამ სკოლის პროფესორი (ჩხეიძე 1991: 71). ცნობილი მეცნიერის მოღვაწეობას მომავალ ოფიცერთა კადრების სამჭედლოში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ქართველ იუნკერთა პატრიოტული სულით განმსჭვალვის თვალსაზრისითაც, რისი შედეგიც თვალნათლივ გამოვლინდა 1921 წლის თებერვალში კოჯორ-ტაბახმელასთან გამართულ ბრძოლებში. ბოლშევიკური რუსეთის აგრესიისაგან თავდაცვით ბრძოლაში იუნკრებმა გმირობის, სამშობლოს სიყვარულისა და მისთვის თავგანწირვის საოცარი მაგალითები უჩვენეს.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წინაშე მწვავედ იდგა მისი სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის საერთაშორისო ცნობა-აღიარების საკითხი. ამ გზაზე დიდ იმედად გამოკრთოდა პარიზის სამშვიდობო კონფერენცია, რომელიც მუშაობას 1919 წლის იანვარიდან შეუდგა. საქართველოს მთავრობამ პარიზის კონფერენციაზე გასაგზავნი ოფიციალური დელეგაცია საგულდაგულოდ შეარჩია. მის შემადგენლობაში თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი ივანე ჯავახიშვილიც ჩართეს.¹

ბატონ ივანეს უძნელდებოდა უნივერსიტეტის თუნდაც დროებით დატოვება, იგი ერთხანს თავს იკავებდა ევროპაში გამგზავრებისაგან და უმჯობესად მიაჩნდა სამშობლოში დარჩენა. ივანე ჯავახიშვილის უმაღლესი სასწავლებლიდან მოწყვეტას მტკივნეულად განიცდიდა უნივერსიტეტის პროფესურაცა

¹ მეცნიერის პირად საარქივო ფონდში დაცულია ფრანგულ ენაზე შედგენილი მანდატი შემდეგი ტექსტით: „ივანე ჯავახიშვილი – ტფილისის უნივერსიტეტის პროფესორი და სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტის დეკანი – საქართველოს დელეგაციის მრჩეველი. ტფილისი“ (ხეც, ივანე ჯავახიშვილის ფონდი, საქ. 98).

და სტუდენტობაც (საქართველო 1919: 12 თებერვალი). მაგრამ სამთავრო-
ბო დელეგაციამ მისთვის დაკისრებული უმნიშვნელოვანესი სახელმწიფოებრი-
ვი დავალების შესრულებაში ცნობილი მეცნიერ-ისტორიკოსის მონაწილეობა
შეუცვლელად მიიჩნია. დელეგაციის წევრის, გრიგოლ რცხილაძის სიტყვით,
ივანე ჯავახიშვილის ყოფნა აუცილებლად საჭიროა. „ბევრი ისეთი მასალა
იქნება საჭირო, რომელიც ჯავახიშვილს მოეპოვება და თუ მოგვიხდება ის-
ტორიულად და ეთნოგრაფიულად დასაბუთებული მემორანდუმების წერა, ვინ
მოგვანდის მასალებს, თუ ბატონი ჯავახიშვილი არ იქნა დელეგაციაში. ...
ჯავახიშვილი უარს ამბობს უნივერსიტეტის საქმეების გამო, მაგრამ თუ
დიდხანს არ უნდა იქ დარჩენა, ცოტა ხნით მაინც წამოვიდეს“.¹ ნოე ჟორ-
დანიაშვილმა ივანე ჯავახიშვილს წერილობითაც თხოვა, რომ მისი მონაწილეობა
დელეგაციაში აუცილებლად საჭირო იყო. ბატონი ივანე დათანხმდა. იგი სამ-
თავრობო დელეგაციის შემადგენლობაში „მოთათბირის“ სტატუსით შეიყვანეს.
მეცნიერს საქართველოს ტერიტორიისა და ეთნოგრაფიული ყოფის აღწერა,
ასევე, საქართველოს მიმართ მეზობლების – სომხეთისა და აზერბაიჯანის
ტერიტორიული პრეტენზიების უსაფუძვლობის დასაბუთება დაევა. ევროპაში
გამგზავრებამდე კი მასვე მთავრობის სხდომაზე უნდა წარედგინა მოხსენება
საქართველოს საზღვრების შესახებაც.

პარიზის კონფერენციაზე წარგზავნილი საქართველოს დელეგაციის წევრის,
პროფესორ ივანე ჯავახიშვილის სავიზიტო ბარათი

¹ ივ. ჯავახიშვილის შემცვლელად დელეგაციაში განიხილებოდა პავლე ინგოროყვას კანდიდატურა, მაგრამ კარლო ჩხეიძის სიტყვით, „იგი ვერ გასწევდა ჯავახიშვილობას“ (მენთეშაშვილი 1992: 164).

დელეგაციას, რომელსაც საქართველოს პარლამენტის (შემდეგში დამფუძნებელი კრების) თავმჯდომარე ნიკოლოზ (კარლო) ჩხეიძე მეთაურობდა, მოკავშირეთა უმაღლეს საბჭოში წარსადგენად მიჰქონდა მემორანდუმი და ფრანგულ ენაზე შედგენილი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის რუკა. ამ რუკის მომზადება გენერალ ილია ოდიშელიძესა და პავლე ინგოროყვას ჰქონდათ დაკისრებული. მათთან ერთად რუკაზე ივანე ჯავახიშვილიც მუშაობდა (სართანია... 2016: 76). სამწუხაროდ, ისე მოხდა, რომ ევროპაში მიმავალი ხსენებული დიპლომატიური მისიის ქართველ წევრთა დიდი ნაწილი კონსტანტინოპოლს ვერ გასცდა, რადგან საფრანგეთის მთავრობისაგან პარიზში ჩასასვლელი ვიზა ვერ მიიღო.

პარიზში ჩასულმა კარლო ჩხეიძემ 1919 წლის 28 მარტს წერილობით მიმართა საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს და ითხოვა, თუ სრული შემადგენლობისათვის ვერა, ქართული დელეგაციის ყველაზე საჭირო პირებისათვის მაინც დაერთოთ პარიზში ჩასვლის ნება. დასახელებულთა შორის იყვნენ: ნიკო ნიკოლაძე, გრიგოლ რცხილაძე, იოსებ გობეჩია, გენერალი ილია ოდიშელიძე, ივანე ჯავახიშვილი, ვახტანგ ლამბაშიძე და ცოლ-ქმარი ვოიტინსკები (სეა, ფ. 1864, ანან. 2, საქმ. 112, ფურც. 61). სამწუხაროდ, ჩხეიძის თხოვნა უპასუხოდ დარჩა, ივანე ჯავახიშვილს არ მიეცა პარიზში ჩასვლის უფლება.¹ ამის მიუხედავად, დელეგაციამ დიდად ისარგებლა მეცნიერის მიერ მომზადებული ნაშრომითა და მასალებით.

საქართველოს დელეგაციამ თავის 1919 წლის 23 მაისის სხდომაზე დაადგინა: საჩქაროდ გადაითარგმნოს ფრანგულად ჯავახიშვილის მონოგრაფია საზღვრების შესახებ და ასევე, დაჩქარდეს თარგმნა ყველა სხვა საჭირო მასალისა, რომელიც დელეგაციას აქვს (მენთეთაშვილი 1992: 135).

„ჩემის აზრით ძალიან დანაკლისია, რომ თქვენ აქ არ ბრძანდებით ჩვენთან. ჩვენ მუშაობისათვის თქვენი აქ ყოფნა მეტად სასარგებლო იქნებოდა“, – წერდა პარიზიდან დელეგაციის ერთ-ერთი წევრი იოსებ გობეჩია 1919 წლის 7 ივნისით დათარიღებულ წერილში ივანე ჯავახიშვილს და თან აცნობებდა:

¹ საზღვრების საკითხში ივანე ჯავახიშვილის ცოდნის გამოყენება საქართველოს მთავრობამ კიდევ ერთხელ 1920 წლის გაზაფხულზე გადაწყვიტა, როდესაც გენერალ ილია ოდიშელიძესთან ერთად მისი ევროპაში, კერძოდ პარიზში გაგზავნა დააპირა „საზღვრების გამოსარკვევად დაგეგმილ კონფერენციაზე“. მეცნიერს ვერც ამჯერად მოუხერხდა წასვლა და პარიზში მხოლოდ ი. ოდიშელიძე გაემგზავრა (სეა, პარეარდის ფონდის მიკროფირები, საქმ. 753; ფონდი 1864, ანან. 2, საქმ. 393, ფურც. 33).

„თქვენი ნაწარმოები საზღვრების შესახებ გადითარგმნა ფრანგულად და ამ დღეებში მივცემთ დასაბეჭდათ. მეორე თქვენი ისტორიული მიმოხილვა, რომელიც მეტად საჭირო არის, ვერ ითარგმნა, რადგან მხოლოდ ერთი ნაწილი არის ჩვენ ხელში; გემახსოვრებათ სტამბოლში ვერ მოასწრეს მისი გადწერა. ამიტომ გთხოვთ პირველი შემთხვევისამებრ გამოგვიგზავნოთ“ (საისტორიო მოამბე 1967: 366; სეა, ფ. 471, ანან. 1. საქმე №24, ფურც. 28-29). როგორც სჩანს, ტექსტი დროულად გაიგზავნა და ითარგმნა კიდეც. დღეს ამ მასალების ფრანგული თარგმანები საქართველოს ეროვნულ არქივშია დაცული (სეა, ფ. 1864, საქმე 273).

ივანე ჯავახიშვილი ვიზის მოლოდინში კონსტანტინოპოლში უსაქმოდ არ მჯდარა. აქ მან მოამზადა საყურადღებო ნაშრომი სახელწოდებით „საქართველოს საზღვრები ისტორიულად და თანამედროვე თვალსაზრისით განხილული“, რომელიც მალე წიგნადაც დაიბეჭდა. დანიშნულებიდან გამომდინარე, 1919 წელს გამოცემული ეს მომცრო ნარკვევი უაღრესად მნიშვნელოვანი პუბლიკაცია იყო. კონსტანტინოპოლშივე დაწერა მან არანაკლებ საგულისხმო გამოკვლევა „დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის XVIII საუკუნეში“, რომელიც 1919 წელს ასევე ცალკე წიგნად დაიბეჭდა.

ოსმალეთში მყოფი ივანე ჯავახიშვილი არაერთგზის ესტუმრა სტამბოლის ქართველ კათოლიკეთა მონასტერს, გაეცნო მის მოღვაწეობას და შთაბეჭდილებათა წიგნში ამგვარი ჩანაწერი დატოვა: „გული სიხარულით მეცება, როდესაც ამ პატარა საქართველოს კუნძულში, ქართველთა მონასტერში, საქართველოსა და ქართველი ერისადმი უანგარო ღრმა სიყვარულს ვგრძნობ.

ივანე ჯავახიშვილი. 1919. 16 თებერვალი
(<http://biblioteka.litklubi.ge/print.php?id=3926>).

სამშობლოში დაბრუნებულ ივანე ჯავახიშვილს საქართველოს ხელისუფლებამ კიდეც ერთი სახელმწიფოებრივი დავალება მისცა. 1920 წელს იგი ექვთიმე თაყაიშვილთან, გენერალ ილია ოდიშელიძესა და პავლე ინგოროყვასთან ერთად შეიყვანეს მეზობელ სომხეთთან და აზერბაიჯანთან საზღვრების გამომრკვევი კომისიის შემადგენლობაში (ჯანელიძე 1996: 20).

საზღვრების საკითხში ივანე ჯავახიშვილს მკაფიოდ ჩამოყალიბებული პოზიცია ჰქონდა. წერდა: „ქართველი ერი და მისი მთავრობა ისტორიის წინაშე მოვალეა თავის რესპუბლიკის სახელმწიფოებრივი საზღვრების მოხაზულობას ჯეროვანი ყურადღება მიაქციოს და ფხიზელ დარაჯად უდგეს“. ამასთან,

მეცნიერის აზრით: „ზოგან, სადაც საქართველოს დამოუკიდებელი არსებობისათვის უვნებლად დათმობა შეიძლება, საქართველოს შეუძლიან დაუთმოს მეზობლებს, რომ მეზობლური განწყობილება, რომელიც საქართველოს წარსულშიც კარგი ჰქონდა, ეხლაც თანხმობითა და მშვიდობიანობით დაიწყოს“ (ჯავახიშვილი 1919: 5-6).

საგულისხმოა, რომ მეცნიერის ამ პოზიციას იზიარებდა საქართველოს დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიის თავმჯდომარე პავლე საყვარელიძე. ვრცელ წერილში „საქართველოს კონსტიტუციისთვის“ იგი წერდა: „ამ გონიერ დათმობას საზღვრების საკითხში საქართველოში არავინ უარყოფს. ოღონდ, თავი და თავი ის არის, რომ დათმობის პოლიტიკას ყოველთვის და ყოველგან უნდა საზღვრავდეს რესპუბლიკის ინტერესები და დემოკრატიული სახელმწიფოებრიობის საჭიროება“ (საქართველოს რესპუბლიკა 1920: 17 თებერვალი).

პროფესორი ივანე ჯავახიშვილი არ გაურბოდა პირუთენელი აზრის გამოთქმას ახლად შექმნილი სახელმწიფოს თვით ყველაზე მწვავე საკითხებზეც კი. ამ მხრივ საყურადღებოა მეცნიერის მონაწილეობა შიდა ქართლში კომპაქტურად მცხოვრები ოსებისათვის თვითმმართველობის შემოღებასთან დაკავშირებულ პერიპეტიებში.

ეს საკითხი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ პირველად 1919 წლის 3 ივლისს განიხილა. შინაგან საქმეთა სამინისტროს მიერ წარმოდგენილი დეკრეტის პროექტი განსაზღვრავდა იმ სოფლებსა და დასახლებულ პუნქტებს შორაპნის, რაჭისა და გორის მაზრებში, რომელთა შეერთებით უნდა დაარსებულიყო ახალი ადმინისტრაციული ერთეული დროებითი სახელწოდებით – „ჯავის მაზრა“. ადმინისტრაციის ცენტრად შერჩეული იყო სოფელი ჯავა (ჯანელიძე 2007: 9).

პრობლემის სრულად შესასწავლად და მისი წინასწარი განხილვის მიზნით, მთავრობამ ჩამოაყალიბა საუნწყებათაშორისო კომისია იუსტიციის მინისტრის მოადგილის გრიგოლ გველესიანის თავმჯდომარეობით. როგორც იმ ხანად მიღებული იყო, კომისიამ გადაწყვიტა მოენვიათ ქართული უნივერსიტეტის პროფესორები ივანე ჯავახიშვილი და ექვთიმე თაყაიშვილი, რათა „ზოგი რჩევა მათთვისაც ეკითხათ“.

საუნწყებათაშორისო კომისიის სხდომაზე მიწვეულმა ივანე ჯავახიშვილმა ურჩია მის წევრებს, რომ პირველ რიგში გაერკვიათ მომავალი ადმინისტრა-

ციული ერთეულის ტერიტორიის საკითხი და სხვა პრობლემებზე მხოლოდ ამის შემდეგ ემსჯელათ. ივანე ჯავახიშვილის წინადადებით, კომისიამ დამატებითი სპეციალისტებიც მოიწვია, კერძოდ სამხედრო ტოპოგრაფი გრიგოლ ცხაკაია და უნივერსიტეტის პროფესორი, გენერალი ანდრია ბენაშვილი. მათ დაევალებათ შორაპნის, რაჭის, დუშეთისა და გორის მაზრების ეთნოგრაფიული რუკის შედგენა, სტატისტიკის სამსახურს კი ეთხოვა ზუსტი ცნობების წარმოდგენა აღნიშნული რეგიონის ეთნოგრაფიული შემადგენლობის შესახებ.

დავიმონმებ საარქივო მასალას, რომელიც გვაცნობს კომისიის სხდომაზე გამოთქმულ ქართველი სწავლულის თვალსაზრისს. ბატონ ივანეს განუცხადებია: „ამ რაიონში არის 11 გადმოსასვლელი ჩრდილოეთიდან სამხრეთში და რომ იგი, თუ სამხრეთის ოსები მტრულად იქნენ განწყობილი საქართველოს მიმართ, დიდ საფრთხეს წარმოადგენს ჩვენი ქვეყნისთვის. მუდამ საჭირო იქნება საგრძნობი ძალების ყოფნა ამ გადმოსასვლელების დასაცავად. თუ საქართველოს არ უნდა, რომ ყოველთვის საფრთხის წინ იდგეს, მან ისე, როგორც ძველად მას ეკუთვნოდა, უნდა დაიბრუნოს დვალეთი, სადაც ჩრდილოეთიდან არის მხოლოდ ერთი გადმოსასვლელი არდონის კარი, რომლის ჩაკეტვას დიდი ძალა არ სჭირდება და რომლის დაჭერაც იქნება უდიდესი გარანტი იმისა, რომ ჩვენ სამშობლოს ჩრდილოეთიდან მტრების დაცემის ხიფათი არ აშინებდეს“ (სეა, ფ. 1796, ანან. I, საქმ. №72, ფურც. 22; ჯანელიძე 2008: 28). ცხადია, მეცნიერი ჩრდილოეთიდან მოსალოდნელ საფრთხეზე საუბრისას, გულისხმობდა ბოლშევიკური რუსეთის აგრესიას, რაც მოგვიანებით კიდევაც გამართლდა. კრემლმა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წინააღმდეგ დაძრული წითელი არმიის ნაწილები ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიაზე დარიალისა და მამისონის უღელტეხილებითაც გადმოიყვანა.

ივანე ჯავახიშვილმა მიუღებლად მიიჩნია საქართველოს მთავრობის პროექტი შიდა ქართლის ოსური სოფლების ერთ ადმინისტრაციულ ერთეულად გამოყოფისა და ოსთათვის საერობო თვითმმართველობის შემოღების შესახებ. მეცნიერი-ისტორიკოსის აზრით, „ბუნებრივად შეუკავშირებელი ნაწილების შეკავშირება ერთ ადმინისტრაციულ ეკონომიკურ ცენტრად შეუძლებელიცაა და გაუმართლებელიც“ (ჯანელიძე 2008: 26-27).

უარყოფითი იყო ანდრია ბენაშვილის შეხედულებაც, რომელიც ცალკე ოსური ადმინისტრაციული ერთეულის ჩამოყალიბებას საქართველოს სახელმწიფოებრივ-სტრატეგიულ ინტერესებთან შეუსაბამოდ მიიჩნევდა. მეცნიერთა

აზრის გათვალისწინებით, კომისიამ ხელისუფლებას წარუდგინა მოხსენება, რომელიც შეიცავდა დასკვნას, რომ „ნაუცბათევად არ გადაწყდეს ის, რასაც ასეთი დიდი მნიშვნელობა აქვს, როგორც დღევანდელ, აგრეთვე მომავალ ჩვენ მდგომარეობისათვის“ (სეა, ფ. 1796, ანან. I, საქმ. №72, ფურც. 22).

ცალკე აღნიშვნას იმსახურებს ის საჯარო ლექციები, რომლებიც ივანე ჯავახიშვილმა 1918-1921 წლებში არა სტუდენტურ აუდიტორიებში, არამედ ფართო საზოგადოებისათვის წაიკითხა.

მათ შორის გამოვყოფდი სამ ლექციას: 1. 1918 წლის დეკემბერში საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას სომხეთის მთავრობამ უსაფუძვლო ტერიტორიული პრეტენზიები წამოუყენა და დასახული მიზნის მიღწევა საომარი მოქმედებით დააპირა. სომხეთის ჯარის შენაერთები ბორჩალოს მაზრაში შემოიჭრნენ. ქართველმა ხალხმა საოცარი ერთსულოვნება და შემართება გამოავლინა ამ ომის დღეებში. ვისაც რითი შეეძლო, მზად იყო მხარში ამოდგომოდა განსაცდელში ჩავარდნილ ქვეყანას. ივანე ჯავახიშვილმა საჯარო ლექცია დაგეგმა, რომლის სახელწოდება იყო: „საქართველოს სამხრეთი საზღვრები და ბრძოლა მათ გამო ქართველ-სომეხთა შორის“. ლექცია 22 დეკემბერს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის მთავარ კლუბში გაიმართა. პერიოდული პრესის ცნობით, ლექციაზე დასასწრები ბილეთის ფასი სამი მანეთი, მონაფეთათვის კი 1 მანეთი ყოფილა.¹ შემოსავალი განკუთვნილი იყო საომრად მიმავალი სოციალისტ-ფედერალისტთა მებრძოლი რაზმის სასარგებლოდ (სახალხო საქმე 1918: 23 დეკემბერი).

ლექციამ საზოგადოების დიდი ინტერესი გამოიწვია. მეცნიერმა შეკრებილთ განუმარტა, რას ეცილებოდა სომხეთის რესპუბლიკა საქართველოს, რა საფუძველი ჰქონდა მეზობელი ქვეყნის პრეტენზიებს ჩვენი ქვეყნის მიმართ და სხვა.²

ლექციის დასწავისში, ლექტორი შეეცადა გაეფანტა საზოგადოებაში არსებული ილუზია, რომ თითქოს სომეხ-ქართველთა შორის არასოდეს დაღვრილა სისხლი, რომ მათ ერთმანეთში არასოდეს ჰქონიათ ომი. ივ. ჯავახიშვილმა განმარტა, რომ ისტორიაში ცნობილია ამ ორი ქვეყნის სულ ცოტა სამი ბრძოლა „სწორედ იმ ადგილებისათვის, რისთვისაც დღეს არის ომი. ყოველ-

¹ 1919 წლის იანვარში თსუ პროფესორებმა და მათ შორის ივანე ჯავახიშვილმა ქართული ჯარის საჭიროებისათვის გახსნილ ფონდშიც შეიტანეს თანხა.

² ამ ლექციის გამო საბჭოთა ხელისუფლების წარმომადგენლებმა ივანე ჯავახიშვილი მოგვიანებით „მეზობლების მძულვარებაში“ დაადანაშაულეს (ხოშტარია-ბროსე 1996: 50-51).

თვის საქართველოს და სომხეთის აღორძინება, მოღონიერება რომ დაწყებულა – მაშინვე დაწყებულა დავა ამ ადგილებისათვის" (სახალხო საქმე 1918: 25 დეკემბერი).

აღინიშნა, რომ გარეშე მტერთაგან შევიწროებული სომხები ყოველთვის მოინებდნენ ჩრდილოეთისაკენ. „როდესაც სომხეთი მარცხდებოდა, მისი მცხოვრებნი შემოდისდნენ ჩვენს ქვეყანაში და უმთავრესად, რასაკვირველია, სახლდებოდნენ მოსაზღვრე ადგილებში. მაგრამ ისინი შემოდისდნენ სახელმწიფოში, რომელსაც ემორჩილებოდნენ და რომლის სტუმართმოყვარეობით სარგებლობდნენ. დაახლოებით მეთათე საუკუნის დამლევდიდან ეს კუთხეები საბოლოოდ საქართველოს მიეკუთვნა. მხოლოდ ერთი მომენტი იყო, როცა სომხეთს ეჭირა იგი და მას შემდეგ არც ერთხელ არ მოშორებია საქართველოს. იგი იყო მოწინავე პოზიცია, რომელსაც მტერი ეკეთებოდა და ამიტომ ჩვენი წინაპარი ძალიან დიდ მნიშვნელობას აწერდნენ მას“.

ივ. ჯავახიშვილმა საზღვრების გამიჯვნის საქმეში სრულიად უსაფუძვლოდ მიიჩნია ეთნოგრაფიული პრინციპი, რომელსაც სომეხი პოლიტიკოსები იშველიებდნენ და განაცხადა: „სომხების პრინციპი რომ მივიღოთ, ეს იმას ჰნიშნავს, რომ ბელგიელებმა, რომელნიც ამ ომის გამო საფრანგეთში გადასახლდნენ, გამოაცხადონ – საფრანგეთი ჩვენიაო“. სომხები ამ მიწა-წყლის მკვიდრნი არ ყოფილან, ისინი ჩამოსახლდნენ ჩვენ ტერიტორიაზე, იმ ადგილებში, რომელიც ქართველმა მაჰმადიანებმა დასტოვეს, ან სადაც ხალხი მტრისაგან განადგურდა. ისინი შემოვიდნენ საქართველოში და არა რომელიმე კერძო ადგილზე“.

ისტორიკოსმა შეახსენა მსმენელებს, რომ „ბორჩალოს ეხლანდელი მაზრა იწოდებოდა „მოწინავე დროშად“, რადგან შემოსეულ მტერს პირველად იგი უნდა დახვედროდა. ხოლო ჯავახეთი იწოდებოდა „წინამბრძოლთა დროშად“. ლორის ციხე ითვლებოდა საქართველოს სამხედრო მინისტრის, ამირსპასალარის ბინად“.

მეცნიერის სიტყვით, „სომხები ამტკიცებენ, რომ ჯავახეთი და ბორჩალო უდავო მათი კუთვნილებაა. ეს არ არის მართალი. ...პირიქით. მაშინაც კი, როცა სომხეთი არსებობდა, – ეს ტერიტორია არასოდეს ყოფილა უდავო. ხოლო როდესაც XI საუკუნეში სომხეთი მოისპო, ეს ადგილები სადაო არასოდეს ყოფილა – იგი საქართველოს ეკუთვნოდა და თუ მტერი იპყრობდა, იპყრობდა როგორც ჩვენს ტერიტორიას. გეოგრაფიულადაც ეს მხარეები

საქართველოს ეკერის. ყველა გზები ჩვენსკენ მოდის, მდინარეებიც აქით მოისწრაფიან და მტკვარს ერთვიან. ვაჭრობაც ყოველთვის აქეთკენ ვითარდება, საქართველოსთან და მაშინაც კი, როდესაც იგი მტრისაგან დაპყრობილი იყო – ალბ-მიცემობას ყოველთვის საქართველოსთან აწარმოებდა“.

მეცნიერ-ისტორიკოსი დასძენდა, რომ „ჯავახეთი და ბორჩალო კარია საქართველოსი და მისი დაკარგვა სახელმწიფოს კარების გაღებას უდრის“, ამიტომ ქართველი ხალხი ვალდებულია მტკიცედ დაიცვას თავისი მიწა-წყალი. „იმედია ქართველი ერი ხიშტების ჯაგრად შემოერთყმება სამშობლოს მიწა-წყალს, როგორც ის მთები, რომელნიც სხვადასხვა მხრიდან ჰსაზღვრავენ ჩვენს ქვეყანას (კლდე 1918: 25 დეკემბერი).“

2. 1919 წლის აპრილში ოსმალეთიდან დაბრუნებული ივანე ჯავახიშვილი კითხულობს კიდევ ერთ საჯარო ლექციას, რომელიც მიმდინარე პოლიტიკურ მომენტს შეეხება. ლექციას სუდენტებისა და პროფესორის გარდა გარეშე ხალხიც მრავლად დაესწრო. „უადგილობის გამო ბევრიც უკან გაბრუნებულა“. ლექცია შეიცავს საქართველოს ირგვლივ არსებული სიტუაციის მიმოხილვას, ასევე 1919 წლის გაზაფხულისათვის შექმნილ საერთაშორისო ურთიერთობის ანალიზს და გამოხატავს მეცნიერის მყარ რწმენას, რომ საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას ახლო მომავალში საგარეო საფრთხე არ ემუქრება.

ცობილი მეცნიერის საჯარო ლექციას მხოლოდ საინფორმაციო ხასიათი არ ჰქონია, ის საქართველოს იმ დროინდელი რეალობის ერთგვარი ექსპერტული ანალიზიც იყო. ალბათ, ამით უნდა აიხსნას, რომ ლექციის ვრცელ ანგარიშს გაზეთმა „საქართველომ“ ადგილი თავის სამ ნომერში დაუთმო (საქართველო 1919: 4, 7, 8 მაისი). გაზეთის შეფასებით, „მოსენება მეტად საინტერესო იყო და პატივცემულ მომხსენებელს სტუდენტობამ მხურვალე მადლობა გადაუხადა“.

ლექციაში გამოიკვეთა რამდენიმე აქტუალური პრობლემა, რომელთა შესახებაც თავისი დამოკიდებულება ივანე ჯავახიშვილმა მკაფიოდ და ნათლად გამოხატა. მისი სიტყვით, „ჩვენი სამშობლოსათვის საზრუნავია, რომ მან განიმტკიცოს თავისი დამოუკიდებლობა, დაემყაროს მხოლოდ თავის ძალებს და დარჩეს კვლად ნეიტრალური“.

ნეიტრალიტეტის საკითხი საქართველოსათვის არ არის მხოლოდ სადღეისო გამოწვევა, იგი მწვავედ იდგა პირველი რესპუბლიკის მესვეურთა წინაშეც.

როცა 1918 წლის 26 მაისს საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა გამოცხადდა, პირველი მსოფლიო ომი ჯერ კიდევ დასრულებული არ ყოფილა. ახლად შექმნილი რესპუბლიკის ხელისუფლება მოვალე იყო განესაზღვრა ქვეყნის დამოკიდებულება ამ უმნიშვნელოვანესი მოვლენისადმი. ეროვნულმა საბჭომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელ პირველსავე დოკუმენტში – „დამოუკიდებლობის აქტში“ აღნიშნა, რომ საქართველო საერთაშორისო ომიანობაში მუდმივ ნეიტრალიტეტს შეინარჩუნებდა. ისეთ რთულ გეოპოლიტიკურ რეგიონში, როგორიც სამხრეთ კავკასია იყო, ნეიტრალიტეტი ნაკლებად რეალური ჩანდა, მაგრამ მკაფიოდ ცხადყოფდა ქართული სახელმწიფოს სამშვიდობო მისწრაფებას.

პროფესორი ივანე ჯავახიშვილიც ამართლებდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მიერ ნეიტრალიტეტის გამოცხადების იდეას, მიუხედავად იმისა, რომ მოკავშირეები ნეიტრალობას საეჭვოდ მიიჩნევდნენ. მისი სიტყვით: „საქართველომ დამოუკიდებლობის დღიდან გამოაცხადა ნეიტრალობა: საქართველომ სწორე გეზი აიღო. ომის ბედი ცვალებადია და ამ მსოფლიო ომში საქართველო არც ერთ მხარეზედ არ გადაიხარა“. საქართველომ უნდა განიმტკიცოს სუვერენობა, დარჩეს კვლავ ნეიტრალური „ამ მსოფლიო ომში და სახელმწიფოთ ფეხის ხმას არ აპყვეს“ (საქართველო 1919: 8 მაისი).

მკვლევარი მალხაზ მაცაბერიძე, რომელმაც მეცნიერის ხსენებული ლექცია წინასიტყვაობითა და კომენტარებით ცალკე ბროშურად გამოსცა, საესეზო ბით სწორად შენიშნავს: საქართველოს სინამდვილეში ნეიტრალობა „ეს იყო ლავირება დიდ გეოპოლიტიკურ მოთამაშეებს შორის, რომლებიც მოცემულ მომენტში კავკასიის რეგიონში მოქმედებდნენ და ამის მეშვეობით ეროვნული ინტერესების დაცვა, სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის შენარჩუნება“ (ჯავახიშვილი 2009: 18).

ივანე ჯავახიშვილს ახლო ურთიერთობა აკავშირებდა პირველი მსოფლიო ომის წლებში ევროპაში ჩამოყალიბებული საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტის არერთ წევრთან, მაგრამ დაბეჯითებით ძნელია თქმა, იცნობდა თუ არა მეცნიერი კომიტეტის მესვეურთა მოსაზრებას საქართველოს ნეიტრალიტეტის საკითხზე. არადა, როგორც ახლა ირკვევა, საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლ ხსენებულ კომიტეტს ზუსტად ისთივე თვალსაზრისი აქვს გამოხატული ოსმალეთის იმპერიის ხელისუფლებისათვის 1915

ნელს წარდგენილ მემორანდუმში, როგორც გამოთქვა ივანე ჯავახიშვილმა თავის ზემოაღნიშნულ საჯარო ლექციაში.

კომიტეტის მემორანდუმში ხაზგასმულია: „თუკი საქართველო, როგორც მას ამის სურვილი აქვს, შეიძენს ნეიტრალური ქვეყნის სტატუსს, ამით ის სრულებითაც არ გახდება შემანუხებელ საგნად მეზობელი ქვეყნებისათვის. პირიქით, ის შეიქნება უფრო დიდ მშვიდობის ფაქტორად, როგორც საკუთარი საერთაშორისო-სამართლებრივი მდგომარეობით, ისე ტერიტორიის დაურღვევლობის მეშვეობით. ...მუდმივი ნეიტრალიტეტის სტატუსი მით უფრო მიღწევადია, რომ ის სრულ შესაბამისობაშია საერთაშორისო სამართლის პრინციპებთან, რადგან ის ერთმანეთს დააცილებს ორ დიდ სახელმწიფოს იმ ადგილებში, სადაც მათი კონტაქტი უეჭველად წარმოშობს საერთაშორისო კონფლიქტებს და, ამავე დროს, შეუნარჩუნებს პირდაპირ კონტაქტს სხვა სფეროებში. საქართველო წარმოადგენს მშვიდობის ფაქტორს და გარანტიას, როგორც მისი გეოგრაფიული მდგომარეობით, ისე საკუთარი მოსახლეობის რიცხვით, ვინაიდან, არის რა მოშორებული ხმელთაშუა ზღვის აუზს, არ შეუძლია ჰქონდეს ექსპანსიონისტური გეგმები, ...ან საკუთარი ენერგიის კონცენტრაცია მოახდინოს ოცნებებზე და ტენდენციებზე, რომლებიც ალემატება მის როლს. პირიქით, საქართველოს, როგორც ამას ისეთი თანაბარი მნიშვნელობის ქვეყნების მაგალითი ადასტურებს, როგორც დანია და ნორვეგია არის, ძალუძს მხოლოდ მშვიდობის ფაქტორი იყოს, რადგან მისი მიზანი ვერ იქნება სხვა რამ, გარდა იმისა, რომ უზრუნველყოს სხვა სახელმწიფოთა კოლექტივში საკუთარი ეროვნული ინდივიდუალურობა“ (ქართული ემიგრაცია 2016: 186-192).

თავის ლექციაში ივანე ჯავახიშვილი შეეხო ერთ მნიშვნელოვან საკითხსაც, რომლის ირგვლივ იმ ხანად აზრთა მძაფრი სხვადასხვაობა იყო, განსაკუთრებით ხელისუფლების მომხრე და ოპოზიციურ ძალებს შორის. კერძოდ, უნდა აღედგინა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა 1918 წლის მაისამდე თუ არა.

ივანე ჯავახიშვილი ხაზგასმით აღნიშნავდა: „რუსეთს ყველაზე გვიან საქართველო ჩამოშორდა. ჩვენ მმართველ პარტიას გულწრფელად სურდა, საქართველო ნაწილი ყოფილიყო დიდი რუსეთისა და ამისათვის საქართველო თანდათანობით სცილდებოდა რუსეთს. ჯერ ამიერკავკასიის რესპუბლიკა, შემდეგ უკვე საქართველოს დამოუკიდებლობა. ეს თანდათანობა არ იყო განზრახ მო-

გონილი, როგორც სწამებენ ჩვენ მმართველ პარტიას სომხები და რუსები. მაგრამ ეს თანდათანობა ძლიერ კეთილი იყო საქართველოსათვის. საქართველო რომ უეცრად ჩამოსცლოდა რუსეთს, მას გაანადგურებდა ან რუსის ან სომხის მობოლშევიკე ჯარი. ერთი სიტყვით, პირველი ნაბიჯი საქართველოს გასანთავისუფლებლად გადაიდგა თავის დროზე. და ეს განთავისუფლება საქართველოს ძვირად არ დასჯდომია" (საქართველო 1919: 7 მაისი).

ამ აზრს ივანე ჯავახიშვილი გამოხატავდა როგორც სწავლული ისტორიკოსი და არა როგორც ოპოზიციური პოლიტიკური გაერთიანების – უპარტიოთა კავშირის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი. ცნობილია, რომ ქართული ოპოზიციური სპექტრის ნაწილი სოციალ-დემოკრატებს მუდმივად აკრიტიკებდა იმისათვის, რომ მათ დააგვიანეს საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება. ივანე ჯავახიშვილი პარტიულზე წინ საქართველოს მოქალაქე და ჭეშმარიტი მეცნიერი იყო. ამიტომ მის შეფასებაში უპირველესად საკითხისადმი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი მიდგომა და მიუდგომელი ანალიტიკოსის შეხედულება იკითხება და არა ხელისუფლებასთან დაპირისპირებული ოპოზიციონერის თვალსაზრისი.

ივ. ჯავახიშვილის აზრით, საქართველოს „მშვენიერი საზღვრების გამო“, თავისი თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის დაცვა-შენარჩუნებისათვის დიდი ჯარის შენახვა არ დასჭირდება. „საჭირო დროს საქართველო შემოპკრებს თავის შეგნებულ შვილთ, რომელნიც სამშობლოს დაიცავენ. საჭიროა მხოლოდ, რომ ყოველ ქართველს ჰქონდეს სამხედრო ცოდნა“.

ლექციის მთავარი დასკვნა, რომელიც არსებული სიტუაციისა და წარსულის ღრმა ანალიზს საფუძველზე იყო გამოტანილი, მეცნიერმა ასე გამოთქვა: ამჟამად „საქართველოსათვის იმისთანა პირობებია, რომ მის დამოუკიდებლობას არავითარი საფრთხე არ მოელის“. „საქართველსათვის საჭირო არ არის ვისიმე პროტექტორატი. ...სხვისი მფარველობა ...ჩვენ მოგვადუნებს. საქართველოს მხოლოდ და მხოლოს თავისი იმედი უნდა ჰქონდეს“. ოღონდ, როგორც სწავლული ისტორიკოსი დასძენდა: საჭიროა თავი ვანებოთ „პოლიტიკის გულუბრყვილობას“¹ და, ასევე, „საქართველოს პოლიტიკური აზროვნება შეეჩვიოს იმ აზრს, რომ საქართველო მუდამ ემყარებოდეს თავის თავს“ (საქართველო 1919: 8 მაისი). მართლაც რომ ყოველ დროსა და ეპოქაში ანგარიშგასაწევი და გასათვალისწინებელი თვალსაზრისია.

¹ ამ ცნებაში მეცნიერი გარეშე ძალების ილუზორულ მოიმედობას გულისხმობდა.

3. პერიოდულ პრესაში საგულისხმო რეზონანსი მოჰყვა ივანე ჯავახიშვილის 1919 წლის 3 აგვისტოს სახელმწიფო თეატრში წაკითხულ კიდევ ერთ საჯარო ლექციას საქართველოს საზღვრების შესახებ. ლექცია არსებითად მეცნიერის ზემოთ განხილულ ნაშრომს დაეფუძნა და მასზე მსჯელობას აქ აღარ შეეუდგები. აღვნიშნავ მხოლოდ, რომ ამ ლექციის გამო დაიბეჭდა, როგორც დადებითი, ისე კრიტიკული გამოხმაურებები.

კრიტიკული იყო სომხური საზოგადოებრივი აზრის გამომხატველ გაზეთში „Кавказское слово“-ში М.-ის ფსევდონიმით გამოქვეყნებული წერილი. ავტორი იწუნებდა საზღვრების გავლების საკითხში ივ. ჯავახიშვილის ისტორიულ და სტრატეგიულ კონცეფციას, არ მოსწონდა ლექციის არც ემოციური და არც აკადემიური სტილი, მაგრამ თავისი შეხედულების გასამყარებლად არგუმენტებს ვერ იშველიებდა. კრიტიკოსის არაობიექტურობას აშკარად წარმოაჩენდა მისი უსაფუძვლო მტკიცება, თითქოს „ერეკლეს საქართველო შეუერთდა რუსეთს ასეთი შემადგენლობით: ქართლი, კახეთი და სომხეთი, თავისი სატახტო ქალაქით ტფილისით“.

М.-ის აზრით, ივ. ჯავახიშვილი ძირითადად ქართველოლოგიის სპეციალისტია, იგი არ ითვალისწინებს აკადემიკოს ნ. მარის შეხედულებას მეცნიერების უნივერსალობისა და კოსმოპოლიტურობის, ასევე, არმენოლოგიისა და ქართველოლოგიის ამოცანათა ერთიანობის შესახებ, რის გამოც მისი ცოდნა და დასკვნები ცალმხრივია და შეზღუდული. იმ დროს, როდესაც დასავლეთ ევროპის მეცნიერებათა წარმომადგენლები ხალხთა შერიგებისა და ძმობის საქმეს ემსახურებიან, იგი ხსნის ღუზას ქართველებისათვის მათ განკერძოებულობაში ხედავს (Кавказское слово 1919: 12 августа).

ივანე ჯავახიშვილს ამ პუბლიკაციისათვის არ უპასუხნია, ასეთი დონის ოპონენტს მეცნიერმა თავი არ გაუყაძრა. სამაგიეროდ, გაისარჯა ვახტანგ კოტეტიშვილი, რომელმაც გაზეთ „სახალხო საქმეში“ დაბეჭდა სტატია სათაურით „საზღვრების გამო“. ვ. კოტეტიშვილმა „კავკასკოე სლოვოს“ ჟურნალისტი საქართველოს ისტორიის გაყალბებაში ამხილა და ხაზი გაუსვა, რომ საქართველოს საზღვრების მიმოხილვისას მან „დიდი უცოდინარობა“ გამოამჟღავნა. ამასთან, М.-მა ივანე ჯავახიშვილს უსაფუძვლოდ დასწამა „გრძნობათა ამყოლობა და სიმსუბუქე“. ქართველი პუბლიცისტის სიტყვით, კრიტიკოსი ასე იმიტომ მოიქცა, რომ მისთვის ჯავახიშვილის თეზისები არასასიამოვნოა და ამავე მიზეზით მიუღებელიც. ვ. კოტეტიშვილი ურჩევდა М.-

ს, „გონიერად და პატივისცემით მოეპყარით იმ ერს, რომლის მეზობლობაც ისტორიამ გარგუნათ. თქვენს ინტერესთა გარეშე ჩვენი ინტერესიც დაინახეთ. ...მეტი გონიერება, თორემ საერთო საქმეს ხომ წაახდენთ, მაგრამ, ამაზე უნინ წაახდენთ თქვენ საკუთარ საქმეს“ (სახალხო საქმე 1919: 15 აგვისტო).

ივანე ჯავახიშვილის ლექციის მიმართ თავის გამოხმაურებაში მონონება და დადებითი დამოკიდებულება გამოხატა სამსონ ფირცხალავამ. მან გაიზიარა ქართველი მეცნიერის აზრი სახელმწიფოს სტაბილურობის საქმეში მეზობლებთან საზღვრების მკაფიოდ გამიჯვნის მნიშვნელობის შესახებ და, ივ. ჯავახიშვილის მსგავსად, ამ საკითხის გადანყევტაში ხაზი გაუსვა გონიერული კომპრომისის აუცილებლობას (სახალხო საქმე 1919: 7 აგვისტო).

ივანე ჯავახიშვილი უყურადღებოდ არ ტოვებდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წინაშე. წამოჭრილ მწვავე პრობლემებს და მათ შესახებ პირუთენელად გამოხატავდა თავის დამოკიდებულებას. საილუსტრაციოდ ასეთი მაგალითიც გამოდგება. სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისთანავე საქართველოს დიდ გამონწევად ექცა ზაქათალის ოლქზე იურისდიქციის გავრცელება, რაშიც მეზობელი აზერბაიჯანის რესპუბლიკა ეცილებოდა. საკითხი უფრო აქტუალური გახდა 1920 წლის გაზაფხულისათვის, როდესაც მოსკოვში მიმდინარეობდა სამშვიდობო მოლაპარაკება საქართველოსა და საბჭოთა რუსეთს შორის. ცნობილია, რომ 7 მაისს მოსკოვში ხელმონერილი ხელშეკრულებით საბჭოთა რუსეთი საქართველოს განუყოფელ ნაწილად ცნობდა ზაქათალის ოლქსაც. მაგრამ, იმავე ხელშეკრულების 12 მაისის დამატებით შეთანხმებაში, რომელიც უკვე გასაბჭოებული აზერბაიჯანის ხელისუფლების მოთხოვნით გაფორმდა, ჩაინერა, რომ ზაქათალის ოლქის კუთვნილების საკითხი არბიტრაჟის გზით უნდა გადაეწყვიტა ქართულ-აზერბაიჯანულ შერეულ კომისიას საბჭოთა რუსეთის წარმომადგენლის თავმჯდომარეობით. სწორედ 12 მაისითაა დათარიღებული პროფესორ ივანე ჯავახიშვილის მცირე განმარტება „განაცხადი ზაქათალის ოლქის უფლებებზე“, რომელიც მეცნიერმა, სავარაუდოდ, საქართველოს მთავრობას მიანოდა (სართანია... 2017 ბ: 14). ივანე ჯავახიშვილი კომპეტენტურ და არგუმენტირებულ აზრს გამოთქვამდა თუ რატომ ჰქონდა ჩვენს ქვეყანას უცილობელი უფლება თავის ამ ერთ-ერთ ძირძველ კუთხეზე. ეს არგუმენტები ასე გამოიყურება: 1. „ეს კუთხე უძველეს დროითგან ქართველ ერის მკვიდრ მინა წყალს შეადგენდა და პერეთის სახელით ცნობილ ქართულ კულტურისა და ხელოვნების ასპარეზად ითვლებოდა“; 2. „მე-XVII-ე

ს-ის პირველ მეოთხედამდე ის მუდამ ქართველთა უდავო სამფლობელოსა და საკუთრებას შეადგენდა". იქვე მითითებულია სათანადო წყაროებიც, კერძოდ: „1743 წ. მოსკოვში დახატული მამინდელ საქართველოს რუსული რუკა და რუსეთის ელჩის ბურნაშევის მიერ 1784 წ. შედგენილ საქართველოს რუკა“. სწავლული ისტორიკოსის დასკვნით, 1783 წელს „საქართველოს რუსეთთან ხელშეკრულების დადების დროსაც ზაქათალის ოლქი საქართველოს უცილობელ კუთვნილებად ითვლებოდა“.

თავისუფალ საქართველოში, როგორც დემოკრატიულ რესპუბლიკაში, აქტიუალური იყო ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთმიმართების გარკვევა. ამ საკითხმა ხელისუფლებისა და სასულიერო წოდების გარდა, პოლიტიკური სპექტრის, ფართო საზოგადოების ინტერესი, გამოხმაურება და ჩართულობა გამოიწვია.

ცხადია, ივანე ჯავახიშვილი, როგორც მეცნიერი ისტორიკოსი და აქტიური მოქალაქე, ვერ დარჩებოდა და არც დარჩენილა გულგრილი იმ პერიპეტიების მიმართ ხსენებული პრობლემის ირგვლივ რომ წარმოიშვა.

ივანე ჯავახიშვილს მიაჩნდა, რომ „რწმენა და ამა თუ იმ სარწმუნოების აღსარება ან უარყოფა და ურწმუნოება... ყოველი ადამიანის პირადი შეგნებისა და გრძნობის საქმეა“, რომ ეკლესია და სახელმწიფო, საქართველოს ისტორიული ტრადიციის მიუხედავად, ახალ რეალობაში შეიძლებოდა ერთმანეთს გამიჯვნოდნენ და დამკვიდრებულიყო სეკულარიზმის პრინციპი: სახელმწიფო აღარ ჩაერეოდა ეკლესიის ცხოვრებაში, ხოლო ეკლესია – სახელმწიფო პოლიტიკაში. ამასთან, წუხდა, რომ „ჩვენში ბევრნი სარწმუნოებას აღმაცერად უყურებენ" და აუცილებლობად ესახებოდა „სარწმუნოებათა ისტორიულ-მეცნიერული შესწავლა“. წერდა: „რაკი ჰუმანურ მეცნიერებათა მიზანი ადამიანის სულიერი შემოქმედების ყოველმხრივ გამოხატულობის შესწავლაა, ამიტომ თეორიული მეცნიერებაც მოვალეა სარწმუნოებათა მეცნიერულ-ისტორიული შესწავლა თავს იდევას“.

უნივერსიტეტის დაფუძნებისთანავე მეცნიერი იმ აზრისა იყო, რომ თუ ცალკე ფაკულტეტი ვერ გაიხსნებოდა, სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტზე მაინც საღვთისმეტყველო მეცნიერებათა ლექციებიც უნდა შემოეღოთ. აცხადებდა: უმაღლესი სასწავლებელი, სადაც ამ საგნებს მკვლევარი არ ჰყავს სრულ უმაღლეს სასწავლებლად ვერ ჩაითვლება (სართანია... 2017 ბ: 14; სეა, ფ. 471, ანან., 1, საქმე 7, ფურც. 56-57).

1918 წელს ივანე ჯავახიშვილმა, როგორც თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტის დეკანმა, შეადგინა კათედრის სამოქმედო გეგმა. ეს არ იყო განსახილველ ან განსახორციელებელ საკითხთა მხოლოდ მშრალი ჩამონათვალი. გეგმა განსაზღვრავდა ფაკულტეტის მიზნებსა და ამოცანებს როგორც უნივერსიტეტის განვითარების, ისე ახლად შექმნილი ქართული სახელმწიფოს ინტერესებიდან გამომდინარე. ღვთისმეტყველების ფაკულტეტის დაარსებასთან დაკავშირებით, აღნიშნული იყო: „ქართულ მომავალ უნივერსიტეტშიაც უნდა იყოს ან ცალკე ღვთისმეტყველების ფაკულტეტი ან სიბრძნისმეტყველების ან კიდევ ფილოსოფიურ ფაკულტეტთან სალექციო გეგმა და წასაკითხი საგნების სია უნდა იყოს წინასწარ შედგენილი და დამტკიცებული. თუნდაც რომ ცალკე ღვთისმეტყველების ფაკულტეტი შეიქმნას, მას პრაქტიკული ხასიათი კი არ უნდა ჰქონდეს, იქ მღვდელმსახურებისათვის კი არ უნდა ამზადებდნენ, არამედ მხოლოდ მეცნიერული თვალსაზრისით უნდა ხელმძღვანელობდეს... და მის ერთადერთ მიზანს საქრისტიანო დოღმატიკის, მწერლობისა, მთარგმნელობისა, საეკლესიო სამართლისა და ზნე-ჩვეულებათა მეცნიერულ-ისტორიული შესწავლა უნდა იყოს“ (ლილუაშვილი 2006: 88).

ივანე ჯავახიშვილს შედგენილი ჰქონდა ლექციების ჩამონათვალი, რომლებიც უნდა წაკითხულიყო თბილისის უნივერსიტეტში: საეკლესიო ისტორია, ღვთისმეტყველებისა და საეკლესიო მწერლობის ისტორია, ქართული ძველი სიტყვაკაზმული მწერლობის ისტორია, საეკლესიო სამართალი. ლექტორებად შერჩეულნი იყვნენ ღვთისმეტყველების მაგისტრი, პროფესორი კორნელი კეკელიძე და პროფესორი იოსებ ყიფშიძე (სახალხო საქმე 1920: 3 ივნისი; სეა, ფ. 471, ანან., 1, საქმე 10, ფურც. 63-65).

საგულისხმოა, რომ 1920 წლის თებერვალში უნივერსიტეტის სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტზე ჩამოყალიბდა „სარწმუნოებრივ მეცნიერებათა განყოფილება“ და დასახელებულ საგნებს დაემატა „რელიგიის ფილოსოფიის კურსი“. თითქოს სრულდებოდა უნივერსიტეტის დაფუძნების დღეს საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის კირიონ II-ის მიერ გაცხადებული სურვილი, რომ „ქართულ ნორჩ უნივერსიტეტში მალე გაიხსნას ყველა განზრახული ფაკულტეტი და მიჰმატებოდეს მას საღვთისმეტყველო ფაკულტეტიც, როგორც ეს დასავლეთ ევროპაში არის მოწყობილი“ (სახალხო საქმე 1918: 28 იანვარი). მაგრამ 1921 წლის თებერვალ-მარტში განხორციელებულმა ბოლშევიკურმა

ოკუპაციამ და საქართველოში საბჭოთა რეჟიმის დამყარებამ ეს საკითხი დღის წესრიგიდან მოხსნა.

1918-1921 წლების ქართული სინამდვილე ერთი დიდი პოლიტიკური პროცესი იყო, რომელიც მრავალპარტიულობით, პლურალისტური აზრით, თავისუფალი სიტყვით და სხვა არაერთი დემოკრატიული მახასიათებლით გამოირჩეოდა. მთელი ამ პროცესის ტონის მიმცემი და მამოძრავებელი ძალა ძირითადად 4 პოლიტიკური პარტია იყო, კერძოდ: სოციალ-დემოკრატიული, სოციალისტ-ფედერალისტთა, სოციალისტ-რევოლუციონერთა და ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიები. ივანე ჯავახიშვილი არც ერთი ამ პარტიის წევრი არ ყოფილა. იგი, როგორც ილია ჭავჭავაძის გზის გამგრძელებელი, მსოფლმხედველობრივად ეროვნული და დემოკრატიული იდეოლოგიის მიმდევარი იყო,¹ თუმცა პარტიული ორგანიზაციის წევრი არასოდეს გამხდარა და სიცოცხლის ბოლომდე უპარტიო ერისკაცად დარჩა.

პარტიის გარეშე ყოფნა ივანე ჯავახიშვილისათვის არ ნიშნავდა პოლიტიკური მოვლენების მიღმა ყოფნას და არსებულ რეალობასთან უსიტყვო შეგუებას, მით უფრო, რომ სახელმწიფოს სათავეში მყოფი სოციალ-დემოკრატების შეხედულებებსა და საქმიანობაში მას ბევრი რამ არ მოსწონდა. ამით უნდა იყოს განპირობებული ის გარემოება, რომ ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენიდან სულ რაღაც თვე-ნახევრის შემდგომ იგი ახალი პოლიტიკური გართიანების შექმნაში მონაწილეობს. 1918 წლის ივლისში ივანე ჯავახიშვილი რამდენიმე თანამოაზრე ქართველ მოღვაწესთან ერთად აყალიბებს ორგანიზაციას, რომელიც ჩენს ისტორიაში „უპარტიოთა კავშირის“ სახელითაა ცნობილი. საინტერესოა, აღინიშნოს, რომ ახალი ალტერნატიული ძალის დაარსების ფაქტი არც ერთი პარტიის პერიოდულმა პრესამ არ გააშუქა. მხოლოდ ოფიციალურმა, გაზეთმა „საქართველოს რესპუბლიკამ“ დაბეჭდა მოკლე ინფორმაცია. მასში აღნიშნულია:

„დაარსდა პარტიათა გარეშე მოფი ქართველების დამოუკიდებელი პოლიტიკური კავშირი. კავშირი მიზნად ისახავს საქართველოს დამოუკიდებლობის დაცვას და მისი სახელმწიფოებრიობის განმტკიცებას. კავშირს არა აქვს პარტიული პროგრამა. იმას აქვს შემუშავებული მხოლოდ პოლიტიკური პლატ-

¹ რამდენადმე გადაჭარბებულია ისტორიოგრაფიაში გამოთქმული თვალსაზრისი, რომ „ივანე ჯავახიშვილის მეცნიერულ-პოლიტიკური აზროვნების საფუძველზე ჩამოყალიბდა დამოუკიდებელი საქართველოს ეროვნული იდეოლოგია“ (ციციშვილი 1996: 12).

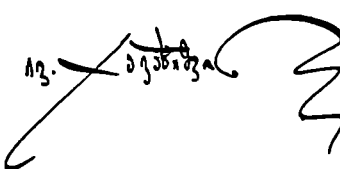
ფორმა. მისი უმთავრესი მუხლებია: საქართველოში დამოუკიდებელი დემოკრატიული სახელმწიფოებრივი არსებობის დაცვა და განმტკიცება. საქართველოს პოლიტიკური, სოციალური და ეკონომიკური განვითარება დემოკრატიულ ნიადაგზე, შემოქმედებითი თეორიული და პრაქტიკული მუშაობა. დასახელებული მიზნების განსახორციელებლად კავშირი აწყობს კრებებს, რეფერატებს სხვადასხვა საჭირობო სახელმწიფოებრივ საკითხებზე;

კავშირის საქმეებს განაგებს საბჭო 12 კაცისაგან შემდგარი, სახელდობრ: პროფ. ივანე ჯავახიშვილი, კონსტანტინე აფხაზი, დუტუ მეგრელი, ივანე აფხაზი, კონსტანტინე ამირეჯიბი, ესტატე მაჩაბელი, გიორგი ჯაფარიძე, ირაკლი გუნცაძე (თავმჯდომარე), გრიგოლ გაბაშვილი, ივანე აფხაზი, კონსტანტინე მაყაშვილი, დავით კარიჭაშვილი" (საქართველოს რესპუბლიკა 1918: 1 აგვისტო).

უპარტიოთა კავშირი არ ყოფილა წმინდა პოლიტიკური პარტია თავისი მკაფიოდ ჩამოყალიბებული წესდებითა და პროგრამული დოგმებით. ის უფრო „შემოქმედებითი თეორიული და პრაქტიკული მოღვაწეობისათვის“ მონოდებული გაერთიანება იყო. თუმცა მას უარი არ უთქვამს საქართველოს უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს არჩევნებში მონაწილეობაზე, რომელიც 1919 წლის თებერვალში გაიმართა.

საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნებში უპარტიოთა კავშირის საარჩევნო სიას მე-11 ნომერი ჰქონდა მიკუთვნებული. სიაში სულ 10 კაცი იყო დასახელებული: 1. ზურაბ ავალიშვილი, 2. ივანე ჯავახიშვილი, 3. კონსტანტინე აფხაზი, 4. კონსტანტინე მაყაშვილი, 5. მიხეილ მღვდლიშვილი, 6. კონსტანტინე ამირეჯიბი, 7. ვახტანგ ღამბაშიძე, 8. ალექსანდრე გედევანიშვილი, 9. ალექსანდრე დარახველიძე-კრინიცი და 10. ივანე ზედგინიძე (სეა, ფ. 1834, ანან. 2, საქმ. 77). აღსანიშნავია, რომ ამ 10 კაციდან 7 თავდაპირველად ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის კანდიდატთა სიაში იყო შეყვანილი. მათ შორის ივანე ჯავახიშვილი დასახელებული იყო მე-18 ნომრად (ჯანელიძე 2002: 330).

დავახიშველი
 ქ. დეკანოზის ქ. დეკანოზის
 მ. დეკანოზის (მ. დეკანოზის) ქ. დეკანოზის
 მ. დეკანოზის ქ. დეკანოზის

პროფესორ ივანე ჯავახიშვილის თანხმობის წერილი დამფუძნებელი კრების
 არჩევნებში მონაწილეობის შესახებ

უპარტიოთა კავშირის სიას ხმა მხოლოდ რეაასამდე ამომრჩეველმა მის-
 ცა. მათ შორის დედაქალაქში 478 ხმა აღირიცხა (სეა, ფ. 1834, ანან. 2,
 საქმ. 67; გაიპარაშვილი 2017: 89), მაშინ, როდესაც მხოლოდ თბილისის
 სახელმწიფო უნივერსიტეტში 1800-ზე მეტი სტუდენტი სწავლობდა.¹ ამ შე-
 დეგით, ცხადია, უპარტიოთა კავშირი სადეპუტატო მანდატს ვერ მოიპოვებდა
 და იგი დამფუძნებელი კრების მიღმა დარჩა. არადა, როგორ დაამშვენებდა
 და გამოადგებოდა „ერის ცნობიერების გვირგვინად“ მიჩნეულ უმაღლეს სა-
 კანონმდებლო ორგანოს სწავლული პროფესორს ცოდნა და გამოცდილება.
 აქ ხომ საფუძველი ეყრებოდა ახალი ქართული სახელმწიფოს მშენებლობას,
 მის დემოკრატიულ განვითარებას. ამიტომ ყოველ გონიერულ აზრს, წინა-
 დადებას, შენიშვნასა თუ შესწორებას ფასი ედო. პოლიტიკური დებატების
 გარდა, დამფუძნებელ კრებაში ფართო დისკუსიის, განსხვავებულ მოსაზრე-
 ბა-შეხედულებათა ურთიერჭიდილში იბადებოდა ყოველი კანონი, დეკრეტი თუ
 აქტი, მუშავდებოდა პირველი ქართული კონსტიტუცია.

¹ მართო სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტზე, რომლის დეკანიც ივ. ჯავახიშვილი იყო,
 სტუდენტთა რაოდენობა იმ წელს 500-ს აღწევდა (სონლულაშვილი 2000: 84).

როგორ უნდა აიხსნას ფაქტი, რომ ქართული უნივერსიტეტის მესაძირკვლეს, მეცნიერ-ისტორიკოსს, პროფესორ ივანე ჯავახიშვილს არჩევნებში მხარი არ დაუჭირა ამ უმაღლესი სასწავლებლის სტუდენტთა დიდმა ნაწილმა?

ქართველი ახალგაზრდობის იდეურ-პოლიტიკური დიფერენციაცია ჯერ კიდევ მათი მონაწილეობის ბოლო წლებში იწყებოდა. ამდენად, უნივერსიტეტის თუნდაც პირველკურსელი სტუდენტობის უმეტესობა სხვადასხვა პოლიტიკურ პარტიათა წევრად ან მიმდევრად უნდა ვიგულოთ. პარტიული დისციპლინა მათ თავიანთი საკანდიდატო სიებისათვის ხმის მიცემას დაავალდებულებდა, ყოველ ამომრჩეველს კი მხოლოდ ერთი ხმა ჰქონდა.

მაშინდელი პერიოდული პრესის თანახმად, სტუდენტობა ფართოდ იყო ჩართული პოლიტიკურ პროცესში. ერთ-ერთი გაზეთის ინფორმაციით, გამოცხადდა თუ არა დამფუძნებელი კრების არჩევნები, „ყველა მიმართულების სტუდენტობა მოეფინა სოფელ-ქალაქებს და ჩაებნენ არჩევნების ორომ-ტრიალში“. იმავე წყაროს ცნობით, 1919 წლის მარტში თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტთა სერთო კრებამ აირჩია 25 წევრისაგან შემდგარი ახალი გამგეობა. არჩეულთაგან 13 ფედერალისტი, 5 სოციალ-დემოკრატი და 7 ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენელი იყო (სახალხო საქმე 1919: 14 მარტი). ჩანს, პოლიტიკურად აქტიურ სტუდენტობას შორის უპირატესობა სოციალისტურ მიმდინარეობას უნდა ჰქონოდა, რომელიც ივანე ჯავახიშვილს, როგორც მემარჯვენე ორიენტაციის უპარტიოთა კავშირის წევრს, მხარს არ დაუჭერდა.

გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ საქართველოს დამფუძნებელი კრების მთელი წინასაარჩევნო პერიოდის განმავლობაში ივანე ჯავახიშვილი სამშობლოში არ იმყოფებოდა. მას, როგორც პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე წარგზავნილ საქართველოს ოფიციალური დელეგაციის წევრს, 1919 წლის იანვრის მეორე ნახევრიდან აპრილის დამდეგამდე საზღვარგარეთ, კერძოდ კონსტანტინოპოლში ეხედავთ (იხ. ზემოთ). ამდენად, მეცნიერი მონაწილეობას ვერ მიიღებდა წინასაარჩევნო კამპანიაში, საზოგადოების სხვადასხვა წრეების წარმომადგენლებთან უშუალო შეხვედრა-საუბრებში, რაც საარჩევნო პროცესის ორგანული ნაწილი და ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია არა მარტო ელექტორატის კეთილგანწყობის მოსაპოვებლად, არამედ მხარდამჭერთა მოსაზიდადაც. დამფუძნებელი კრების არჩევნების თანადროულ პერიოდულ პრესაში არ შემონახულა ცნობები, საერთოდ ჩაატარა თუ არა

უპარტიოთა კავშირმა წინასაარჩევნო კამპანია. უამისოდ კი ახლად ჩამოყალიბებული მცირერიცხოვანი პოლიტიკური გაერთიანება, თუნდაც ისეთი პიროვნებებისაგან შემდგარი, როგორიც უპარტიოთა კავშირის წევრები იყვნენ, წარმატებას ვერ მიაღწევდა.

როგორც უკვე ითქვა, უპარტიოთა კავშირი მსოფლმხედველობრივად ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიას ენათესავებოდა. პრინციპული ხასიათის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ საკითხებზე ამ ორგანიზაციების შეხედულებანი, ბევრნილად, ერთმანეთს ემთხვეოდა, რაც მათი გაერთიანებისათვის ხელსაყრელ ნიადაგს ქმნიდა. 1920 წლიდან დაიწყო არასოციალისტური ეროვნულ-პოლიტიკური ძალების ურთიერთდაახლოებისა და ერთმანეთთან შერწყმის პროცესი. ედპ-ს მთავარი კომიტეტი და უპარტიოთა კავშირის საბჭო ურთიერთთანამშრომლობდნენ და პერიოდულად ერთობლივ სხდომებსაც მართავდნენ. აღსანიშნავია, რომ უპარტიოთა კავშირი საქართველოს დამფუძნებელი კრების მეორე დამატებით არჩევნებში (1920 წლის მაისი) ედპ-სა და ეროვნულ პარტიასთან ბლოკში გამოვიდა.

1921 წლის 23-27 იანვარს თბილისში გაიმართა არასოციალისტურ პარტიათა გამაერთიანებელი კონფერენცია. კონფერენციის გადწყვეტილებით, ეროვნულ-დემოკრატიული, მინის მესაკუთრეთა ეროვნული, რადიკალ-დემოკრატიული პარტიები და უპარტიოთა პოლიტიკური კავშირი ერთ ორგანიზაციად გაერთიანდნენ, რომელსაც საქართველოს დემოკრატიული პარტია ეწოდა. არ შემორჩა დოკუმენტური მასალა, მონაწილეობდა თუ არა პროფესორი ივანე ჯავახიშვილი ხსენებული კონფერენციის მუშაობაში, მაგრამ ფაქტია, რომ იგი გაერთიანებული პარტიის ხელმძღვანელ ორგანოებში არ აურჩევიათ (მინა 1921: 31 იანვარი.).

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს დამფუძნებელი კრების დეპუტატი ვერ გახდა, ივანე ჯავახიშვილს უარი არ უთქვამს უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოსთან თანამშრომლობაზე.

დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიამ 1919 წლის ივნისში ივანე ჯავახიშვილი ზურაბ ავალიშვილთან ერთად სახელმწიფოს ძირითადი კანონის მოსამზადებლად კომისიაში სამუშაოდ მიიწვია. ქართველი სწავლულების კონსულტაცია, მათი ღრმა ცოდნა და გამოცდილება კომისიას დიდად გამოადგა.

დამუშავებული კრების
საკონსტიტუციო
კომისიის
თავმჯდომარე.

დიადი პატივსაცემი
ბატონო ივანე.

ბ-ნ ივანე
ჯავახიშვილი
სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ბიბლიოთეკის დირექტორი.

დამუშავებული კრების საკონსტიტუციო კომისიის
მხატვრული და პირდაპირი მონაწილეობით
გამოცემის მიზნით იმ მნიშვნელოვან მონა-
წილეობისათვის, რომელიც მიიღო ოქტომბრის
მეორე პირბრუნვის დროს, საქართველოს რესპუბლიკის
კონსტიტუციის შემუშავებაში.

კომისიის განსაკუთრებული კვალიანობით აღი-
ნაშ, რომ ეს დიადი საკანონმდებლო აქტი ხელს
სახელმწიფოებრივობის გაფართოვებას - ხელს და
შეძრავს უნაყოფო მუშაობას.

მარადის ოქტომბრის პატივსაცემი

წ. ში...
1920 წ. ივნისის 5-
ქალბატონი.

წ. ში...
წ. ში...

პავლე საყვარელიძის წერილი პროფესორ ივანე ჯავახიშვილს

1920 წლის 5 ივნისის საკონსტიტუციო კომისიის თავმჯდომარე პავლე საყვარელიძემ პროფესორ ივანე ჯავახიშვილს მადლობის წერილი გაუგზავნა, რომელშიც ვკითხულობთ: „დიდად პატივცემულო ბატონო ივანე, დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიის სახელით და პირადად ჩემგანაც მოგიძღვნით უგულისადაც მადლობას იმ მნიშვნელოვანი მონაწილეობისათვის, რომელიც მიიღეთ თქვენ სხვა მცოდნე პირებთან ერთად, საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუციის შემუშავებაში. კომისიის განსაკუთრებული კმაყოფილებით აღნიშნავს, რომ ეს დიადი საკანონმდებლო აქტი ჩვენი სახელმწი-“

ფოებრიობის ჩამოყალიბებისა – სრული და შედარებით უნაკლო იქნება“ (ხეც, ივანე ჯავახიშვილის ფონდი, საქ. №2216).

1920 წლის იანვარში ევროპის წამყვან სახელმწიფოთა მიერ საქართველოს დამოუკიდებლობის დე იურე აღიარებასთან დაკავშირებით ივანე ჯავახიშვილი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სახელით მილოცვას უგზავნის დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმს. ადრესში ხაზგასმულია: „თსუ პროფესორთა საბჭო თავის პირველ სხდომაზე დამოუკიდებელი საქართველოს იურიდიულად აღიარების შემდეგ აღფრთოვანებით ულოცავს დამფუძნებელ კრებასა და მთელს ერს ბრწყინვალე გამარჯვებას.

ამიერიდან ქართულ სამეცნიერო შემოქმედებას მტკიცე და შერყეველი საფუძველი ეყრება და პირველი უმაღლესი ეროვნული საწავლებლის პროფესორთა საბჭო თავის სასიამოვნო მოვალეობად სთვლის, მთელი ძალად შესწიროს ქართული მეცნიერების განმტკიცების, ერის გონებრივი დაწინაურებისა და კულტურული აღორძინების საქმეს. ვაშა ქართველ ერს და მის წარმომადგენელს“ (ხეც, ივანე ჯავახიშვილის ფონდი, საქ. 860, ფურც. 1).

იმავე დღეს ივანე ჯავახიშვილმა მილოცვა მთავრობის თავმჯდომარის სახელზეც გაგზავნა. ნოე ჟორდანიასადმი გაგზავნილ მილოცვაში ეკითხულობთ. „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორთა საბჭო თავის პირველ სხდომაზე საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის ცნობის შემდეგ მხურვალედ ულოცავს რესპუბლიკის მთავრობას ძვირფასისა და საწუკარი საქმის ბრწყინვალედ დაგვირგვინებას და მზად არის გაორკეცებული ენერგიითა და დაუღალავი შრომით დარაჯად უდგეს საქართველოს გონებრივი ცხოვრების წინსვლელობის საქმეს, გაუმარჯოს რესპუბლიკის მთავრობას, ქართველ ერს და მის კულტურულ მომავალს“ (ჯანელიძე 1996: 26-27).

1921 წლის თებერვალში, როდესაც საქართველოს სხვადასხვა მხრიდან რუსეთის წითელი არმიის ნაწილები შემოესივნენ, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებლებმა რესპუბლიკის ხელისუფლებას მტკიცე სოლიდარობა გამოუცხადეს. მათ მზადყოფნა გამოთქვეს, ჩამდგარიყვნენ სამშობლოს დამცველთა რიგებში. უნივერსიტეტს რექტორის პროფესორ ივანე ჯავახიშვილისა და საბჭოს მდივნის აკაკი შანიძის ხელმოწერით 16 თებერვალს დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმთან არსებულ თავდაცვის კომიტეტს გაეგზავნა მიმართვა, რომელშიც აღნიშნულია: „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორები, დოცენტები, ლექტორები, ასისტენტები და საზოგადოდ

სამეცნიერო-სასწავლო ნაწილის პირადი შემადგენლობის წევრები მზად არიან ყველანი, მთელი თავისი ცოდნა, გამოცდილება და სიცოცხლე შესწირონ საფრთხეში მყოფს ძვირფასი სამშობლოს თავისუფლების დაცვის საქმეს და სთხოვენ კომიტეტს, რათა მათი გონებრივი თუ ფიზიკური ძალა გამოიყენოს ისე, როგორც მას საუმჯობესოდ მიაჩნია სამშობლოს დაცვის მიზნებისათვის“ სეა, ფ. 471, ანან. 1, საქმ. 110, ფურც. 13).

მრავალმა სტუდენტმა წიგნები გვერდზე გადადო და იარაღით ხელში ფრონტისაკენ დაიძრა. ისინი ივანე ჯავახიშვილმა შემდეგი სიტყვებით გააცნობა: „მართალია, გვაკლია იარაღი, გვაკლია საომარი აღჭურვილობა, გვაკლია ბევრი სხვა რამეც, მაგრამ ჩვენ ბრძენ ხალხს უთქვამს: „ვაჟკაცსა გული რკინისა, აბჯარი თუნდა ხისაო“. ჩვენი ეროვნული კულტურის თეთრი ტაძარი გზას დაულოცავს ყველას, ვინც ბრძოლის ველისაკენ მიეშურება“ (შეყილაძე 1994).

მიუხედავად ქართველი ჯარისკაცების, გვარდიელების, იუნკერების, სტუდენტთა თუ სხვათა შემართებისა, 1921 წლის თებერვალ-მარტში საქართველოს დაცვა ვერ მოხერხდა, დემოკრატიული რესპუბლიკა დაეცა, ქვეყანაში საბჭოთა ხელისუფლება გამოცხადდა და ბოლშევიკური რეჟიმი გაბატონდა. როგორც მთელი ქართველი ხალხის, ისე ივანე ჯავახიშვილის ცხოვრებაში ახალი, რთული და მრავალი განსაცდელით აღსავსე ეტაპი დაიწყო.

ივანე ჯავახიშვილი რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ XVIII საუკუნის გოლოსა და XIX საუკუნის დამდეგს

ივანე ჯავახიშვილმა, გარდა იმისა, რომ სათავე დაუდო საქართველოს ისტორიის მეცნიერულ შესწავლას, ამ სფეროში მთელი ეპოქა შექმნა. მანვე ქართული უნივერსიტეტის დაფუძნებითა და ქართული საისტორიო სკოლის ჩამოყალიბებით ჩვენი ქვეყნის წარსულის სიღრმისეულ კვლევასაც მკვიდრი ბალავარი ჩაუყარა.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ივანე ჯავახიშვილი იკვლევდა საქართველოს ისტორიის ძველ და შუა საუკუნეების პერიოდებს. მან კომპლექსურად შეისწავლა ქართველი ერის თავგადასავალი უძველესი დროიდან დაწყებული XVIII საუკუნის ჩათვლით, მაგრამ მეცნიერის კალამს ახალ და თანამედროვე ისტორიაშიც ეკუთვნის რამდენიმე საყურადღებო ნაშრომი. მათგან აქ ორ გამოკვლევას დავეყრდნობი. პირველის სახელწოდებაა „პოლიტიკური და სოციალური მოძრაობა XIX საუკუნის საქართველოში“, ხოლო მეორისა – „დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის XVIII საუკუნეში“.

პირველი ნარკვევი ივანე ჯავახიშვილმა რუსულად დაწერა და 1906 წელს 5 ათასიანი ტირაჟით პეტერბურგში ცალკე წიგნად გამოაქვეყნა. როცა მეცნიერმა ამ წიგნის ქართულ ენაზე გამოცემა განიზრახა, ცენზურამ უარი უთხრა. საქმეს ვერ წაადგა იმ ფაქტის მოშველიება, რომ ნაშრომი უკვე გამოცემული იყო რუსულ ენაზე. მეტიც, კავკასიის რუსული ადმინისტრაცია არათუ ახალ გამოცემაზე დათანხმდა, არამედ უკვე დაბეჭდილიც აკრძალა. ამასთან, ტირაჟის ჯერ კიდევ გაუვრცელებელი ნაწილი გამომცემლობას ჩამოართვეს და გაანადგურეს. თვით ავტორი კი „არსებული ხელისუფლებისადმი მტრული განწყობილების გამომწვევი და ხელისუფლების შეცვლისაკენ მიმართული ნაშრომისათვის“ პასუხისგებაში მისცეს. ივანე ჯავახიშვილს სამი წლით პეტერბურგიდან გასვლა აუკრძალეს (ჯორბენაძე 1984: 96-97). ეს ნაშრომი ვერ მოხვდა საბჭოთა პერიოდში გამოცემულ ივანე ჯავახიშვილის „ქართველი ერის ისტორიის“ ტომებშიც, მაგრამ 1986 წელს გამოქვეყნდა კრებულში „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“ (ჯავახიშვილი: 1986: №2-3).

რაც შეეხება მეორე ნაშრომს, იგი 1919 წლის თებერვალ-მარტში კონსტანტინოპოლშია დაწერილი. ამ დროს ივანე ჯავახიშვილი პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე მიმავალი საქართველოს სამთავრობო დელეგაციის შემადგენლობაში იყო. როგორც ცნობილია, ევროპის ვიზის მოლოდინში ქართული დელეგაცია ორ თვეზე მეტი ხნის განმავლობაში ოსმალეთის დედაქალაქში შეაყოვნეს და მიმავალთაგან პარიზში ჩასვლის უფლება მხოლოდ კარლო ჩხეიძესა და ირაკლი წერეთელს მისცეს. დელეგაციის სხვა წევრები კონსტანტინოპოლიდან სამშობლოში დაბრუნდნენ. სწორედ ამ პერიოდში მოამზადა ივანე ჯავახიშვილმა ბროშურა, რომელიც იმავე 1919 წელს თბილისში გამოიცა.

ივანე ჯავახიშვილის, როგორც მიუდგომელი მკვლევრისათვის, ამოსავალი პრინციპი იყო: „მეცნიერ-ისტორიკოსს უნდა ახსოვდეს ის ზნეობრივი პასუხისმგებლობა, რომელიც მას აწევს და რომელიც მას ავალებს თავისი დაუსაბუთებელი ჰიპოთეზები ისტორიის სინამდვილედ არ წარმოადგინოს“. და რომ, „საჭიროა ხალხმა იცოდეს თავისი წარსული საზოგადოებრივი ცხოვრების ისტორია. ... უნდა იცოდეს, რასაკვირველია, უტყუარი, ჭეშმარიტი ისტორია და არა გაზვიადებული, ყალბი“. ამ პრინციპისათვის მეცნიერს არასოდეს უღალატია. მიუხედავად იმისა, რომ დასახელებულ ნაშრომებში ნაკლებად გვხვდება მათი ავტორისათვის დამახასიათებელი პირველწყაროთა შეპირისპირება, გამოყენებული მასალის უხვი დამოწმება და სხვა, ამასთან, დანიშნულებიდან გამომდინარე, ეს ნარკვევები ივანე ჯავახიშვილის დანარჩენი თხზულებებისაგან სტილითაც განსხვავდებიან (ჭარბობს განზოგადება და პუბლიცისტური მისწრაფება), მათი უგულვებელყოფა სრულიად გაუმართლებელია. მიმაჩნია რომ, ამ ნაშრომებს დიდი ისტორიული მნიშვნელობა აქვთ და მათ ღირსეული ადგილი უნდა ჰპოვონ მეცნიერის მემკვიდრეობაში.

ვიდრე რუსეთსა და საქართველოს შორის დამოკიდებულების შესახებ ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომი გამოქვეყნდებოდა, ქართულ ენაზე ამ პრობლემის ამსახველი სპეციალური გამოკვლევა არ არსებობდა.¹ XVIII საუკუნის შესახებ ჯეროვანი მასალების მოძიება და დამუშავება ჯერ კიდევ მომავლის საქმეაო, – წერდა იმ ხანად სარგის კაკაბაძე (კაკაბაძე 1919: 134-135).

ქართველი ავტორების ზურაბ ავალიშვილისა (Авалов 1901) და მიხეილ ხელთუფლიშვილის (Хелтушлишвили 1901) საყურადღებო მონოგრაფიები რუ-

¹ ზ. ჭიჭინაძის ნაშრომი, „როგორ მოატყუა პეტრე I-მა ვახტანგ მეექვსე და 3000 ოჯახი ქართველთა“ (დაიბეჭდა 1918 წელს გაზ. „საქართველოში“, ხოლო 1920 წ. ბროშურადაც გამოვიდა) უფრო პოპულარული ნარკვევია, ვიდრე სამეცნიერო გამოკვლევა.

სულად იყო დაბეჭდილი. თვალსაჩინო მეცნიერების ალექსანდრე ცაგარლის „Грамоты“ (Цагарели 1891; 1898) და მარი ბროსეს „Переписка“-ც (Броссе 1861) მხოლოდ რუსულ ენაზე იყო გამოცემული. რუსულად სხვა არაერთი სქელტანიანი წიგნიც მოიპოვებოდა პ. ბუტკოვის (Бутков 1869), ნ. დუბროვინის (Дубровин 1897; 1871-1888), ო. პოტტოს (Потто 1899), ა. ივანენკოს (Иваненко 1901), ა. ბერჟესა (Берже 1880) და სხვ. სახით, დასრულებული იყო კავკასიის არქეოგრაფიული კომისიის აქტების (Берже 1866-1900) ბეჭდვაც, მაგრამ ქართველ მკითხველს შესაძლებლობა არ ჰქონდა საკითხს მშობლიურ ენაზე გაცნობოდა. ამასთან, ივანე ჯავახიშვილის სიტყვით თუ ვიტყვი, მნიშვნელოვანი იყო ისიც, რომ „ყველა აქამდის გამოცემულ თხზულებებში რუსეთში არსებული საცენზურო პირობების სიმკაცრის წყალობით ავტორებს ისტორიული სიმართლის სრული სინამდვილით და გულახდილობით გამოთქმა არ შეეძლოთ“ (ჯავახიშვილი 2006: 4).

საქმე გამოსწორებას ითხოვდა და ივანე ჯავახიშვილმაც უმთავრეს მიზნად სწორედ ამ ნაკლის შევსება დაისახა.

თავის გამოკვლევას სწავლული ისტორიკოსი შესავლით იწყებს, რომელშიც დახასიათებულია აღმოსავლეთ საქართველოს მდგომარეობა XVIII საუკუნის დამდეგს. ძირითადი თავები ვახტანგ VI-ის, თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე II-ის რუსეთთან ურთიერთობის არსებით საკითხთა გადმოცემას, გეორგიევსკის ტრაქტატსა და საქართველოსათვის მისი შედეგების ანალიზს, რუსეთ-საქართველოს ურთიერთდამოკიდებულების საფუძვლისა და მისწრაფებათა შეურიგებლობის წარმოჩენას, რუსეთის მიერ საქართველოს დამოუკიდებლობის გაუქმების ისტორიის გაშუქებას ეძღვნება.

ეხებოდა რა XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში საქართველოში არსებულ რეალობას, ივანე ჯავახიშვილი მიუთითებდა: თეიმურაზ II-მ და ერეკლე II-მ „ფრთხილი, შორსგამჭვრეტელი პოლიტიკისა და დაუცხრომელი თანდათანობითი სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის წყალობით“ აღმოსავლეთ საქართველო იმ საშინელ განსაცდელს გადაარჩინეს, რომელშიაც „იგი პეტრე I-ის გადამკიდე ჩავარდნილი იყო“ (ჯავახიშვილი 2006: 13).

სახელოვანმა ისტორიკოსმა ძალიან კარგად იცოდა, რომ მიუხედავად ქართლ-კახეთის გაერთიანებისა, მიუხედავად იმისა, რომ ერეკლეს დამორჩილებული ჰყავდა განჯის, ყარაბაღისა და ერევნის სახანოები და რეგიონში ანგარიშგასაწევ ძალას წარმოადგენდა, ქვეყნის წინაშე ობიექტური თუ სუბიექ-

ქტური ფაქტორებით განპირობებული მრავალი პრობლემა იდგა. მათ შორის მეცნიერი ყურადღებას ამახვილებდა იმ შინაურ უთანხმოებასა და ქიშპზე, რომელიც ძირს უთხრიდა დაუსრულებელ ომებისა და მტრების შემოსევისაგან დასუსტებულ ქართლ-კახეთის სამეფოს. ამ საკითხის გაშუქებისას, ივანე ჯავახიშვილი, ჩემის აზრით, ერთ საგულისხმო დეტალზეც მიანიშნებდა. კერძოდ, აღნიშნავდა, რომ ამ უთანხმოებას მნიშვნელოვანწილად რუსეთის პოლიტიკა, მისი საქართველოსადმი დამოკიდებულებაც განაპირობებდა. მეცნიერის სიტყვით: „რუსეთის უპირობა და საქართველოს უმწეოდ მიტოვება მტრებთან ბრძოლის დროს ჩვენს ქვეყანას მარტო საერთაშორისო დამოკიდებულებას კი არ უფუჭებდა, მარტო მის გარეშე მტრებს კი არ ათამამებდა, არამედ შინაურ ცხოვრებაშიც არევ-დარევასა და სხვადასხვა პოლიტიკურ დასთა შორის ბრძოლას ამწვავებდა, მეფის და მთავრობის პატივისცემისა და უფლების გაქარწყლებას ხალხის თვალში ხელს უწყობდა“ (ჯავახიშვილი 2006: 42).

აქვე მინდა დავძინო: ივანე ჯავახიშვილი არ აღწერს განსახილველი პერიოდის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის კონკრეტულ ფაქტებსა და ეპიზოდებს, მაგრამ იძლევა ამ ურთიერთობის უმნიშვნელოვანეს მოვლენათა განზოგადებულ ანალიზს, მკაფიო შეფასებებსა და დასკვნებს.

ივანე ჯავახიშვილი ითვალისწინებდა რუსეთის დამოკიდებულების ხასიათს საქართველოსადმი წინა საუკუნეებშიც, რომლისაგანაც დიდად არც პეტრე I-ის, ეკატერინე II-ისა და პავლე I-ის პოლიტიკა განსხვავდებოდა და შენიშნავდა: „რა წამს რუსეთს თავისი პირადი მიზანი მიუღწევლად მიაჩნდა, ან ომის გაგრძელებას თავისთვის ხელსაყრელად აღარა სთვლდა, ის საქართველოს უყოყმანოდ მიატოვებდა ხოლმე და მაშინ მას ყველაფერი ავიწყდებოდა, ქართველთა ქრისტიანობაც და გაჭირვებაც. ასეთს შემთხვევებში ის იმაზეც-კი აღარ ფიქრობდა, რომ საქართველოს სწორედ მის წყალობითა და მის მოქმედებით წინანდელზე უფრო უარესსა და უმწეო მდგომარეობაში ვარდებოდა ხოლმე.“ ...ყოველთვის ისე იყო, რომ რუსეთის „დახმარებას“ დასაწყისში გარეგნულად საქვეყნოდ დიდი სახელი და რიხი ჰქონდა, შემდეგ-კი მუდამ საშინელი და დამღუპველი იყო ჩვენი პატარა, მტრებით შემორტყმულის ქვეყნისა და ერისათვის (ჯავახიშვილი 2006: 40-42).

ბატონი ივანე პირდაპირ სვამდა კითხვას: „რა მიზეზი იყო, რომ დიდი რუსეთის მთავრობა ასე ექცეოდა პატარა საქართველოს ან როგორ ახერხებდა რუსეთი საქართველოს ისე მოჯადოებას, რომ იგი რამდენიმე მწარე

გამოცდილების შემდგომაც მაინც „ქრისტესმოყვარე“ რუსეთის მფარველობის გულწრფელი მომედე იყო?”

ეს მართლაც საინტერესო კითხვა შეიძლება ორ ნაწილად გავეყოთ. ქართველი მეცნიერის პასუხი მათზე ასეთია: მისი სიტყვით: საისტორიო წყაროებიდან და თვით რუსეთის მოქმედებიდან სრული სიცხადით ირკვევა, რომ „რუსეთის მთელი პოლიტიკა და მოქმედება საქართველოს მიმართ ნამდვილად რუსულ პოლიტიკურ ინტერესებით იყო ნაკარნახევი და მხოლოდ ნილაბჩა-მოფარებული, მაგრამ ტლანქი ეროვნული ეგოიზმის განხორციელება იყო“ (ჯავახიშვილი 2006: 38).

რაც შეეხება კითხვის მეორე ნაწილს, ივანე ჯავახიშვილის აზრით, ამის უმთავრესი მიზეზი ქართული პოლიტიკის გულუბრყვილობა, საქართველოს პოლიტიკური და დიპლომატიური წრეებისთვის დამახასიათებელი პოლიტიკური მიაბიტობა, ქართველ მეფე-მთავრებში ერთმონაზვნე რუსეთის მხრიდან უანგარო დახმარების გადაჭარბებული მოლოდინი იყო. და ეს მაშინ, როდესაც „რუსეთის მთავრობის გულის სიღმეს არ მოჰხვედრია ქართველი ერის მისწრაფება, მისი დანაწილებული, განათლებული ყოფა-ცხოვრების დაუმრეტელი წყურვილი და მუდმივი ლტოლვა თავისუფლებისადმი. არა, რუსეთის საქართველოს ისე უყურებდა, როგორც კარგს იარაღს, რომელიც საჭიროებისამებრ შეიძლებოდა მშვენიერად გამოეყენებინა თავის სასარგებლოდ“ (ჯავახიშვილი 2006: 38). უნდა ითქვას, რომ ამგვარი რამ სახელმწიფოთა ურთიერთობაში არც არის მოსალოდნელი, მაგრამ რუსეთის სახელმწიფო პოლიტიკა ჰუმანისტური იდეალებისაგან რომ შორს იდგა და დგას, ეს ფაქტია.

1768-1774 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომის პერიოდში, როცა ეკატერინე II ერეკლეს სამხრეთ საქართველოს შემოერთებას ჰპირდებოდა, ივანე ჯავახიშვილის სიტყვით, „რუსეთს სრულიადაც აზრად არ ჰქონდა საქართველო გაეძლიერებინა, არამედ უნდოდა იგი სრულიად დაუძლურებულიყო, რომ შემდეგ ადვილი მოსასპობი ყოფილიყო“.

ივანე ჯავახიშვილს განიხილული აქვს რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისეთი კარდინალური საკითხი, როგორიცაა 1783 წელს გეორგიევსკის ციხე-სიმაგრეში გაფორმებული ტრაქტატი ქართლ-კახეთის სამეფოსა და რუსეთის იმპერიას შორის. მეცნიერი ძირითად შტრიხებში გადმოსცემდა დოკუმენტის შინაარსს და არკვევდა ტრაქტატით დამყარებულ უფლებრივ დამოკიდებულებას ორ ქვეყანას შორის.

ბატონი ივანე იმონებდა საერთაშორისო უფლების მცოდნე თვალსაჩინო უცხოელი იურისტების, ბრიუსელის უნივერსიტეტის საერთაშორისო სამართლის პროფესორის ერნესტ ნისისა და ბერლინის უნივერსიტეტის პროფესორის ფრანც ფონ ლისტის თვალსაზრისს, ასევე ზურაბ ავალიშვილისა და მიხეილ ხელთუფლიშვილის შეხედულებებს ამ პრობლემის ირგვლივ და გეორგიევსკის ტრაქტატს მოკავშირეობის, „მფარველობისა და კავშირის“ ხელშეკრულებას უწოდებდა (ჯავახიშვილი 2006: 23-26).

დამატებით არგუმენტად ივანე ჯავახიშვილი იშველიებდა 1790 წელს შექმნილ „ივერიელთა ერთობის ტრაქტატს“, რომელშიც ერეკლე II იმერეთის მეფეს, გურიისა და ოდიშის მთავრებს აღუთქვამდა, რომ „შუამდგომლობითა ჩემით მოგიპოვოთ მფარველობა და კავშირი უზენაესი საიმპერატორო მთავრობისა“. თავის მხრივ დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრები ერეკლეს მიმართავდნენ: „უზენაესი საიმპერატორო მთავრობის მფარველობა და კავშირი თქვენის უმაღლესობით ჩვენდა სასარგებლოდ მოპოვებული მოვალე ვარ მივიღო“ (Бытков 1869: 26). ამავე საკითხზე საუბრისას თავის ერთ-ერთ საჯარო ლექციაში (იხ. ზემოთ) მეცნიერი ხაზს უსვამდა იმ გარეობასაც, რომ გორგიევსკის ტრაქტატი, რომელიც დაწერილია, „არა ირაკლის თხოვნით, არამედ პოტიომკინის კარნახით“, „სრულებითაც არ გულისხმობს საქართველოს დამოუკიდებლობის მოსპობას“ (საქართველო 1919: 4 მაისი).

ივანე ჯავახიშვილს უყურადღებოდ არ დაუტოვია თუ რა განსაცდელი დაატყდა თავს ჩვენს ქვეყანას რუსეთზე ორიენტაციისა და ამ ტრაქტატის დადების გამო: „1783 წლის ხელშეკრულების წყალობით საქართველო გაძლიერების და გარეშე მტრებისაგან უზრუნველყოფის მაგიერ სამის მხრით მტრებით გარშემორტყმული გახდა და განუწყვეტილად საომარ განწყობილებაში ჩავარდა იმ თავის მეზობლებთანაც, რომელნიც წინათ მისი ერთგული მოკავშირენი იყვნენ“. ისტორიკოსის სიტყვით, 1795 წლის 12 სექტემბერს სპარსეთის შაჰმა ალა-მაჰმად-ხანმა თბილისზე სწორედ რუსეთთან დადებული ტრაქტატის გამო იძია შური (ჯავახიშვილი 1986: 146). რუსეთმა კი, მიუხედავად საზეიმო დაპირებებისა და იმპერატორის ხელმწიფური სიტყვისა, საქართველო ბედის ანაბარად მიატოვა.

1799 წლის ნოემბერში, როდესაც რუსეთის ჯარის ნაწილი ორი ბატალიონის სახით გენერალ ლაზარევის სარდლობით თბილისში შემოვიდა, როგორც ივანე ჯავახიშვილი შენიშნავდა: რუსეთს ამ შემთხვევაშიც საქართველოსთვის კი არ

შეუნუხებია თავი, არამედ „მხოლოდ პირადი სარგებლობით ხელმძღვანელობდა ... და თავის საიდუმლო გეგმის განხორციელებაზე ზრუნავდა“ (ჯავახიშვილი 2006: 43). „რუსეთის მთავრობის საქციელი შემადრწუნებელი უპირობა, ფიცისა და აღთქმის დარღვევა და ძალმომრეობა იყო და სხვა არაფერი“ – დასაძენდა ივანე ჯავახიშვილი (ჯავახიშვილი 2006: 47).

როგორც ვხედავთ, ივანე ჯავახიშვილი გვაძლევს პირდაპირ მზა ფორულებს, რომლებიც სრულად წარმოაჩენს ჩრდილოელი მეზობლის მიმართებას პატარა და სუსტი საქართველოსადმი არა მხოლოდ ერეკლე II-ისა და გიორგი XII-ის ხანაში, არამედ მოყოლებული კახეთის სამეფოს რუსეთთან დაკავშირების პერიოდიდან და რომელიც არსებითად უცვლელია დღემდე.

მოგვიანებით ივანე ჯავახიშვილმა თავისი არაერთი შეხედულება თვითონვე გადასინჯა, საისტორიო მეცნიერების განვითარების კვლედაკვალ რევიზია განიცადა მისმა ზოგიერთმა დებულებამაც, მაგრამ, რაც შეეხება რუსეთ-საქართველოს ურთიერთამოკიდებულების შეფასებას, მეცნიერს მის შესახებ აზრი არ შეუცვლია. ეს საკითხი საბჭოთა პერიოდში მხოლოდ სტალინის უშუალო ჩარევით, მექანიკურად შეიცვალა. ამით აიხსნება, რომ კომუნისტური რეჟიმის წლებში გამოქვეყნებულ „საქართველოს ისტორიის“ საკოლო სახელმძღვანელოში, რომელშიც ივანე ჯავახიშვილის თანაავტორები ნიკო ბერძენიშვილი და სიმონ ჯანაშია არიან, რუსეთთან დაკავშირებით ჯავახიშვილის მკვეთრი შეფასებები აღარ გვხვდება (ჯავახიშვილი 1943).

საქართველოს რუსეთის იმპერიაში ინკორპორაცია რუსულმა ოფიციალურმა ისტორიოგრაფიამ ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში „ნებაყოფლობით შეერთებად“ მონათლა და დაამკვიდრა ფორმულა „იმპერიის შემადგენლობაში საკუთარი ნებით შესული“. ქართლ-კახეთის სამეფოს ლიკვიდაციის აქტი რუსეთის იმპერიასთან საქართველოს ნებაყოფლობით შეერთებადაა სახელდებული ისეთი რუსი ისტორიკოსების მიერ, როგორებიცაა: პ. ბუტკოვი, ნ. დუბროვინი, ო. პოტტო, ა. ბერჟე და სხვ. ივანე ჯავახიშვილი გაემიჯნა რუსულ იმპერიულ ისტორიოგრაფიას და რუსეთის საქართველოში შემოღწევას თავისი ნამდვილი სახელი – „ძალმომრეობითი დაპყრობა“ უწოდა (ჯავახიშვილი 2006: 48).

ივანე ჯავახიშვილმა სცადა გამოესწორებინა ისტორიოგრაფიის კიდევ ერთი შეუსაბამობა, რომლის თანახმადაც, ქართლ-კახეთის უკანასკნელი მეფე გიორგი XII სამშობლოს მოღალატედ, საკუთარი ქვეყნის რუსეთისათვის გადაცემის თაოსნად მიიჩნეოდა.

ცნობილია, რომ 1812 წელს იმპერატორ ალექსანდრე I-ის განკარგულებით გიორგი XII-ის საფლავზე საქართველოს მთავარმართებელმა გრაფმა პაულიჩიმ დაადგმევინა სპილენძის ფილა შემდეგი წარწერით: „მეფე გიორგიმ ... თავის ქვეშევრდომთა სიკეთისათვის, სურდა რა სამუდამო კეთილდღეობა მიენიჭებინა მათთვის, 1799 წელს საქართველო რუსეთის იმპერატორს დაუთმო“. ეს წარწერა ცნობილმა რუსმა პოეტმა ი. ლერმონტოვმა თავის პოემაში „მწირი“ ასე გადაიტანა: „Такой то царь в такой-то год, вручал России свой народ.“

ამგვარ შეხედულებას თავის დროზე ისე ღრმად გაუდგამს ფესვი, რომ იგი ქართულ ზეპირსიტყვიერებაშიც კი ასახულა. ერთ ხალხურ ლექსში ნათქვამია: „ქალაქს სიონის საყდარი ბაგრატიონთ ააგესა, მათ რომ ქართლი რუსებს მისცეს, ვაი, რა რა ჭკუა წააგესა“. ან კიდევ: „ღვდელი საყდარში შევიდა, შევიდა და დაიფიცა, წმინდა გიორგი გაუნყრეს, ვინც რომ ქართლი რუსებს მისცა“ (Джанелидзе 2011: 70).

ქართველი მეფის უდანაშაულობა ამ ბრალდებაში ივანე ჯავახიშვილისათვის ეჭვგარეშე იყო. მეცნიერი მიიჩნევდა, რომ ქართლ-კახეთის სამეფო კარის მნიშვნელოვანი დათმობები რუსეთის საიმპერიო ხელისუფლებისადმი განპირობებული იყო კონკრეტული გარემოებით. გიორგი XII ფიქრობდა, რომ „დაპირება მტრისაგან საქართველოს დაცვისა მხოლოდ მაშინ გახდებოდა რეალური, თუკი იგი თავის მრავალ უფლებაზე უარს იტყოდა და თავის სურვილებს მინიმუმამდე დაიყვანდა“ (ჯავახიშვილი 1986: 146). გიორგი XII-ს რომ მეფის უფლებაზე ხელის ალების განზრახვა არ ჰქონია, ამის დასტურად ივანე ჯავახიშვილი თვით რუსული წყაროების გარდა, ერთ საგულისხმო არგუმენტსაც იშველიებდა. წერდა, რომ გიორგის მეფობაში ქართლ-კახეთში იწყებოდა საფუძვლიანი მუშაობა კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობის ასაღორძინებლად და დასავლურ ყაიდაზე გარდასაქმნელად. ცხადია, ეს წამოწყება სრულიად უაზრო და გაუმართლებელი იქნებოდა მეფეს რომ საკუთარი ქვეყნის რუსეთისათვის გადაცემა ნდომებოდა. „საქართველოში რომ არც ხალხი და არც თვით გიორგი მეფე თავის სახელმწიფოს დამოუკიდებელ არსებობის მოსპობაზე სრულებითაც არ ფიქრობდა, ამას, ივანე ჯავახიშვილის სიტყვით, ის გარემოებაც ნათლად ამტკიცებს, რომ მაშინ ჩვენს სამშობლოში მოწინავე წრეებში ინტენსიური კულტურული მუშაობა სწარმოებდა და მტკიცე სამზადისი იყო როგორც სახელმწიფო წესწყობილების გასაუმჯობესებლად და ევროპიულის მსგავსად გარდასაქმნელად, ისევე ევროპიული მეცნიერების, ფი-

ლოსოფიისა და მწერლობის საქართველოში გადმოსანერგავად. ...იოანე ბატონიშვილმა ვრცელი მოხსენება წარუდგინა გიორგი მეფეს იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა შეცვლილიყო საქართველოს სახელმწიფო წესწყობილება. ...მეფე გიორგიმ 1799 წელს დაამტკიცა ეს პროექტი და მისი განხორციელება უნდა დაეწყოთ" (ჯავახიშვილი 2006: 46).

ივანე ჯავახიშვილის დასკვნა ამ საკითხზე ერთმნიშვნელოვანი იყო: „არც მეფე გიორგის, არც მით უმეტეს ქართველ ხალხს ეს (საქართველოს სა-მუდამო შეერთება რუსეთთან – ო. ჯ.) არც სდომებია და არც უთხოვია“ (ჯავახიშვილი 2006: 45).

ხსენებულ პრობლემაზე მსჯელობის ერთგვარ გაგრძელებად შეიძლება მივიჩნიოთ ივანე ჯავახიშვილის უფრო ადრე გამოთქმული თვალსაზრისი, რომელიც XVIII-XIX საუკუნეთა მიჯნაზე რუსეთის იმპერიისადმი ქართველი ხალხის დამოკიდებულებას წარმოაჩენს. მეცნიერი წერს, რომ ამ დროს ქართლ-კახეთში არსებობდა მცირერიცხოვანი პროორუსული დაჯგუფება. ჯგუფის წევრები „საქართველოს დამოუკიდებლობის მოსპობასა და რუსეთთან მის სრულ შეერთებას ესწრაფვოდნენ“ (ჯავახიშვილი 1986: 148). რუსეთის ერთგულებით გამორჩეული ეს ძალა დიდად გავლენიანი არ უნდა ყოფილიყო, მაგრამ, ივანე ჯავახიშვილის სიტყვით, ხალხის მნიშვნელოვან ნაწილშიც ამ დროს რუსეთის სახელმწიფო და მთავრობა ჯერ კიდევ „მიმზიდველად გამოიყურებოდა“. მოსახლეობის ამგვარ განწყობას გიორგი XII-ის კარის მოძღვრის ეგნატე იოსელიანის სიტყვებიც მონიშნავს, რომელიც თავის ნაშრომში მოყვანილი აქვს ისტორიკოს პლატონ იოსელიანს. როცა თბილისში ოფიციალურად შეიტყვეს ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებისა და აღმოსავლეთ საქართველოს რუსეთის გუბერნიად გამოცხადების შესახებ, თურმე ბევრი გაკვირვებული დარჩა: „არვინ ველოდით რუსთაგან ამასო“ (იოსელიანი 1978: 201).

ივანე ჯავახიშვილი დაუფარავად მიაჩნებდა, რომ ქართული არისტოკრატია დროზე ვერ გაერკვა მომხდარი ფაქტის არსში: „გავლენიან პირთაგან ჯერ კიდევ მრავალი ფიქრობდა – სამეფო მხოლოდ იმიტომ გააუქმეს, რომ იმპერატორს არასწორად ეუწყა ხალხის ნება-სურვილიო; ამიტომაც მათი აზრით, საქართველოს დამოუკიდებლობის აღსადგენად მხოლოდ საკითხის აღ-ძვრა იქნებოდა საკმარისი, რომ საქმე თავისთავად მოგვარებულიყო“, არადა, „საყოველთაო, ერთობლივ პროტესტს, შესაძლოა, ნაყოფიც გამოეღო“, – დასძენდა მეცნიერი (ჯავახიშვილი 1986: 148).

ალექსანდრე I-ის მანიფესტის გამოცემიდან მოკლე ხანში სრულად გამოქვდა რუსეთის დამპყრობლური ბუნება და იმპერიის ჭეშმარიტი მისწრაფებაც საყოველთაოდ გახდა ცნობილი. ივანე ჯავახიშვილის სიტყვით, „ქართველი ხალხის სისხლხორცეული ინტერესების ფეხქვეშ გათელვამ მეფის მთავრობის მხრიდან ეს უკანასკნელი სრულ მორალურ ბანკროტობამდე, ყველანაირი ნდობისა და პრესტიჟის დაკარგვამდე მიიყვანა!... ხოლო „იგივე პირები, მადლს რომ სწირავდნენ განგებას საქართველოს ტერიტორიაზე რუსების მოვლინებისათვის, უკვე თავ-ბედს იწყევლიდნენ“ (ჯავახიშვილი 1986: 150).

ლამის ერთი საუკუნის წინ გამოთქმულ ივანე ჯავახიშვილის შეხედულებებსა და დასკვნებს რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ არ დაუკარგავთ თავისი ცხოველმყოფელობა. მიმაჩნია, რომ მათი აქტუალიზება თანამედროვე რეალობაში სრულიადაც არ არის საფუძველს მოკლებული, რადგანაც რუსეთის ჩვენ ქვეყანასთან დამოკიდებულების საკითხი დღესაც პრობლემატურია და განსაკუთრებული სიმწვავეით გამოირჩევა. სრულად ვიზიარებ დიდი ქართველი ისტორიკოსის აზრს, რომ „ანინდელმა ქართველმა პოლიტიკოსმა ამ ჩვენს წარსულშიაც შეიძლება თანამედროვე მდგომარეობისთვისაც ბევრი რამე საგულისხმო და გამაფრთხილებელი ამოიკითხოს“. ივანე ჯავახიშვილის ერთ-ერთ ასეთ გაფრთხილებად უნდა აღვიქვათ ქართულ პოლიტიკაში გულუბრყვილობის სენის დაძლევა, რომლის აუცილებლობისაკენ დიდი სწავლული ჯერ კიდევ 1919 წელს ხაზგასმით მიანიშნებდა.

ივანე ჯავახიშვილი და ქართული ემიგრაცია

1921 წლის თებერვალ-მარტში დემოკრატიული რესპუბლიკის დამხობამ და საქართველოს საბჭოურმა ოკუპაციამ რამდენიმე ათასი ქართველი უცხოეთში გადახვენა. ემიგრაციის პირველი ტალღა, რომელიც 1924 წლის აგვისტოს აჯანყების გამო რეპრესიებს გარიდებულმა ნაკადმაც შეავსო, 3 ათასზე მეტ ადამიანს მოითვლიდა. ემიგრაციაში აღმოჩნდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა, დამფუძნებელი კრების წევრთა უმეტესობა, პოლიტიკური ელიტის მნიშვნელოვანი ბირთვი, მაღალი სამხედრო რანგის ოფიცრობა და იუნკრები, ანტიბოლშევიკურად განწყობილი შეძლებული ფენებისა და ინტელიგენციის წარმომადგენლები. ისინი მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში გაიფანტნენ, მაგრამ უფრო კომპაქტურად საფრანგეთში, თურქეთში, პოლონეთში, გერმანიაში, ჩინეთში (ხარბინი, შანხაი), არგენტინაში, ჩილეში, აშშ-სა და კანადაში დასახლდნენ. საგულისხმოა, რომ ამათ შორის იყო საქართველოდან ევროპის წამყვან უნივერსიტეტებში სასწავლებლად გაზავნილი რამდენიმე ათეული ქართველი ახალგაზრდაც, რომელთა შერჩევაში ივანე ჯავახიშვილს, როგორც თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორს, მონაწილეობა ჰქონდა მიღებული.

„უცხოეთის ცის ქვეშ“ თავშეფარებულ თანამემამულეთა დიდ ნაწილს ივანე ჯავახიშვილი პირადად იცნობდა, ბევრთან ახლო ურთიერთობა, ხოლო ზოგიერთთან მეგობრობაც აკავშირებდა (ექვთიმე თაყაიშვილი, ზურაბ ავალიშვილი, სამსონ ფირცხალავა, მიხაკო წერეთელი...). სამშობლოს იძულებითმა დატოვებამ ემიგრანტებს ქართულ უნივერსიტეტსა და მის მესაძირკვლესთან წინანდელი საქმიანი თუ სხვ. ურთიერთობის შესაძლებლობა წაართვა.

ივანე ჯავახიშვილსაც დიდად დააკლდა ბევრი ამ ადამიანის გვერდით არ ყოფნა და ადრინდელი კონტაქტების შეწყვეტა, მაგრამ კიდევ უფრო მძიმე ის იყო, რომ საბჭოთა რეჟიმი ემიგრაციასთან მიმონერასაც კრძალავდა ან მნიშვნელოვნად ზღუდავდა, რაც ურთიერთშემიანების ხსენებულ ტრადიციულ ფორმასაც თითქმის უსარგებლოს ხდიდა. ყოველივეს მიუხედავად, მეხსიერების ხეულებში რჩებოდა მონატრებული პიროვნების სახება, რომელიც სამ-

შობლოდან იძულებით გახიზნულმა ზოგიერთმა ჩვენმა თანამემამულემ მოგონებათა ფურცლებზე გადაიტანა და ამით შთამომავლობას მისი გაცნობა შანსი დაუტოვა.

ვიდრე ქართველ ემიგრანტთა მოგონებებში ასახულ თვალსაჩინო სწავლულის პორტრეტულ შტრიხებს გავეცნობოდეთ, საჭიროდ მიმაჩნია ხაზი გავუსვა, რომ ემიგრაციაში მოღვაწე არაერთი ქართველი პოლიტიკოსი, მკვლევარი თუ პუბლიცისტი დიდად აფასებდა ივანე ჯავახიშვილის პროფესიონალიზმს, იცნობდა და იმონებდა მის გახმაურებულ ნიგნებსა თუ ცალკეულ ნაშრომს. ამ მხრივ უპირველესად ექვთიმე თაყაიშვილი – თავადაც დიდი პუბლიცისტი, ივანე ჯავახიშვილის კოლეგა და ახლო მეგობარი უნდა დავასახელოთ. ისინი თანამოაზრენი იყვნენ საქართველოში და ასეთებადვე დარჩნენ ურთიერთგანშორების შემდეგაც. ემიგრაციაში გამოქვეყნებულ ექვთიმე თაყაიშვილის ნიგნებისა თუ სტატიების სქოლიოში მრავალგზის ვიხილავთ ივანე ჯავახიშვილის გვარს, ისე როგორც ივანე ჯავახიშვილის არაერთ გამოკვლევაში ვხვდებით ექვთიმე თაყაიშვილის ნაშრომების დამონებებს.

ექვთიმე თაყაიშვილის გარდა, ივანე ჯავახიშვილს, როგორც საისტორიო მეცნიერების დიდ ავტორიტეტს, თავიანთი ნააზრევის დასასაბუთებლად ხშირად მიმართავდნენ გრიგოლ ფერაძე და მიხაკო წერეთელი, ვიქტორ ნოზაძე და გრიგოლ რობაქიძე, გიორგი შარაშიძე და შალვა ბერიძე, ალექსანდრე მანველიშვილი და ისიდორე მანწკავა, ზურაბ ავალიშვილი და კალისტრატე სალია, რევაზ გაბაშვილი და შალვა ამირეჯიბი, აკაკი და თამარ პაპაევები, გიორგი გვაზავა და რაფიელ ივანიცკი, ელისე პატარიძე და ნიკოლოზ ინასარიძე (ინდო ინასარი) და სხვ. ყველა ჩამოთვლილი ავტორის პუბლიკაციებში ბევრჯერაა მითითება ივანე ჯავახიშვილის ამა თუ იმ მონოგრაფიაზე, რაც ცნობილი სწავლულის უდაო აღიარებას ცხადყოფს.¹

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტიდან საზღვარგარეთ სასწავლებლად გაგზავნილი ახალგაზრდები 1920-იანი წლების პირველ ნახევარში ჯერ კიდევ ინარჩუნებდნენ ურთიერთობას ივანე ჯავახიშვილთან, აცნობდნენ მას თავიანთ მიღწევებს, ეკითხებოდნენ რჩევას, უზიარებდნენ და უთანხმებდნენ

¹ შალვა ამირეჯიბი წუხდა, რომ ემიგრაციაში ცოტა მოეპოვებოდათ ივანე ჯავახიშვილის თხზულებები. მართლაც, სამეცნიერო ასპარეზზე მოღვაწე ქართველი ემიგრანტების პირადი წერილებიდან ჩანს, რომ ისინი ხშირად თხოვდნენ ერთმანეთს დიდი ისტორიკოსის ამა თუ იმ ნაშრომს და ივანე ჯავახიშვილის ნიგნებიც მოგზაურობდნენ ქალაქიდან ქალაქში და ქვეყნიდან ქვეყანაში.

ნენ მუშაობის გეგმებს. მეცნიერის არქივში შემორჩენილია შალვა მიქელაძის, გიორგი ნანეიშვილის, ვლადიმერ ემბუარის, ალექსანდრე ჯანელიძის, გრიგოლ ფერაძის, ნიკოლოზ ქოიავას, სიმონ ყაუხჩიშვილი, სვიმონ ყიფშიძისა და სხვ. ასეთი შინაარსის წერილები. უცხოეთიდან თბილისის უნივერსიტეტის რექტორის სახელზე გამოგზავნილ ქართველ სტუდენტთა თუ ასპირანტ-მაგისტრანტთა ბარათებში ხშირად საუბარია მათ მატერიალურ ხელმოკლეობასა და მძიმე ფინანსურ მდგომარეობაზე, ბევრი წერილი შეიცავს თხოვნას სახელმწიფოს მხრიდან დახმარების თაობაზე. გულისხმიერი რექტორი არც ერთ კორესპოდენციას უყურადღებოდ არ ტოვებდა და თუ უნივერსიტეტის ბიუჯეტი სტუდენტათვის ხელის გამართვის საშუალებას არ იძლეოდა, დახმარებისათვის ზემდგომ სტრუქტურებს მიმართავდა.

ევროპის უნივერსიტეტებში მოსწავლე ამ ახალგაზრდებს, რომელთაგან ნაწილი ემიგრაციაში დარჩა, ივანე ჯავახიშვილი არა მხოლოდ ეიმედებოდათ, არამედ, მასთან კონტაქტი „ერთგვარ ზნეობრივ ძალასაც მატებდათ მომავლისათვის“ (ვუკოლ ბერიძე).

ივანე ჯავახიშვილი დიდად იყო დაინტერესებული უცხოეთში დარჩენილი თანამემამულეების ბედით, განიცდიდა, რომ მათი ნიჭი და ცოდნა ვერ ადგებოდა მათსავე სამშობლოს და ცდილობდა შეექმნა პირობები ქართული მეცნიერების განვითარებისათვის ამ აუცილებელი კადრების უნივერსიტეტში მოსაწვევად. საგულისხმოა მისი ძალისხმევა ცნობილი იურისტის, პროფესორ ზურაბ ავალიშვილისა და ინჟინერ-ქიმიკოსის, მიხეილ ყაუხჩიშვილის საქართველოში დასაბრუნებლად, რათა მათ მოღვაწეობა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში განეგრძოთ. ეს მცდელობა უშედეგოდ დასრულდა, თუმცა ცნობილია, რომ ზურაბ ავალიშვილი, სანამ ამის შესაძლებლობა არსებობდა, არ წყვეტდა კავშირს ივანე ჯავახიშვილთან. 1923 წლის ბოლოს იგი პარიზიდან სწერდა უნივერსიტეტის რექტორს, რომ მსჯელობა ჰქონდა და საქართველოს სიძველეების შესწავლით დაინტერესა ამერიკელი მეცნიერები. ავალიშვილს მათთვის ნოქალაქეში არქეოლოგიური გათხრების წინადადება შეუთავაზებია და ახლა ივანე ჯავახიშვილს მთავრობისაგან ნებართვის აღებას სთხოვდა გათხრების საწარმოებლად (ჯორბენაძე 1984: 325).

ქართული ემიგრაცია საგაგანგებო შეკრება-საღამოებს უძღვნიდა თბილისის უნივერსიტეტის საიუბილეო თარიღებს. ასეთ ღონისძიებებზე, ბუნებრივია, იხსენებდნენ და პატივს მიაგებდნენ უნივერსიტეტის მესაძირკვლეს ივანე ჯა-

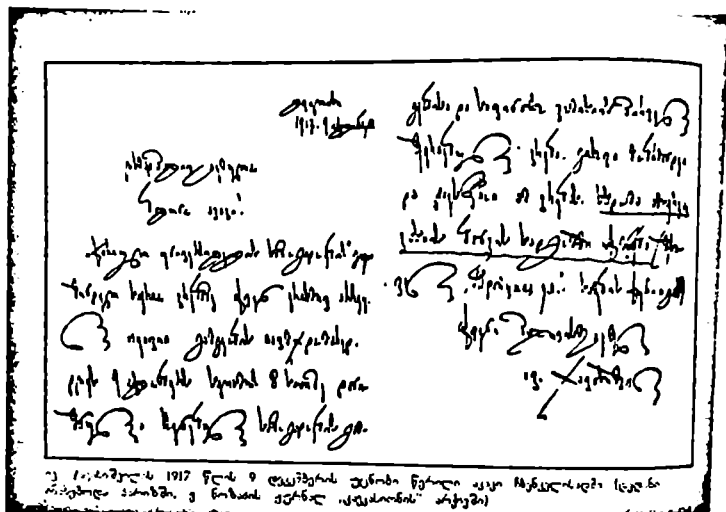
ვახიშვილსაც. მაგალითად, 1927 წლის 19 თებერვალს პარიზში, უცხოელ სტუმართა მონაწილეობით, მოეწყო „დღესასწაული“ უნივერსიტეტის 10 წლისთავის აღსანიშნავად. ზეიმს უძღვებოდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ელჩი ევროპაში აკაკი ჩხენკელი, რომელმაც მოიგონა უნივერსიტეტის დაარსების პერიპეტიები და წარმოაჩინა ივანე ჯავახიშვილის როლიც ამ საქმეში. სიტყვები წარმოსთქვეს პროფესორმა ექვთიმე თაყაიშვილმა, საფრანგეთის ყოფილმა უმაღლესმა კომისარმა საქართველოში აბელ შვეალიემ და მიხეილ ხუნდაძემ (მამულიშვილი 1928: 4).

1927 წლის მარტში გარდაიცვალა თბილისის უნივერსიტეტის პირველი რექტორი, პროფესორი პეტრე მელიქიშვილი. მის სახსოვრად, იმავე წლის ივლისში, პარიზულმა ემიგრანტულმა გაზეთმა „დამოუკიდებელი საქართველო“ გამოაქვეყნა ექვთიმე თაყაიშვილის საყურადღებო მოგონება პეტრე მელიქიშვილზე. უნივერსიტეტის ერთ-ერთი დამფუძნებელი პეტრე მელიქიშვილს წარმოაჩენდა როგორც ფართოდ აღიარებულ, საერთაშორისო ავტორიტეტის მქონე მეცნიერს, რამაც განაპირობა კიდეც მისი რექტორად არჩევა. პეტრე მელიქიშვილის რექტორად არჩევის იდეა ივანე ჯავახიშვილს ეკუთვნოდა, პროფესორთა უმრავლესობა კი მიიჩნევდა, რომ უნივერსიტეტს სათავეში თვითონ ივანე უნდა ჩადგომოდა, „როგორც ამ საქმის ინიციატორი, მისი სულისჩამდგმელი, რომელთანაც სრული ერთსულოვნებით, მხნედ და ალტაცებით დღე და ღამე მუშაობდა მცირე ჯგუფი ქართველოლოგიაში უკვე კარგად ცნობილი“, – წერდა ექვთიმე თაყაიშვილი. მოგონებაში გამოხატულია ავტორის ღრმა პატივისცემა სახელგანთქმული ქიმიკოსისადმი და დიდი გულისხმიერებით გამოძერწილია პეტრე მელიქიშვილის პორტრეტის რამდენიმე შტრიხი. იქვე აღნიშნულია საინტერესო დეტალიც, კერძოდ ნათქვამია, რომ ფაქტობრივ რექტორობას უნივერსიტეტის გახსნის დღიდანვე ივანე ჯავახიშვილი ეწეოდა. პეტრე მელიქიშვილი დატვირთული იყო თავისი შესაფერი საქმეებით, უმაღლესი სასწავლებლის ყოველდღიურ ცხოვრებას კი ივანე ჯავახიშვილი უძღვებოდა: „ის იღებდა სტუდენტობას, მსმენელებს, საზოგადოების წევრებს, მოსამსახურეთ, მასწავლებელთა და პროფესორთა პერსონალს და სხვ“. (დამოუკიდებელი საქართველო 1927: ივნისი-ივლისი №18-19) ექვთიმე თაყაიშვილის სხვა ემიგრანტული ჩანაწერის მიხედვითაც: „ფაქტობრივი რექტორი იყო ივანე ჯავახიშვილი, ურომლისოდაც პეტრე მელიქიშვილი არავითარ მნიშვნელოვან საკითხს არ გადაწყვეტდა ხოლმე“ (თაყაიშვილი 1968: 417).

გაზეთ „დამოუკიდებელ საქართველოში“ 1928 წელს დაიბეჭდა აკაკი ჩხენკელის მოგონება თბილისის უნივერსიტეტის დაფუძნებასთან დაკავშირებით. მოგონება მნიშვნელოვანია იმ მხრივაც, რომ აკაკი ჩხენკელს საქართველოს ეროვნული საბჭოს სახელით წილად ხედა პატივი, გაეხსნა ქვეყნის პირველი უმაღლესი სასწავლებელი. მემუარისტი იხსენებს, – მე მოწმე ვიყავი, რა ჭაპან-წყვეტა განვლეს ივანე ჯავახიშვილმა და მისმა ვინრო ჯგუფმა, სანამ მიზანს მიაღწევდნენ. „ივანე ჯავახიშვილის დარბაისლური მტკიცებანი, მისი შეურყეველი რწმენა, რომ სიტყვას საქმედ აქცევდნენ, საკმაოდ თავდები იყო ჩვენთვის (იგულისხმება საქართველოს ეროვნული საბჭო, – ო. ჯ.), რომ გავეტაცნეთ მის იდეას და ხელიც შეგვეწყო შეძლების გვარათ. ...მახსოვს, მაგ. რამდენი მეცადინეობა დაგვჭირდა, რომ უნივერსიტეტის შენობიდან გაგვეყვანა ჯარის ერთი ნაწილი, რომელიც იქ მოკალათებულიყო „რევოლუციური გზით“. როდესაც რუსეთში ხელისუფლებას ბოლშევიკები დაუფლნენ, სამხრეთ კავკასია რუსეთისაგან დისტანცირების გზას დაადგა და „სიმძიმის ცენტრმა“ ეროვნული საბჭოებისაკენ გადმოინაცვლა, ივანე ჯავახიშვილი და მისი მეგობრები „საქართველოს ეროვნულ საბჭოსთან მიიქცნენ და ითხოვეს, ასე ვთქვათ, მისი ლოცვა-კურთხევა, რაიცა მათ უკამათოთ მიიღეს. ეს უკვე იყო ნამდვილი სახელმწიფო აქტი, რომლის სიმბოლური გამოხატულება უნივერსიტეტის, ეროვნული საბჭოს სახელით, გახსნაში დავინახეთ“ (დამოუკიდებელი საქართველო 1928: 4-6).

აკაკი ჩხენკელის ჩართულობას ქართული უნივერსიტეტის დაარსების სამზადისში ცხადყოფს ერთი საინტერესო საარქივო დოკუმენტიც, რომელიც შემორჩა მის პირად არქივს. ეს არის ივანე ჯავახიშვილის ხელნაწერი ბარათი, დათარიღებული 1917 წლის 9 ოქტომბრით. ბარათში წერია: „ღრმად პატივცემულ ბატონო აკაკი! ქართული უნივერსიტეტის საზოგადოების გუშინდელ საერთო კრებაზე თქვენ ერთხმად არჩეული იყავით გამგეობის თავმჯდომარედ. დღეს, 9 ოქტომბერს საღამოს 8 საათზე დაიწყება ხსენებული საზოგადოების გამგეობისა და საფინანსო კომისიის პირველი შეერთებული კრება. გთხოვთ მობრძანდეთ და დაესწროთ ამ კრებას. სხდომა ამიერკავკასიის ბანკის სადგომში იქნება.¹ ...თქვენი პატივისმცემელი ივ. ჯავახიშვილი“ (შარაძე 2004: 145-146).

¹ ამიერკავკასიის ბანკის გამგეობის თავმჯდომარე იასონ ლორთქიფანიძე არჩეული იყო საუნივერსიტეტო საზოგადოების საფინანსო კომისიის ხელმძღვანელად. სხდომის ბანკის შენობაში გამართვაც ამ ფაქტით იყო განპირობებული.

„დამოუკიდებელ საქართველოშივე“ დაიბეჭდა ასევე, სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის ერთ-ერთი ლიდერის, ივანე ჯავახიშვილის სტუდენტობისდროინდელი მეგობრის, სამსონ ფირცხალავას მოკლე წერილი „ტფილისის უნივერსიტეტი“. ავტორის სიტყვით, ჩვენი უნივერსიტეტის დამაარსებლებმა მაღალი მიზანი დაისახეს: ქართველ მკვლევართა და მეცნიერთა შემოკრებით, უმაღლესი სანაწევლების შექმნა „ქართული აზროვნების გასანაფად და განსავითარებლად“.

სამსონ ფირცხალავა მიიჩნევდა, რომ თბილისის უნივერსიტეტი სრული ღირსებით ემსახურებოდა ამ მიზანს, როგორც ქართველი ერის საუკეთესო კულტურული ტრადიციების გამგრძელებელი, რითაც მან მოკლე დროის განმავლობაში საყოველთაო სიყვარული და პატივისცემა დაიმსახურა. ემიგრაციაში კარგად იცოდნენ იმ გაუსაძლისი ვითარების შესახებ, რომელიც საბჭოთა რეჟიმმა გააბატონა საქართველოში და მათ შორის უნივერსიტეტშიც. მიუხედავად ამისა, სამსონ ფირცხალავა იმედს გამოთქვამდა: „ვერც ბოლშევიკების ინკვიზიცია დაახშობს აზროვნების ლამპარს ტფილისის უნივერსიტეტში და ის ეროვნული სული, რომელმაც წარმოშვა უნივერსიტეტი, შეაძლებინებს მას დასძლიოს ყოველი დებრკოლება და მტკიცედ დაიცვას მშობელი ერის საუკეთესო გონებრივი მისწრაფებაანი“ (დამოუკიდებელი საქართველო 1928: იანვარი, №25).

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ყოფილმა სტუდენტმა, ნიჭიერმა ქართველმა ემიგრანტმა მოაზროვნე ისიდორე მანწკავამ უნივერსიტეტის დაარსებიდან ათი წლისთავს მიუძღვნა სტატია ჟურნალ „ახალგაზრდა სოციალ-დემოკრატი“, რომელიც პარიზში გამოიცემოდა და, ცხადია, ივანე ჯავახიშვილიც გაიხსენა.

პუბლიკაციაში ვკითხულობთ: „საოკუპაციო ხელისუფლება დაუზოგველათ ებრძვის ყოველ ქართულ საქმეს. უნივერსიტეტი, ცხადია, რიგს გარეშე ვერ დარჩებოდა. 1922-23 წლიდან დაიწყო კომუნისტური რეფორმები, რომელიც 1926 წელს ყოვლად უსირცხვილოდ და ვერაგულად დამთავრდა. პატივცემულ რექტორ ბ-ნ ივ. ჯავახიშვილის ადგილზე მოწვეულ იქნა პოლიტიკური შანტაჟისტი თედო ლლონტი. ამაზე შორს ცინიზმი ვერ წავა. ამ ფაქტმა ნათელი გახადა საოკუპაციო ხელისუფლების ზრახვები ტფილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიმართ და ქართული მეცნიერების კერა მან კომუნისტების სათარეშო და მახინჯ კომსომოლას მოსაშენებელ ქარხანათ გადააქცია“.

ავტორი იმედს არ კარგავდა, რომ ვითარება მალე შეიცვლებოდა და სტატიას იმედიანად ასრულებდა: „მტერმა დროებით დაიპყრო ქართული უნივერსიტეტი, მაგრამ ვერ გასტეხა ქართველი სტუდენტობა, ოდნავ ვერ შეარყია მისი სიმტკიცე. ...ოკუპანტების იქ თარეში დროებითი და წარმავალია: ... ჩვენი ქვეყნის აღდგენასთან ერთად აღდგება ქართული უნივერსიტეტიც და ის დროებით განყვეტილ საქმიანობას ერთი ათად გააჩაღებს“ (ახალგაზრდა სოციალ-დემოკრატი 1928: 9-10; შარაძე 2004: 504-505).

1937 წელს საქართველოში, მთელ საბჭოეთში და მის ფარგლებს გარეთაც, ფართოდ აღინიშნა შოთა რუსთაველის დაბადებიდან 750 წლის იუბილე. საიუბილეო საღამოები ქართველმა ემიგრანტებმაც გამართეს საფრანგეთში, იტალიაში, პოლონეთში, შვეიცარიაში, გერმანიაში და ჩეხოსლოვაკიაში. ქართულმა ემიგრანტულმა პერიოდიკამ უყურადღებოდ არ დატოვა საქართველოში ჩატარებული გრანდიოზული ზეიმი და აქცენტი საიუბილეო ღონისძიებათა ორგანიზებაში ივანე ჯავახიშვილის ღვაწლზეც გაამახვილა.

მართლაც, ივანე ჯავახიშვილი ქმედითად იყო ჩართული იუბილეს სამზადისში. იგი შედიოდა საიუბილეო სამთავრობო კომისიაში, რომელიც საქართველოს სსრ სახკომსაბჭომ ჯერ კიდევ 1934 წელს ჩამოაყალიბა (კომუნისტი 1934: 21 აგვისტო). სახელოვანი პოეტის უკვდავყოფის დამაგვირგვინებელი ღონისძიებები 1937 წლის ბოლო დეკადაში – 24-30 დეკემბერს გაიმართა.

თბილისს უამრავი სტუმარი ეწვია. იუბილე რუსთაველის სახელმწიფო თეატრში სსრ კავშირის მწერალთა კავშირის გამგეობის პლენუმით დაიწყო. მილოცვების გარდა მოისმინეს რამდენიმე საყურადღებო გამოსვლა, მათ შორის პავლე ინგოროყვას, ვალერიან გაფრინდაშვილის და სხვ. დიდი მონონება ხვდა წილად პროფესორ ივანე ჯავახიშვილის მოხსენებას, რომელიც მაშინვე გამოქვეყნდა გაზეთ „კომუნისტი“ სახელწოდებით: „რუსთაველის ეპოქის სოციალური კულტურა და პოემა ვეფხისტყაოსანი“ (კომუნისტი 1937: 29 დეკემბერი; სურგულაძე 1976: 20). პროფესორ სერგო ჯორბენაძის შენიშვნით, ივანე ჯავახიშვილის ეს მოხსენება, რომელშიც ღრმადაა ნაჩვენები თუ რა სოციალურმა სინამდვილემ მოამზადა საქართველოს კულტურის აყვავება XII საუკუნეში და წარმოშვა „ვეფხისტყაოსანი“, – „მთელი ზეიმის გვირგვინად იქცა“ (ჯორბენაძე 1984: 522).

1937 წლის 29 დეკემბერს საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის შენობაში გაიხსნა გამოფენა „შოთა რუსთაველი და მისი ეპოქა“, რომელიც ივანე ჯავახიშვილის, გიორგი ჩუბინაშვილისა და პავლე ინგოროყვას ხელმძღვანელობით მომზადდა. გამოფენას მუზეუმის ახალი შენობის ორი სართული ჰქონდა დათმობილი. ექსპოზიციამ არნახული ინტერესი გამოიწვია. მუზეუმს ექსკურსიებისა თუ ჩვეულებრივ დამთვალიერებელთა სახით მრავალი ადამიანი მიიწვია, მათ შორის რაიონებიდან ჩამოსულნიც. „ზოგიერთი მოქალაქე 4-5-ჯერ და მეტჯერაც მოდის გამოფენის დასდათვალიერებლად“, აღნიშნულია მუზეუმის ერთ-ერთ საარქივო საქმეში (სემ, აღწ. 1, საქმ. №126, ფურც. 4).

ხსენებულ გამოფენასთან დაკავშირებით დაეიმონმებ ცნობილი ქართველი ემიგრანტი მოღვაწის აკაკი პაპავას ერთ წერილს ექვთიმე თაყაიშვილისადმი. აკაკი პაპავას საბჭოთა პრესაში გამოქვეყნებული ივანე ჯავახიშვილის სტატიის მეშვეობით გაუგია საქართველოში რუსთაველის საიუბილეო სამზადისის შესახებ და ამ ამბის გამო აზრს უზიარებს ექვთიმე თაყაიშვილს. წერს: „ამას წინად ივ. ჯავახიშვილის ვრცელი მოხსენება იყო დაბეჭდილი ... „კომუნ“. (იგულისხმება გაზეთი „კომუნისტი“, – ო. ჯ.), საცა აღნიშნავდა, თუ რა დიდ მზადებას აწარმოებს საგანგებო კომისია შ. რუსთაველის ზეიმის ჩასატარებლად. ფრიალ საინტერესო იყო ის წერილი, ნაიკითხავდით. განზრახულია მეტად მრავალმხრივ დიდ გამოფენის მოწყობა ტფილისში რუსთაველის ეპოქიდან. ბ-ნი ი. ჯ. (ივანე ჯავახიშვილი, – ო. ჯ.) აღნიშნავს, რომ სამწუხაროდ მაშინდელ (და უფრო გვიანი) ხანის მხედრის ალკაზმულობა და

აღჭურვილობა საქართველოში აღარ მოიპოებაო და 2 ცალი ასეთი ალკაზმულობის ცხენოსან მეომრისა (ხევსურის) თითქოს უნდა ყოფილიყო ბერლინის „ცოიგპაუსში“.¹ ყველა საამისო (სამწუხ. მეტად შეკვეცილი) ცნობები შევკრიბე „ცოიგპ.-ის“ გამგე-პროფესორისგან და აქედან ვსწერ ბ. ივ. ჯ-ს ამ მოხსენებას და ვუგზავნი სურათებს (იქნებ მას არ მოეპოება, ასე გავიგეთ ჩვენ ის წერილი). თუ გეინტერესებათ იმ სურათს თქვენც გაახლებთ ბერლინიდან“ (თაყაიშვილი 2009: 46).

საქართველოში ჩატარებულ იუბილეს თავისებურად გამოეხმაურა ქართული ემიგრანტული ჟურნალი „სოციალისტური აზრი“, რომელიც თვალსაჩინო სოციალ-დემოკრატიის, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის იუსტიციის მინისტრის რაჟდენ არსენიძის რედაქტორობით პარიზში გამოდიოდა. ჟურნალის თანახმად, მე-12 საუკუნის საქართველოს კულტურის არაჩვეულებრივი გამოფენის მთავარი ხელმძღვანელი და სულისჩამდგმელი სახელოვანი პროფესორი ივანე ჯავახიშვილი ბრძანდებოდა. „რა დიდი გონებრივად გამომაფხიზლებელი გავლენა ექნებოდა დიდი და ჰუმანიური კულტურის კლასიკურ ნიმუშთა და ნაწარმოებთა გამომზეურებას საბჭოთა ჯურღმულში ჩამწყვედულ ხალხისთვის, ამას ჩვენ აქედან ვერ ვიანგარიშებთ, ...მაგრამ უდავოა, რომ ყოველივე ეს უდიდეს ეროვნულ საგანძურად შევა ქართული კულტურის ისტორიაში“, – წერდა ჟურნალი (სოციალისტური აზრი 1937: 16; შარაძე 2005: 517).

შოთა რუსთაველის იუბილეს 1938 წელს ვიქტორ ნოზაძემ ემიგრანტული ჟურნალის „ქართლოსის“ საგანგებო ნომერიც მიუძღვნა. ჟურნალში პავლე ინგოროყვას, კონსტანტინე ჭიჭინაძის, დავით კარიჭაშვილის, მოსე გოგიბერიძისა და სხვათა რუსთაველოლოგიური სტატიების გვერდით, დაბეჭდილია თბილისში გამართულ იუბილეზე ივანე ჯავახიშვილის მიერ წაკითხული მოხსენების ტექსტი „რუსთაველის ეპოქის სოციალური კულტურა და პოემა ვეფხისტყაოსანი“ (ქართლოსი 1938: 170-171), რომელზედაც ზემოთ ვისაუბრე.

ივანე ჯავახიშვილი არც თუ ხანდაზმული, 64 წლის ასაკში აღესრულა 1940 წლის 18 ნოემბერს. მეცნიერი თბილისში, ხელოვნების მუშაკთა სახლში საჯარო მოხსენების კითხვის დროს გარდაიცვალა. ეს იყო ეროვნული განათლების, მეცნიერების, კულტურის უზომო დანაკლისი. მომხდარი ფაქტი მწუხარებით შეიტყვეს უცხოეთში მიმოფანტულმა ქართველმა ემიგრანტე-

¹ Zeughaus – ბერლინში, უნტერ დენ ლინდენზე მდებარე მე-18 საუკუნეში აგებული არსენალი, დღეს გერმანიის ისტორიული მუზეუმი.

ბმაც. „ჩვენი სახელოვანი მკვლევარის და ადამიანის ივანე ჯავახიშვილის გარდაცვალებამ თავზარი დამცა“, – წერდა ერთ კერძო წერილში ექვთიმე თაყაიშვილი (თაყაიშვილი 2009: 53). არანაკლებ მგრძნობიარე იყო მიხაკო წერეთლის რეაქციაც. მისი სიტყვით: ამ ამბის გაგება „ლახვარივით მეცა გულს, და, ვეჭვობ, მან ყოველი ქართველის გული ისევე განგმირა, როგორც ჩემი, – ყოველი ქართველისა, რომელმაც იცის თუ ვინ იყო ივანე ჯავახიშვილი“ (ქართველი ერი 1943: 2).

1941 წლის 5 იანვარს, ბერლინში, ქართული კოლონიის ძალისხმევით, ივანე ჯავახიშვილის გარდაცვალებისადმი მიძღვნილი საღამო გაიმართა. მთავარი სიტყვა პროფესორმა მიხაკო წერეთელმა წარმოთქვა. მან ვრცლად მიმოიხილა თანამემამულე სწავლულის განვლილი გზა, გააშუქა მისი როლი თბილისის უნივერსიტეტის დაფუძნებისა და ქართული საისტორიო მეცნიერების ფორმირებაში, დაახასიათა დიდი ისტორიკოსის ნაშრომები და ისაუბრა მათ მნიშვნელობაზე. მიხაკო წერეთელმა ივანე ჯავახიშვილის ღვაწლი საქართველოს წინაშე ქართული კულტურის უდიდესი მოამაგეებისა და წმინდა მამების ღვაწლს შეადარა და აღნიშნა: „ჯავახიშვილი რომ იმ დროს დაბადებულიყო, იგი იქნებ სხვა ექვთიმე ან გიორგი მთანმინდელი, ან ეფრემ მცირე ყოფილიყო, ან თუ გინდ გრიგოლ ხანძთელი, რათგან იგი ახალ საქართველოში იგივე მოვლენა იყო, როგორიც იყვნენ ეს დიდნი მამანი ძველ საქართველოში“ (ქართველი ერი 1943: 12; წერეთელი 2014: 37).

მიხაკო წერეთლის გაიხსენა, ქართული უნივერსიტეტის დაფუძნებისას „ჯავახიშვილს იგივე სული ამოძრავებდა, რომელიც საუკუნეთა უწინარეს ამოძრავებდა გრიგოლ ხანძთელს, ან იოანე მთანმინდელს მათ მონასტერთა დაარსებისას ხანძთაში და ათონზედ“. ივანე ჯავახიშვილი ისე იცავდა და უფრთხილდებოდა მის მიერ საფუძველჩაყრილი უნივერსიტეტის სახელსა და ღირსებას, როგორც „ძველნი დიდნი მამანი, წინამძღვარნი ძველ დიდებულ ქართულ ლავრათა“.

ივანე ჯავახიშვილი იყო „ნამდვილი ბატონი მეცნიერებისა“, რომლის „ყოველი აზრი, დასკვნა მისი დინჯი კვლევის ნაყოფია“. ყველა მისი ნაშრომი, ან ნათქვამი, დამყარებული იყო საგნის ღრმა შესწავლასა და იმ უღრმეს ცოდნაზე, რომელსაც იგი ფლობდა მეცნიერების მრავალ დარგში. ივანე ჯავახიშვილმა თავისი გონების გიგანტურ მხრებზედ აიკიდა ეს უზარმაზარი ტვირთი (საქართველოს ნამდვილი და სრული ისტორიის კვლევის, დანერის,

ქართული საისტორიო მეცნიერების შექმნის, – ო. ჯ.), რომელიც მან მთელი მისი კეთილშობილი ცხოვრების განმავლობაში ღირსეულად, ნაყოფიერად და ბრწყინვალედ პზიდა".

მიხაკო წერეთელმა მოიგონა, რომ საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაციისას ივანე ჯავახიშვილს ერთი წუთითაც არ უფიქრია სამშობლოს მიტოვება და უცხოეთში გახიზვნა. იგი „თავის სადარაჯოზედ დარჩა, თუმცა იცოდა, რომ მტარვალისთვის სული სანამებლად უნდა მიეცა. ... და მართლაც აწამეს იგი".

თავის სიტყვაში მიხაკო წერეთელი მეცნიერის ბიოგრაფიის ერთ საჩოთი-რო ფაქტსაც შეეხო, რომელიც საქართველოში 1924 წლის აგვისტოს ცნობილი აჯანყების შეფასებასთან იყო დაკავშირებული. ეს საკითხი საფუძვლიანად აქვს გაშუქებული მკვლევარ დავით სართანიას საინტერესო ნაშრომში „ეს-კიზები ივანე ჯავახიშვილის პორტრეტისათვის“ და ზოგიერთ დეტალს ამ წიგნიდან დავიმონებ.

ცნობილია, რომ 1924 წლის აგვისტოში ეროვნული თავისუფლებისათვის ქართველი ხალხის დიდი შემართება მარცხით დასრულდა. საბჭოთა ხელისუფლება უმკაცრესად გაუსწორდა აჯანყებულებს და მთელ ქვეყანას არნახული რეპრესიები დაატეხა. ფიზიკური ანგარიშსწორების პარალელურად, საბჭოთა რეჟიმის მესვეურებმა თვით აჯანყების დისკრედიტაცია მოინდომეს და ამ საქმეში ქართველი ინტელიგენციის თვალსაჩინო წარმომადგენლების ჩართვა გადანწყიტეს. რაკი ეს ნებაყოფლობით ნაკლებად გამოვიდოდა, უარი არც ძალმომრეობაზე უთქვამთ. მაგალითად, 1924 წლის 5 სექტემბერს საგანგებო კომისიამ დააპატიმრა ივანე ჯავახიშვილი და აიძულა ხელი მოეწერა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორთა საბჭოს ცნობილ დეკლარაციაზე, რომელიც 1924 წლის 7 სექტემბერს პრესაში გამოქვეყნდა (კომუნისტი 1924: 7 სექტემბერი).¹ ჩეკა-ში შედგენილ ამ დოკუმენტში, რომელზედაც ივანე ჯავახიშვილის გარდა ხელი საბჭოს სხვა წევრებსაც მოაწერინეს (სართანია 2017: 197), აღნიშნული იყო: „სახელმწიფო უნივერსიტეტს არ შეუძლია უტყვი მონმე იყოს იმ საშინელებათა, რომლებიც დაატრიალა საქართველოს ტერიტორიაზე საბჭოთა ხელისუფლების მონინალმდეგეთა უპასუხისმგებლო ავანტურამ და თავისი მკაცრი საპროტესტო ხმა არ აღიმადლოს იმათ წინააღმდეგ, რომელთაც დაკარგული ძალაუფლების დასაბრუნებლად ქართველი ხალხის ფიზიკური

¹ 1924 იმავე წლის ნოემბერში „დეკლარაცია“ პარიზში გამოცემული თავისი გაზეთის – „ახალი საქართველოს“ პირველ ნომერში გადაბეჭდა გრიგოლ ვეშაპელმა.

არსებობა არ დაინდეს და ერი სახიფათო მდგომარეობაში ჩააყენეს. ... ავანტურისტული მახვილის შემოტანა საქართველოში გაუმართლებელ დანაშაულად უნდა ჩაითვალოს ერის წინაშე და მომაკვდინებლად მისი სასიცოცხლო ინტერესებისათვის.

...უნივერსიტეტის პროფესორთა საბჭო საქვეყნოდ გმობს უპასუხისმგებლო და ავანტურისტულ გამოსვლას არსებული ძალაუფლების წინააღმდეგ და მას სთვლის ქართველი ერის ინტერესების ლალატად" (კომუნისტი 1924: 7 სექტემბერი).

მიხაკო წერეთლმა განაცხადა: როდესაც ივანე ჯავახიშვილს „დაუყენეს დილემა: ან განადგურება მის მიერ შექმნილი უნივერსიტეტისა, ან ხელისმონერა წინდანინ დამზადებულ განცხადებაზედ“, მეცნიერმა ხელი მოაწერა ამ დეკლარაციას, რასაც შემდეგში თურმე მუდამ ნანობდა: „ნეტავ ამაზედ ხელი არ მომეწერა და მომკვდარეყავიო" (ქართველი ერი 1943: 14).

აღსანიშნავია, რომ ივანე ჯავახიშვილი პიროვნულად მართლაც არ იყო შეიარაღებული აჯანყების მომხრე. იარაღით ხელში გამოსვლის იდეას არც ივანეს მიმდევარი უნივერსიტეტის მემარჯვენე პროფესურა იზიარებდა, მაგრამ ქართველთა თავგანწირვის მკაცრად დაგმობასა და ამ სახით შეფასებაში რომ რეჟიმის ხელი ურევია, ეს აშკარაა და ივანე ჯავახიშვილის სინანულიც ამას მოწმობს.

აჯაყების დამარცხებამ თავისუფლებისათვის ბრძოლის ტაქტიკის გადასინჯვა და შეცვლა მოითხოვა. რეჟიმთან მოჩვენებითი თუ ნამდვილი კოლაბორაცია აუცილებელი გახდა და ემიგრაციაში თუ საქართველოშიც ბევრი ამ გზას დაადგა.

„სულიერად დახვრეტილები" (გრიშაშვილი 1992: 79), – ასე უწოდა პოეტმა იოსებ გრიშაშვილმა იმ ადამიანებს, ვინც 1924 წლის აჯანყების შემდეგ ხელი აიღო საბჭოთა ხელისუფლებასთან აშკარა დაპირისპირებაზე და წინააღმდეგობის ალტერნატიული, მშვიდობიანი, – როგორც შალვა ნუცუბიძე იტყოდა, „თავდაცვის ხმლით" გაგრძელება ამჯობინა. ეს იყო გამარჯვებულ სისტემასთან ლოიალობისა და ამ საფუძველზე ეროვნული თვითმყოფადობის დაცვა-შენარჩუნებისათვის კულტურულ-საგანმანათლებლო ფრონტზე გადანაცვლების გზა ანუ „ზომიერი ნაციონალიზმის ხაზი" (ჯანელიძე 2016: 174), რომლის ერთ-ერთ ხელმძღვანელად საქართველოში ივანე ჯავახიშვილი მოგვევლინა (ციციშვილი 2016: 127-128; 138; 143; 173).

შემთხვევით არ წერდა 1929 წლით დათარიღებულ კერძო წერილში ახალგაზრდა ეროვნულ-დემოკრატთა ერთ-ერთი ხელმძღვანელი, პატრიოტი ემიგრანტი მოღვაწე სევერიან ჭირაქაძე თავისი პარტიის ლიდერს სპირიდონ კედიას. „აი, ეხლა როცა ამ წერილს გწერთ ჩემის მაგიდის წინ კედელზე, ჩემს პირდაპირ სამი დიდი ქართველის სურათი ჰკიდია: ილია ჭავჭავაძისა, ნიკო ნიკოლაძისა და ივანე ჯავახიშვილისა. ჩვენი, ახლგაზრდა ნაციონალისტების ეროვნული შემეცნების სათავეები იწყება მათგან. ეს სამი ქართველია ჩვენი შთამავგონებელი მაგისტრალეები ეროვნული იდეისა და საქმიანობისა“ (ჯანელიძე 2007: 89).

საბჭოთა ხელისუფლება ეჭვით უყურებდა ივანე ჯავახიშვილს და შეიძლება ითქვას, პირდაპირ სიცოცხლე გაუმწარა მას ხან რექტორის თანამდებობიდან გადაყენებით, უნივერსიტეტიდან განდევნით თუ პირადად მის წინააღმდეგ მიმართული კამპანიითა – ე. წ. სამეცნიერო დისკუსიებით, რომელთა მიზანს დიდი სწავლულის დაგმობა და მისი ნააზრევის გაბიაზრება წარმოადგენდა.¹ ამ მხრივ ივანე ჯავახიშვილისათვის განსაკუთრებით მტკივნეული იყო მის წინააღმდეგ ზოგიერთი მისივე მოწაფისა და აღზრდილის გამოყენება (ხოშტარია-ბროსემ 1996: 40). სრულ სიმართლეს ამბობდა მიხაკო წერეთელი, რომ ივანე ჯავახიშვილი შემეყული იყო „წამების გვირგვინით“ და ამითაც მიემსგავსებოდა თავის დიდ წინამორბედს ილია ჭავჭავაძეს. „შენი ადგილი დიდ ილიასთან არის, რომელმაც შენზედ ადრე მიიღო ჯილდოდ დიდი ღვანლისა იგივე გვირგვინი“ – ამ სიტყვებით დაასრულა ქართველი ერის წინაშე ივანე ჯავახიშვილის ღვანლზე საუბარი მიხაკო წერეთელმა (ქართველი ერი 1943: 14; წერეთელი 2014: 42).

არანაკლებ საგულისხმო იყო ბერლინის ქართველთა კოლონიის სხდომაზე ცნობილი პოეტისა და პოლიტიკური მოღვაწის შალვა ამირეჯიბის მიერ ნაკითხული მოხსენება სათაურით „თავადი ივანე ჯავახიშვილი“.

შალვა ამირეჯიბი თავის საკმაოდ შინაარსიან მოხსენებას ივანე ჯავახიშვილის ბიოგრაფიის მხოლოდ ესკიზს უწოდებდა, თუმცა ტექსტი დიდი ისტორიკოსის მემკვიდრეობის გარკვეულ შეფასებასაც შეიცავს.

¹ ქართველი ემიგრანტი პუბლიცისტის მიხელ ქავთარაძის სიტყვით, როდესაც კომუნისტებმა ივანე ჯავახიშვილი უნივერსიტეტის რექტორობიდან გადააყენეს, „კარგად იცოდნენ რასაც შეებოდნენ. ...უნივერსიტეტის მეთაური იყო კაცი, რომელიც ბარათაშვილის გამოთქმის პარაფრაზა რომ ვიხმაროთ: „საბჭოთა ხელმწიფებას ქართველთა შორის ძალას ართმევდა“ (თავისუფლების ტრიბუნა 1976: 4).

შ. ამირეჯიბის მიხედვით, ივანე ჯავახიშვილმა დიდი მისია შეასრულა. იგი ჯერ კიდევ „გომნაზიის სკამიდან წამოდგა მზა ფიქრით და მზა მისწრაფებით, თუ რა უნდა ეკეთებინა თავის მომავალ ცხოვრებაში“. მან მშობლიური ერის გრძელი და მდიდარი ისტორია შეისწავლა, დანერგა გამოიკვლია, ხოლო დაუნერევი შეავსო და ეს ჩაიდინა „დედამინური ენერგიით, უნივერსალური ცოდნით, უმაგალითო მეცნიერული სისპეტაკით და დიდი ეროვნული შთაგონებით“.

ივანე ჯავახიშვილის მოღვაწეობის გვირგვინი თბილისის უნივერსიტეტის შექმნა იყო. შალვა ამირეჯიბის სიტყვით, „საქართველოში არ იყო მეორე კაცი უფრო ავტორიტეტიანი და უფრო მოწოდებული ამ საქმისათვის, ვიდრე ივანე ჯავახიშვილი“. იგი იყო არა მარტო დიდი მეცნიერი, არამედ დიდი ზნეობრივი პიროვნებაც, საქართველოს დიდი ავტორიტეტი. „ის იდგა ყველა თავის ქართველ თანამედროვეზე მაღლა. თავისი პიროვნების მორალური ძალით მან აამაღლა ქართველი ერის ზნეობრივი დონეც. ქართული უნივერსიტეტი და ქართული მეცნიერება შეიქმნა და არსებობს იმიტომ, რომ საამისო ზნეობის ძალას ივანე ჯავახიშვილი აძლევდა. ...ოცი წლის განმავლობაში ქართულმა მოქალაქეობამ და ეროვნულმა იდეამ თავი შეინახა იმიტომ, რომ საქართველო, მთელი ქართველი ერი, სულიერ კონტაქტში იმყოფებოდა ივანე ჯავახიშვილთან“ (ამირეჯიბი · 1998: 78-80).

შალვა ამირეჯიბმა ხაზი გაუსვა ილია ჭავჭავაძისა და ივანე ჯავახიშვილის სულიერ ნათესაობას და გამოსვლა დაასრულა ფრაზით: „ჩვენ თამამად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ილია ჭავჭავაძემ საქართველო შეასახელა და საქართველომ მას ჯავახიშვილით უპასუხა“ (ამირეჯიბი 1998: 74).

შემორჩენილია ერთი საყურადღებო პირველწყარო, რომლის მეშვეობით ირკვევა, რომ ქართველთა ასოციაციის გამგეობას 1941 წლის იანვარში, პარიზში, სახელოვანი თანამემამულე ისტორიკოსის ხსოვნის აღსანიშნავად საეკლესიო პანაშვიდი გაუმართავს. აი, ეს დოკუმენტიც. „[1941] ქართველთა ასოციაციის გამგეობა იხდის პანაშვიდს 26 იანვარს 12 ¼ ს. უკრაინელთა ეკლესიაში 96, Bd. Aug.-Blanqui, მეცნიერ ივანე ჯავახიშვილის მოსახსენებლად“ (საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის ქართული ემიგრაციის დარბაზი, სამსონ ფირცხალავას საარქივო ფონდი).

[1944]

ქართული საზოგადოებრივი
კამერის იხილ მანუალ

26 იანვარი 1944 წ. ავტორი - მ.
1944 წ. 9. 30. ავტორი -

ქართული იხილ მანუალ -
მ. ს. ს. ს.

ემიგრანტულმა ჟურნალმა „ქართველი ერი“ 1944 წლის ერთ-ერთი ნომრის ფურცლები დაუთმო პროფესორ ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომს „ქართული და კავკასიური ენები“ და გამოაქვეყნა გამოკვლევის დასკვნითი ნაწილი. პუბლიკაციის წინასიტყვაში „ვ. ნ“. (ვიქტორ ნოზაძე, - ო. ჯ.) აღნიშნავდა: „ჩვენმა სახელოვანმა ქართველმა მეცნიერმა, რომელმაც დაუფასებელი ღვაწლი დასდო ქართველი ერის წარსულის შესწავლასა და მთელი თავისი განუსაზღვრელი უნარი შეაღია ამ დარგში მუშაობას, ქართულ მეცნიერებას დაუტოვა უკანასკნელი შრომაც, რომელიც ენის საკითხებს ეხება“. ავტორის შეფასებით, ივანე ჯავახიშვილის დასკვნა „ახალი სიტყვაა კავკასიის შესახებ მეცნიერებაში. ...უბრალო თვალის გადავლება გვიჩვენებს, თუ რა უზარმაზარი შრომა გაუწევია პროფესორ ივ. ჯავახიშვილს, რომლის ღვაწლი ჯერ კიდევ სათანადოდ არაა დაფასებული“ (ქართველი ერი 1944: 53-54.).

1968 წლის 14 იანვარს, პარიზში, „მიუზე სოსიალის“ დიდ დარბაზში, თბილისის უნივერსიტეტის ნახევარსაუკუნოვანი იუბილეს აღსანიშნავად საზეიმო კრება გაიმართა. კრების ორგანიზატორი იყო „ქართველ ლტოლვილთა სათვისტომოს გამგეობა, ქართველ მწერალთა და ჟურნალისტთა კავშირის გამგეო-

ბა და თანამგრძნობ ქართველ მეცნიერთა და მწერალთა საპატიო მომწვევი კომიტეტი". თავმჯდომარეობდა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის განათლების ყოფილი მინისტრის მოადგილე ნოე ცინცაძე, რომელმაც წარმოსთქვა შესავალი სიტყვა. მოისმინეს ასევე, ალექსანდრე მანველიშვილის, ელისე პატარიძის, ლევან ზურაბიშვილის, ლეო ჭეიშვილის, ნიკოლოზ ყურულაშვილისა და სხვათა გამოსვლები.

ნოე ცინცაძემ ივანე ჯავახიშვილი დაახასიათა, როგორც „დიდი მკვლევარი – მეცნიერი და მასთან მოქალაქეობრივი ინტუიციით და გამბედაობით შემკული“ პიროვნება (კავკასიონი 1968: 10). სხვა ორატორებმაც ისაუბრეს უნივერსიტეტის შექმნის სირთულეებზე, გამოკვეთეს ივანე ჯავახიშვილის წვლილი ცოდნის ტაძრის დაარსებაში და წარმოაჩინეს ის სულიშემხუთველი ატმოსფერო, რომელშიც აღმოჩნდა ქვეყნის პირველი უმაღლესი სასწავლებელი კომუნისტური რეჟიმის პირობებში. გამოსვლებში ობიექტურად აღინიშნა ის წარმატებებიც, რომელთაც, ხელისშემშლელი გარემოებების მიუხედავად, მაინც მიაღწია ალმა-მატერმა.

თბილისის უნივერსიტეტის დაარსებიდან 50 წლისთავის აღსანიშნავად იმავე 1968 წელს ქართულ ემიგრანტულ პერიოდიკაში არაერთი საგულისხმო პუბლიკაცია გამოქვეყნდა. მათ შორის: უნივერსიტეტის პირველი მსმენელის მედეა ლამბაშიძე-ნიკოლაძის, გიორგი ნაკაშიძის, შალვა კალანდაძის, ლევან ტიტვინიძის, სევერიან ჭირაქაძისა და სხვ., რომლებშიც მრავალი გულთბილი სიტყვაა ნათქვამი ივანე ჯავახიშვილის მისამართით.

ლევან ტიტვინიძის მოგონებაში მეცნიერისადმი დიდი მოკრძალებითა და პატივისცემით დახატულია ივანე ჯავახიშვილის, როგორც ფიზიკური, ისე სულიერი პორტრეტი: „იგი იყო საშუალო ტანის კაცი; ჰქონდა მეტად სათნო და სიმპათიური გამომეტყველების სახე; ძალიან ცოცხალი და ჭკვიანური თვალები; უკან გადავარცხნილი ჭალარა-შერეული თმა; სქელი შავი წარბები შეკრეჭილი, ინით შეღებილი უღვაშები.

იგი იყო ზედმინევნით სუფთა, როგორც ფიზიკურად, ისე მორალურად; დიდად სამართლიანი და მიუდგომელი; სასტიკი და დაუზოგავი; მართალს არ დასჯიდა; უსამართლობას არავის აპატიებდა, რის გამოც ყველა პროფესორი „იესო ქრისტეს“ უწოდებდა.

კაცი ენა-წყლიანი და ტკბილად მოუბარი; ზედმინევნით იცოდა გარდაცველი და ახალი ქართულისა, მრავალი უცხო, მკვდარი და ცოცხალი ენა.

იგი იყო არაჩვეულებრივად საგნის გადმოცემი; მისი ნათქვამი არასდროს დაგვაინყდებოდა და თუ წესიერად ყურს დაუგდებდი, ყოველი მისი სიტყვა ისე ჩადიოდა თავში, როგორც კენჭები ჩაალაგო ყუთში“ (კავკასიონი 1968: 20).

ლ. ტიტვინიძე იხსენებდა, როგორი ოვაცია გაუმართეს სტუდენტებმა ივანე ჯავახიშვილს 1927 წლის იანვარში, როდესაც, რექტორობიდან გადაყენების შემდეგ, ის პირველად ეწვია უნივერსიტეტს სიმონ ყაუხჩიშვილის დისერტაციის დაცვაზე ოფიციალური ოპონენტის რანგში. მემუარისტის სიტყვით: „როგორც კი ივ. ჯავახიშვილი შემოვიდა და ფეხი შესდგა კათედრაზე, ისეთი ტაშისკვრა შეიქმნა, რომლის მსგავსი ერთხელ შეიძლება ნახოს ადამიანმა მის ცხოვრებაში. ამით ქართველმა ახალგაზრდობამ ბ-ნ ივანეს დაუმტკიცა სიყვარული, ნდობა და პატივისცემა“ (კავკასიონი 1968: 20).

შეგვიძლია სრულად ვენდოთ ამ ცნობას, რადგან სწორედ იმავე ხანებში (1928 წ.) უნივერსიტეტის სტუდენტობაში ივანე ჯავახიშვილის მიმართ ზუსტად ამგვარივე დამოკიდებულება აღნიშნული აქვს საქართველოს სსრ მთავარი პოლიტსამმართველოს (ГПУ) უფროსს ლავრენტი ბერიასაც. საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტისათვის წარდგენილ მოხსენებით ბარათში იგი აღნიშნავდა: „პროფესორი ჯავახიშვილი გაღმერთებულია. იგი სტუდენტობისათვის ნამდვილი კერპი გახლავთ. დამახასიათებელია, რომ საზეიმო სხდომის დროს, რომელიც მიეძღვნა სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსების ათი წლისთავს, სტუდენტობამ საკმაოდ ცივად მიიღო ამხანაგი ფ. მახარაძე, თედო ლლონტი და ხელისუფლების სხვა წარმომადგენლები, მაგრამ საკმარისი იყო ვიღაცას დაეყენებინა წინადადება პრეზიდენტში ივანე ჯავახიშვილის (იგი ამ დროს იქ არ ყოფილა) არჩევისა, რომ დარბაზი პირდაპირი აზრით ახმაურდა ხანგრძლივი შეუწყვეტელი ტაშისკვრითა და მისასალმებელი წამოძახილებით“ (ყორანაშვილი 1999: 137-138).

საბჭოთა ხელისუფლებამ გვიან, მაგრამ მაინც მოახერხა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში პოზიციების გამაგრება და ამ დაუმორჩილებელი ეროვნული კერის კომუნისტურ მარწუხებში მოქცევა. 1926 წელს დამტკიცებული უმაღლესი სკოლის ახალი დებულების შესაბამისად, უნივერსიტეტში მნიშვნელოვანი რეორგანიზაცია განხორციელდა. რექტორის თანამდებობას ჩამოაშორეს ივანე ჯავახიშვილი და უნივერსიტეტის მესაჭეობა ყოფილ სოციალისტ-ფედერალისტს თედო ლლონტს ჩააბარეს, რომელიც 1924 წლიდან

ბოლშევიკური პარტიის წევრი გახდა. ქართულმა ემიგრაციამ ამ ფაქტში ივანე ჯავახიშვილისადმი ხელისუფლების სრული უმადურობა დაინახა და გაკვირვება გამოთქვა – „სად ივანე და სად თედო?“ მაგრამ იყო საპირისპირო პოზიციაც:

გრიგოლ ვეშაპელმა, რომელიც 1924 წლის აჯანყების შემდგომ ქართულ პოლიტიკურ ემიგრაციას გაემიჯნა და ბოლშევიკურ რეჟიმთან თანამშრომლობის გზას დაადგა, თავის გაზეთში „ახალი საქართველო“ თბილისის უნივერსიტეტთან დაკავშირებული ამბები საბჭოური პოზიციიდან გააშუქა, თუმცა ირწმუნებოდა: „ჭმმარიტების დაცვის სურვილი ჩვენ გვავალებს საქმის ვითარება სისწორით გავაცნოთ მკითხველ საზოგადოებასო“.

„რა მოხდა? ალორძინებისკენ თუ დანგრევისაკენ მიყავს ჩვენი უნივერსიტეტი შეტანილ ცვლილებებს?“ – კითხვას სვამდა გ. ვეშაპელი და პასუხსაც იძლეოდა: „შვიდი წელი უკვე გავიდა, რაც ჩვენმა უმაღლესმა სკოლამ დაუმრეტელი ენერგიით დაიწყო მუშაობა. მას საძირკველი ჩაუყარა და დღემდის უხელმძღვანელა ყველა ქართველისათვის კარგად ცნობილმა „ქართველი ერის ისტორიის“ მკვდრეთით აღმდგენმა ბ. ივანე ჯავახიშვილმა. მაგრამ რამდენათ დიდია მისი დამსახურება მეცნიერული კვლევა-ძიების დარგში, იმდენადვე სუსტია მისი მოღვაწეობის პრაქტიკული მხარე; მან ვერ შესძლო მშრომელი ხალხის ახალ მოთხოვნილებებთან დაახლოვება, მისი მდგომარეობის გარდამქნელ და გამაუმჯობესებელ ინტენსიურ საქმიანობასთან „თავისი“ სკოლის შემოქმედების შეგუება. ის დარჩება დიდ სამეცნიერო ძალად, მაგრამ ამიერიდან საკითხის მეორე მხარეს ახალ რექტორს უთმობს“ (ახალი საქართველო 1926: 31 ივლისი).

თურმე ივანე ჯავახიშვილი პრაქტიკულ საქმეებში სუსტი ყოფილა. მაგრამ ამ „პრაქტიკულ მოღვაწეობაში სუსტმა კაცმა“ როგორ შეძლო რომ უნივერსიტეტი დააფუძნა და ამით ქართველ ერს „სხივოსანი მზიანი კანდელი“ აუნთო? ეს მაშინ საქართველოსა და ემიგრაციაშიც საყოველთაოდ იყო ცნობილი, მაგრამ ბოლშევიკური პრესა და მის კვალზე პარიზული „ახალი საქართველოც“ მკითხველს თვალში ნაცარს აყრიდა.

ივანე ჯავახიშვილის ღვაწლის დაკნინების მცდელობა საბჭოთა ხელისუფლების დაკვეთა იყო და გ. ვეშაპელის ხსენებული პუბლიკაციაც ამ სულისკვეთებითაა გამსჭვალული.

კომუნისტურმა რეჟიმმა თბილისის უნივერსიტეტს „საბჭოთა სახელმწიფო აღმშენებლობის ფერხულში“ ჩაბმის მიზანი დაუსახა და 1931 წლისათვის

მოახერხა ის, რომ „ოდესღაც ქართული უნივერსიტეტი – ეხლა ბოლშევიკური ალილუიის ტაძრად იქცა“ (დამოუკიდებელი საქართველო 1931: იანვარი, №61). სწორედ ეს გარემოება ჰქონდა მხედველობაში ზემოთ უკვე ნახსენებ ქართველ ემიგრანტს სევერიან ჭირაქაძეს, რომელიც გულისტკივილით წერდა: „ის სულიერი განწყობილება, მეცნიერული კეთილსინდისიერი კვლევა-ძიების თავისუფლება, ერის სამსახური, რომელიც ბ. პრ. ივანე ჯავახიშვილმა და მისმა პირველმა თანამშრომლებმა და მათ მიერ აღზრდილმა შემდგომმა თაობებმა დაამკვიდრეს, თანდათან მოისპო და დიდ ხანს ჩვენ პროფესორებს ჯოჯოხეთურ პირობებში უხდებოდათ ლექციების კითხვა“ (კავკასიონი 1968: 1).

საბჭოთა ხელისუფლების პირობებში თბილისის უნივერსიტეტის მოღვაწეობის, მისი სულისჩამდგმელის ივანე ჯავახიშვილისა და სტუდენტთა საპროტესტო მოძრაობის შესახებ საინტერესო ინფორმაციას შეიცავს უნივერსიტეტის ყოფილი სტუდენტის გიორგი ნაკაშიძის მოგონება. ამ მოგონების თანახმად, 1921 წლის სექტემბერში, როდესაც საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაციიდან შვიდი თვის შემდეგ უნივერსიტეტში სწავლა განახლდა, სოციალისტ-ფედერალისტმა სტუდენტობამ ანტისაბჭოთა დემონსტრაციის გამართვა გადაწყვიტა. მათ სოციალ-დემოკრატიული და ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიების წევრი სტუდენტებიც შეუერთდნენ. ფედერალისტთა პარტიის ხელმძღვანელობამ სტუდენტებს თავშეკავება და გამოსვლაზე უარის თქმა ურჩია, – „შეიძლება დიდი მსხვერპლი მოჰყვეს. მოვუცადოთ უნდა შესაფერის დროსო“. სტუდენტთა უმრავლესობამ მხარი გამოსვლას დაუჭირა, მაგრამ გამოითქვა შიშიც, ვაითუ ამის გამო ხელისუფლებამ უნივერსიტეტი არა თუ დახუროს, შეიძლება კიდევაც გაანადგუროს. „რას ვეტყვით ჩვენ მაშინ ქართველ ერს, ჩვენ საყვარელ პროფესორებს და მეტადრე უნივერსიტეტის ფუძემდებელს, ჩვენს ძვირფას ივანე ჯავახიშვილს?!" შეთანხმდნენ, რომ აზრი ივანე ჯავახიშვილ-სათვის ეკითხათ. ახალგაზრდების ოთხკაციანი დელეგაცია რექტორს სახლში ესტუმრა და მას სტუდენტთა გულისნადები გააცნო. ივანე ჯავახიშვილმა წარგზავნილებს ყურადღებით მოუსმინა და უკან შემდეგი პასუხით გამოისტუმრა: „დიდი მადლობელი ვარ, რომ სტუდენტობამ ასეთი ნდობა გამოიჩინეთ ჩემდამი და მეტადრე, რომ ასე სათუთად ექცევით უნივერსიტეტის ბედს. მაგრამ უნივერსიტეტი ხომ მხოლოდ ცარიელი კედლები და სახურავი არ არის? უნივერსიტეტი ხართ თქვენ, სტუდენტობა – მოძრავი, მოქმედი ძალა, უსულო შენობას რომ სიცოცხლეს ანიჭებს. სტუდენტობა ყოველგან და ყო-

ველთვის იყო თავისი ქვეყნის მეზობლთა რიგებში. ამიტომ როგორ შემოძლია მე, ქართველს და თქვენს მასწავლებელს, ხელი შეგიშალოთ თქვენი მამულიშვილური მოვალეობის შესრულებაში, თქვენი შეურაცხყოფილი ეროვნული და აკადემიური ღირსების, თავისუფლების დაცვაში! იმოქმედეთ ისე, როგორც თქვენი შეგნება და სამშობლოს სიყვარული გიკარნახებთ და ნუ დაერიდებით თვით უნივერსიტეტისა შენობის გამოყენებას" (კავკასიონი 1968: 23).

დიდი მამულიშვილის ეს შეუვალი ეროვნული პოზიცია გახდა ერთ-ერთი საფუძველი იმისა, რომ გიორგი ნაკაშიძე ივანე ჯავახიშვილს – „სიცოცხლე-შივე ნათელი შარავანდედით მოსილ, ღვთაებრივ ადამიანს" – „სტუდენტთა ანტიკომუნისტური მოძრაობის სულისჩამდმელად და ნამდვილ ხელმძღვანელად" წარმოაჩენდა (კავკასიონი 1968: 24).

ზემოთ (გვ. 13) მე 1907 წელს თბილისში ივანე ჯავახიშვილის საჯარო ლექციის შესახებ გრიგოლ რობაქიძის მოგონება დავიმონე. 1944 წელს დანერილი ეს მოგონება ბერლინურ ემიგრანტულ ჟურნალში „ქართველი ერი" უნდა გამოქვეყნებულიყო. როგორც ვიქტორ ნოზაძე შენიშნავს, მასალა მას დასაბეჭდად გაუმზადებია, მაგრამ ბერლინის დაბომბვისას ის სტამბაც განადგურებულა, სადაც ქართული გამოცემა იბეჭდებოდა. საბედნიეროდ, მწერლის ხელნაწერი, რომელიც ივანე ჯავახიშვილის შესახებ არაერთ მნიშვნელოვან ინფორმაციას შეიცავს, ვიქტორ ნოზაძეს დარჩენია და იგი მან მოგვიანებით ჟურნალ „კავკასიონში" გამოაქვეყნა.

გრიგოლ რობაქიძის სიტყვით, ილია ჭავჭავაძე „იღწეოდა საქართველოს მზეოსან ხელმწიფების აღდგენისათვის: სიტყვით, საქმით, ცხოვრებით". ილიას გზა მისგან „კურთხევამილებულმა" სწავლულმა ივანე ჯავახიშვილმა განაგრძო. მაგრამ როგორ? კითხვას სვამს გრიგოლ რობაქიძე და თვითონვე პასუხობს: „ჯავახიშვილი მემამულიანა, მეისტორიე. გამოიკვლევს საქართველოს თავგადასავალს – იგი ამით დაეხმარება მის ხელმწიფების აღდგენას. ...ისტორია არის არა მარტო ხსოვნა წარსულისა – იგი თანვე ქმედითი მონაწილეა მომავლისა. ამ რწმენით იწყებს ჯავახიშვილი თავის მონოდების ასრულებას". როცა 1917 წლის თებერვლის რევოლუციამ რუსეთის იმპერია დაარღვია და „ქართველ მამულიშვილთა ოცნებას განამდვილებს პირი" გამოუჩნდა, „ქართველ თავდადებულთა ერთი მცირე ჯგუფი ცდილობს დააარსოს ქართული უნივერსიტეტი. ...ამ ჯგუფის თაოსანი და სულისჩამდმელი ივანე ჯავახიშვილია. ...და აი, როცა 1918 წლის მაისის 26 საქართველო თავის თავს განთავი-

სუფლებულად აცხადებს, მის ხელმწიფებას უკვე ამართული აქვს შინაგანი სიმაგრე: უნივერსიტეტი, ქართული კულტურის ჩაუქრობი კერა. ...ქართული უნივერსიტეტის იქცევა ლაბორატორიად ქართული შეგნებისა. შუა გულში აქაც ივანე ჯავახიშვილია. ...დიდია ნაშრომი ივანე ჯავახიშვილისა და ფასდაუდებელი მისი დანატოვარი. ...ივანე ჯავახიშვილმა პირნათლად გაამართლა კურთხევა, დიდი ილიასაგან იდუმალ მიღებული: და ამით უკედავჰყო თავისი პიროვნება ქართველი ერის დაუშრეტელ ნიალში" (რობაქიძე 1967: 126-127; რობაქიძე 1986: 188).

ივანე ჯავახიშვილის ხსენებული ლექცია ოდნავ განსხვავებულად შემორჩა გერმანიაში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ყოფილი ელჩის ვლადიმერ ახმეტელის მეხსიერებას. 1937 წელს, ჟურნალ „ქართლოსში“ გამოქვეყნებულ ილია ჭავჭავაძისადმი მიძღვნილ სტატიაში ლ. ახმეტელი იგონებდა: „წელიწადი არ მახსოვს, – ვგონებ 1903 წელს იყო.¹ ჩვენმა სახელოვანმა მეცნიერმა, კეთილსინდისიერმა მკვლევარმა, პროფესორ ივ. ჯავახიშვილმა ჩვენს დედაქალაქ ტფილისში, ყოფილ არტისტულ თეატრის დიდი დარბაზში საჯარო ლექცია წაიკითხა საქართველოს ეკონომიკურ ცხოვრების შესახებ. ლექციას მრავალი ხალხი დაესწრო. დაესწრო აგრეთვე ჩვენი დიდი ილიაც. ...ილია დარბაზის პირველ რიგში იჯდა და ლექტორს დიდის გულმოდგინებით უგდებდა ყურს. პატივცემულმა მეცნიერმა ურიცხვი მასალების ცოდნით მსმენელთ ფართოდ გადაუშალა ჩვენი წარსულის ეკონომიკური ცხოვრება. ...ლექციის გათაყვებისას დარბაზში აუარებელმა ხალხმა მოიყარა თავი ილიას გარშემო. ყველა ერთხმად ღაღადებდა ლექციის ღრმა შინაარსიანობაზე" (ქართლოსი 1937: №4-5; №6-7; შარაძე 2005: 194-195). აშკარაა, მოგონება არა მარტო ილია ჭავჭავაძის, არამედ ივანე ჯავახიშვილის მიმართაც უდიდესი პატივისცემითაა გამსჭვალული.

ივანე ჯავახიშვილთან დაკავშირებით არსებობს კიდევ ერთი საინტერესო მოგონება, რომლის ავტორია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ეროვნული გვარდიის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი, 1924 წლის აგვისტოს აჯანყების მონაწილე და შემდომში ემიგრანტი ვალიკო ჩუბინიძე. ამ მოგონების თანახმად, ჯერ კიდევ მეორე მსოფლიო ომის დაწყებამდე, ემიგრაციაში მყოფ ექვთიმე თაყაიშვილს, ლევილში მცხოვრები ქართველი ემიგრანტების ნაწილისათვის უამბია 1921 წელს საქართველოდან ეროვნული გან-

¹ სინამდვილეში, ეს ლექცია ივანე ჯავახიშვილმა წაიკითხა 1907 წელს.

ძის უცხოეთში გატანის შესახებ. ხანდაზმულ მეცნიერს თითქოს უთქვამს, რომ ამის თაობაზე არც მე და არც ნოე ყორდანას მთავრობას არ გვიფიქრია და განძის საზღვარგარეთ წაღების თაობაზე „ჩვენ შთაგვაგონა ჩემმა მეგობარმა დიდმა ივანემ (ჯავახიშვილმა)“ (ჩუბინიძე 1986: 78-80, 82).

ვ. ჩუბინიძე ასე გადმოგვცემს ექვთიმე თაყაიშვილის ნაამბობს: „...წითელი არმია თბილისს უახლოვდება. მიბარებს ჩემი მეგობარი დიდი ივანე და მეუბნება: ხომ ხედავ, ექვთიმე, მოდის რუსის ჯარი, მონათლული დამოუკიდებელ საქართველოს და სამღვდლოების მტრობითა და სიძულელით, ისინი დაარბევენ და გაძარცვავენ ჩვენს ეკლესიებს, მუზეუმებს და ყველა საზოგადოებრივ დაწესებულებებს. ამიტომ ეხლავე შენ უნდა ნახო მთავრობის თავმჯდომარე, გააცნო ჩვენი ეროვნული განძეულობის გაძარცვა-დაღუპვის საშიშროება, ის ეხლავე უნდა შეგროვდეს და საქართველოდან დროებით უნდა გაიტანოთ გადასარჩენად. მე მაშინვე თანხმობა განუცხადე ივანეს და საჩქაროდ წავედი სასახლეშიდ. იმ დროს ბ-ნ ნოეს ნახვა არც ისე ადვილი იყო, მაგრამ მე მან დაუყოვნებლივ მიმიღო, მომისმინა და მაშინვე გამოაძახებინა ჩემი კარგი ნაცნობი და მეგობარი იოსებ ელიგულაშვილი – თანაშემწე ფინანსთა მინისტრის, კაცი განათლებული, ენერგიული და საქმიანი. ბატონ ნოემ მას უთხრა: იოსებ, შენ თანამშრომლობ ექვთიმესთან, გეძლევათ სრული უფლება იმოქმედოთ თქვენი შეხედულებისდა მიხედვით განძეულობის შესაკრებად, გაძლევთ უფლებას ყოველგვარი ტრანსპორტის რეკვიზიციისას და საჭირო თანხებს. იქვე უკარნახა ეს ბრძანება მის მდივანს, ხელი მოაწერა და გადმოგვცა. მხოლოდო, – დააყოლა, – ექვთიმე, შენ ინიშნები ამ განძეულობის გამგედ და უცხოეთშიდაც უნდა გამოიყვე ამ განძეულობას ამ უფლების გამოყენების შენახვით. ასლს განძეულობის აღწერილობისას სათანადო თქვენი და თქვენ მიერ შედგენილ კომისიის ხელის მონერით დასტოვებთ, სადაც თქვენ საჭიროდ დაინახავთ. ...იქვე უკარნახა მდივანს ბრძანებულება ჩემი დანიშვნისა და იოსების ჩემს თანაშემწედ დანიშვნისა. ხელი მოგვანერინა, ასლი მდივანს გადასცა, გვისურვა წარმატება და გვითხრა: მე ყოველთვის თქვენს განკარგულებაში ვარ, ამ მომერიდოთ! მაგრად ხელი ჩამოგვართვა და დაგვემშვიდობა. რასაკვირველია, მე დიდი მადლობა მოვახსენე ჩემი და ივანეს სახელით. ჩვენ მაშინვე შევუდექით მუშაობას, ყველანი დიდი მონდომებით გვერდში ამოგვიდგა; რასაკვირველია, დიდი ივანეს დახმარებით და იოსებ ელიგულაშვილის განსაკუთრებული ორგანიზატორის ნიჭიერებით ჩვენი

დავალება ბრწყინვალედ შეეასრულეთ“. მომავალმა დაგვანახა, დასძენს ვ. ჩუბინიძე, „თუ რამდენად სწორი იყო დიდი ივანეს გააზრება, რომელიც ეროვნულ მთავრობის თავმჯდომარის ნოე ჟორდანიას დავალებით სისრულეში მოიყვანეს პროფესორმა ექ. თაყაიშვილმა და ბატონმა იოსებ ელიგულაშვილმა“ (ჩუბინიძე: 78-80, 82).

ვ. ჩუბინიძის ეს მოგონება საქართველოში პირველმა ქართული ემიგრაციის ისტორიის ცნობილმა მკვლევარმა გურამ შარაძემ გამოაქვეყნა (შარაძე 1993: 114-115; 1993: 189-190). მკვლევართა ნაწილმა გაიზიარა თვალსაზრისი, რომ ეროვნული განძის უცხოეთში წაღების იდეა ივანე ჯავახიშვილს ეკუთვნოდა, რაც მთლად დამაჯერებელი არ უნდა იყოს.

ივანე ჯავახიშვილის ცხოვრებისა და ღვაწლის შესახებ საფუძვლიანი მონოგრაფიის ავტორის, პროფესორ სერგო ჯობენაძის მიხედვით, ქართული უნივერსიტეტის დამაარსებელი და იმხანად (1921 წ.) მისი რექტორი, სულაც წინააღმდეგი ყოფილა განძის გატანისა, „მაგრამ მისი აზრი დამაჯერებელი არ აღმოჩნდა მთავრობის გადანაცვლებების შესაცვლელად“ (ჯობენაძე 1984: 277).

ვნახოთ, რას წერს ამ საკითხთან დაკავშირებით თავად ექვთიმე თაყაიშვილი. მისი სიტყვით: „დამფუძნებელი კრების მიერ მეთვალყურედ (უცხოეთში გატანილი განძის, – ო. ჯ.) დავინიშნე მე, ხოლო მთავრობის მიერ – ფინანსთა მინისტრის თანაშემწე იოსებ ელიგულაშვილი“ (თაყაიშვილი 1968: 401). მეცნიერის ემიგრანტული ჩანაწერების მეორე ვარიანტის თანახმადაც: „დამფუძნებელმა კრებამ, რომელიც მაშინ იკრიბებოდა ბათუმში, მე დამნიშნა განძეულის მეთვალყურედ და მთავრობამ კი თავის მხრით გამაყოლა მათი ფინანსთა მინისტრის ამხანაგი იოსებ ელიგულაშვილი“ (თაყაიშვილი 1968: 406). უფრო სარწმუნო ექვთიმე თაყაიშვილის ეს ჩანაწერებია, რომლებშიც ივანე ჯავახიშვილზე ერთი სიტყვითაც არ არის მინიშნება და არცთუ უსაფუძვლოდ. საქართველოს მთავრობამ გადანაცვლებები ეროვნული გაძის ჯერ დასავლეთ საქართველოში გადატანის, ხოლო შემდეგ უცხოეთში თან წაღების შესახებ წითელი არმიის თბილისთან მოახლოებისას, ფორსმაჟორულ ვითარებაში მიიღო და აზრი მის შესახებ ქართული მეცნიერებისა თუ კულტურის მოღვაწეებისათვის არ უკითხავს.

ქართულ ემიგრაციაში თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი და მისი დამაარსებელი ივანე ჯავახიშვილი პატივისცემით გაიხსენეს 1988 წელსაც – უნივერსიტეტის გახსნიდან 70-ე წლისთავზე. ამ თარიღისადმი მიძღვნილი ილია კუჭუხიძის პუბლიკაცია ასე იწყება: „ილია ჭავჭავაძის თაობა ოცნებობდა აღედგინა საქართველოში უმაღლესი სწავლების ტრადიცია, რაც მოიშალა მტრების შემოსევებისა და შემდეგ რუსეთის ხელისუფალთა გამარუხებელი პოლიტიკის შედეგად. ამ დიდმნიშვნელოვან ეროვნულ საქმის პრაქტიკულ განხორციელებას სათავეში ჩაუდგა სახელოვანი მეცნიერი და მამულიშვილი ივანე ჯავახიშვილი, რომელმაც მის ირგვლივ შემოიკრიბა მასავით გულმხურვალე პატრიოტ-მეცნიერთა ბირთვი, რომელიც მზად იყო ყოველგვარ მსხვერპლისათვის, ოღონდ ქართველ ხალხს ჰქონებოდა მისი უნივერსიტეტი“.

ავტორი მოკლედ მიმოიხილავდა უნივერსიტეტის პირველ ნაბიჯებს და წერდა: „ლარიბულად, უბრალოდ, მაგრამ დიდი ეროვნული ალტკინებით შეუდგა მოღვაწეობას ეს ჩვენი პირველი მეცნიერების კერა. ...სულ მცირე დროის განმავლობაში, თბილისის უნივერსიტეტი მსოფლიოში აღიარებულ მეცნიერების ინსტიტუტად და პატრიოტიზმის სანერგედ იქცა. ეს უკანასკნელი „ცოდვა“ არ აპატიეს საბჭოთა ხელისუფლებმა ჩვენი უნივერსიტეტის ფუძემდებელ პროფესორებს. ...რექტორობიდან გადააყენეს უნივერსიტეტის დამაარსებელი და სტუდენტთა სათაყვანებელი პროფესორი ივანე ჯავახიშვილი. ...ერთხანად შეიქმნა კიდევაც საშიშროება, რომ ამდენი რუდუნებით დაარსებული უნივერსიტეტის კარები შეიძლებოდა სრულებითაც დახურულიყო. საბოლოოდ უნივერსიტეტის ეროვნულმა სულმა გაიმარჯვა. ...ჩვენ გვწამს, რომ უნივერსიტეტი გადაიგდებს კრემლიდან მართულ კომპარტიის მძიმე უღელს და ამ რწმენით ჩვენც, მთელ ქართველ ხალხთან ერთად, ვზეივობთ ბატონი ივანე ჯავახიშვილის თაობის უანგარო სიყვარულით დაარსებული ქართული ეროვნული მეცნიერების კერის სამოცდაათ წლისთავს. დაე, მარადჟამს ჰყვოდეს ჩვენი ეროვნული მეცნიერების „აღმა მატერი“ (გუშაგი 1988: 53-57).

*ივანე ჯავახიშვილის ძეგლი უნივერსიტეტის პანთეონში.
მოქანდალე თენგიზ ლვინიაშვილი*

ივანე ჯავახიშვილის დაბადებიდან 100 წლისთავთან დაკავშირებით ქართულ ემიგრანტულ ჟურნალში „თავისუფლების ტრიბუნა“ გამოქვეყნდა პუბლიცისტისა და ერთ-ერთი უკანასკნელი ეროვნულ-დემოკრატი მოღვაწის მიხეილ ქავთარაძის წერილი. მასში ხაზგასმულია: „ივანე ჯავახიშვილი ასე დიდი არ იქნებოდა, რომ ყველაფერზე უწინარეს დიდი პატრიოტი არ ყოფილიყო. ...ივანე ჯავახიშვილმა თავისი თავი საქართველოსთვის გაზარდა და განათლება მიიღო იმისთვის რომ, რაც უმაგალითო შრომით შეიძინა, მისი მამულისთვის მიეძღვნა, ...მისი ქვეყნის კულტურისათვის აუცილებელი და უძვირფასესი შენაძენი მოეტანა. ეს საქმე მან ბრწყინვალედ აასრულა. ...ქართველებისათვის ივანე ჯავახიშვილი იყო მოძღვართ-მოძღვარი და ვინაიდან ძალით გამეფებულ ხელისუფლებას ქართველი არ ცნობდა, მოძღვართ

მოძღვარი მიაჩნდა მას ქვეყნის პირველ კაცად და ქვეყნის სინდისისა და გონების განსახიერებად და მართლაც ასეთია დიდი ივანე ჯავახიშვილი" (თავისუფლების ტრიბუნა 1976: 3-4). მშვენიერი ნათქვამია, რომელსაც შეუძლებელია არ დაეთანხმო და წიგნსაც ამ ფრაზით დავასრულებ.

Otar Janelidze

IN THE FOOTSTEPS OF IVANE JAVAKHISHVILI

SUMMARY

In the beginning of the book there are discussed public lectures given in Tbilisi and Kutaisi by the founder of the first Georgian University, Academician Ivane Javakhishvili in 1906-1915, which touched cardinal issues of Georgian history.

Parallel to his teaching and research activities, Ivane Javakhishvili found it necessary and needed to contribute his time to introducing education and knowledge to wide ranges of people. This was the goal of public lectures launched under the auspices of the public University, in which Ivane Javakhishvili was one of the first to be involved. Finances obtained from the lectures the scholar would always spend for public and country needs.

Society always met Ivane Javakhishvili lectures with great interest. These lectures were a kind of historical narrative, which supported the society to understand its identity and "temper its soul", to form its collective memory and inspired it to fight for freedom.

Ivane Javakhishvili was actively involved in the building of Democratic Republic of Georgia, parallel to his activities in the field of research and education, the scientist was working effectively in public and political arena. He took part in development and design of the national flag and national coat of arms. Ivane Javakhishvili contributed to the creation of a French-language map of Democratic Republic of Georgia, as well as drafting of the 1921 Constitution, and so forth.

Georgianization of the school education and granting Georgian names to the settlements did not pass without his participation.

The role of Ivane Javakhishvili in the formation of a national educational system, which was successful in the newly created state, is great. The Ministry of Public Edu-

cation invited Professor IvaneJavakhishvili as a head of Commission for development of programs for elementary school.

In 1919-1921 IvaneJavakhishvili parallel to being a professor of TbilisiStateUniversity, was a professor of a military school and devoted his knowledge and experience to the education of Georgian cadets.

Georgian government involved professor Javakhishvili with a status of a „consultant“ in the official delegation to the conference in Paris, though the scientist was denied the visa, and with several members of the delegation, had to return back from Constantinople. For the needs of the delegation he prepared a work, „Borders of Georgia viewed historically and in terms of modern times“, which was published as a separate book.

IvaneJavakhishvili took part in the elections of the founding meeting from the list of a political organization „Union of nonpartisans“ but did not gain a mandate. Despite of this fact, he did not step aside from the process of the state restructuring of the democratic republic of Georgia - in parallel with his scientific and educational work, he effectively acted on the public and political arena.

The next paragraph is dedicated to the problem of how IvaneJavakhishvili viewed the history of the Russian-Georgian relations at the end of the XVIII century and the beginning of the XIX century. IvaneJavakhishvili does not describe specific facts and episodes of the relations between the two countries during the period of discussion, but gives a generalized analysis of the most important events of this relationship, clear assessments and conclusions that fully represent the attitude of the Russian empire towards Georgia.

IvaneJavakhishvili distances himself from Russian imperial historiography and calls penetration of Russia in Georgia its real name - “conquering by violence.”

Scientists’ opinions and conclusions about the relationship between Russia and Georgia have not lost their actuality. As IvaneJavakhishvili wrote: “A modern Georgian politician can find many things in our past vital and also warning for the modern life”.

The last paragraph describes the attitude of Georgian immigrants to their famous compatriot beginning from 1921 including the XX 80’s. It is noted that many Georgian politicians, researchers and publicists who worked in the immigration greatly appreciated the knowledge and professionalism of IvaneJavakhishvili. In order to justify

their point of view, they often referred to this great authority of Historical Sciences, his books or individual research work.

Georgian emigration systematically celebrated anniversary dates of Tbilisi University, recalled and honored Ivane Javakhishvili as a founder of the university.

In January 1941, Ivane Javakhishvili's ecclesiastical funeral was held in Paris, and in Berlin there was organized a memorial evening dedicated to the death of a great historian. The work deals with the speeches of Mikhako Tsereteli and Shalva Amirejibi given in this evening, which assessed Ivane Javakhishvili's contribution to the development of both historical sciences and the Georgian nation as well.

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. ამირანი 1908: გაზ. „ამირანი“, 18 ივნისი, თბ., 1908.
2. ამირეჯიბი 1998: ამირეჯიბი შ., თავადი ივანე ჯავახიშვილი (1876-1940), ნიგნი მეორე, თბ., 1998.
3. ახალგაზრდა სოციალ-დემოკრატი 1928: ჟურნ. „ახალგაზრდა სოციალ-დემოკრატი“, იანვარი, №3, პარიზი, 1928.
4. ახალი საქართველო 1926: გაზ. „ახალი საქართველო“, 31 ივლისი, პარიზი, 1926.
5. გაიპარაშვილი 2017: პირველი საყოველთაო დემოკრატიული არჩევნები დამოუკიდებელ საქართველოში, რედაქტორი ზ. გაიპარაშვილი, თბ., 2017.
6. განათლება 1920: ჟურნ. „განათლება“, №2, თბ., 1920.
7. გერიტიშვილი: გერიტიშვილი დ., ივანე ჯავახიშვილი. <http://nateba.websail.net/biographies/86-javakhishvili>
8. გერიტიშვილი 1968: გერიტიშვილი დ., ივანე ჯავახიშვილი, თბ., 1968.
9. გრიშაშვილი 1992: გრიშაშვილი ი., დაუბეჭდავი ლექსები, თბ., 1992.
10. გურგენიძე 1990: გურგენიძე ე., საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამართლებრივი აქტების კრებული. 1918-1921 წწ., შემდგენელი ე. გურგენიძე, თბ., 1990.
11. გუშაგი 1988: ჟურნ. „გუშაგი“, მარტი, №15, პარიზი, 1988.
12. დამოუკიდებელი საქართველო 1927: გაზ. „დამოუკიდებელი საქართველო“, ივნისი-ივლისი №18-19, პარიზი, 1927.
13. დამოუკიდებელი საქართველო 1928: გაზ. „დამოუკიდებელი საქართველო“, იანვარი, №25, პარიზი, 1928.
14. დამოუკიდებელი საქართველო 1931: გაზ. „დამოუკიდებელი საქართველო“, იანვარი, №61, პარიზი, 1931.
15. ღუმბაძე 1984: ღუმბაძე მ., ივანე ჯავახიშვილის ადრინდელი შემოქმედება. 1888-1912, თბ., 1984.
16. ენიშკის მოამბე 1943: ენიშკის მოამბე, №XIII, თბ., 1943.
17. ერი 1910: ჟურნ. „ერი“, №1, №3, თბ., 1910.
18. თავისუფლების ტრიბუნა 1976: ჟურნ. „თავისუფლების ტრიბუნა“, დეკემბერი, №14-15, პარიზი, 1976.
19. თაყაიშვილი 1968: თაყაიშვილი ე. ქართული სამუზეუმო ქონების ისტორიისათვის, ნიგნში: რჩეული ნაშრომები, ტ. I, თბ., 1968.
20. თაყაიშვილი 2009: თაყაიშვილი ე., წერილები თამარ და აკაკი პაპაევებს, პაატა ნაცვლიშვილის წინასიტყვაობით, რედაქციითა და შენიშვნებით, თბ., 2009.
21. თბილისის უნივერსიტეტი 2017: გაზ. „თბილისის უნივერსიტეტი“, სართანია დ., გვიმრაძე

- თ., ივანე ჯავახიშვილის მემკვიდრეობაში საკვლევი ჯერ კიდევ ბევრია, 4 მაისი, №5, თბ., 2017.
22. ივერია 1903: გაზ. „ივერია“, 18 თებერვალი, თბ., 1903.
 23. ივერია 1906: გაზ. „ივერია“, 7, 14, 21, 28 მაისი, თბ., 1906.
 24. იოსელიანი 1978: იოსელიანი პ., ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, თბ., 1978.
 25. ისარი 1907: გაზ. „ისარი“, 7, 10 იანვარი, 13, 19, 20, 27-28 ივნისი თბ., 1907.
 26. კავკასიონი 1968: ჟურნ. „კავკასიონი“, №XIII, პარიზი, 1968.
 27. კაკაბაძე 1919: კაკაბაძე ს., საქართველო ერეკლე II-ის დროს, ჟურნ. „შვიდი მნათობი“, №2, თბ., 1919.
 28. კლდე 1915: ჟურნ. „კლდე“, №3, 25 იანვარი, თბ., 1915.
 29. კლდე 1918: გაზ. „კლდე“, 25 დეკემბერი, თბ., 1918.
 30. კომუნისტი 1924: გაზ. „კომუნისტი“, 7 სექტემბერი, თბ., 1924.
 31. კომუნისტი 1934: გაზ. „კომუნისტი“, 21 აგვისტო, თბ., 1934.
 32. კომუნისტი 1937: გაზ. „კომუნისტი“, 29 დეკემბერი, თბ., 1937.
 33. ლილუაშვილი 2006: ლილუაშვილი ე., ქართული კულტურა და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი 1918-1921 წლებში, ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაცია (ხელნაწერის უფლებით), თბ., 2006.
 34. მამულიშვილი 1928: გაზ. „მამულიშვილი“, თებერვალი, პარიზი, 1928.
 35. მენტეშაშვილი 1992: მენტეშაშვილი ა., საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა და პარიზის სამშვიდობო კონფერენცია, „მაცნე“ (ისტორიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია), №2, №4, თბ., 1992.
 36. მერცხალი 1913: გაზ. „მერცხალი“, 15, 18, 19 იანვარი, თბ., 1913.
 37. მეტრეველი 1982: მეტრეველი რ., საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება, თბ., 1982.
 38. მიწა 1921: გაზ. „მიწა“, 31 იანვარი, თბ., 1921.
 39. მოამბე 1910: აღმანახი „მოამბე“, №1 (31 იანვარი), თბ., 1910.
 40. მომავალი 1910: გაზ. „მომავალი“, 14 იანვარი, თბ., 1910.
 41. რობაქიძე 1967: რობაქიძე გ., ივანე ჯავახიშვილი, ჟურნ. „კავკასიონი“, №XII, პარიზი, 1967.
 42. რობაქიძე 1986: რობაქიძე გ., „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, №2-3, თბ., 1986.
 43. საისტორიო მოამბე 1967: ჟურნ. „საისტორიო მოამბე“, №21-22, თბ., 1967.
 44. სართანია 2005: სართანია დ., შტუდიები ივანე ჯავახიშვილის სამეცნიერო მეთოდოლოგიიდან, თბ., 2005.
 45. სართანია 2017 ა: სართანია დ., ესკიზები ივანე ჯავახიშვილის პორტრეტისათვის, თბ., 2017.
 46. სართანია... 217 ბ: სართანია დ., გვიმრაძე თ., ივ. ჯავახიშვილის მემკვიდრეობაში საკვლევი ჯერ კიდევ ბევრია, გაზ. „თბილისის უნივერსიტეტი“, 4 მაისი, №5, თბ., 2017.

47. სართანია— 2016: სართანია დ., ნიკოლაიშვილი დ., კობრიძე ა., უჯმაჯურიძე ა., თოლორდავა რ., ჩხიკვიშვილი გ., ივანე ჯავახიშვილის კარტოგრაფიული მემკვიდრეობა, თბ., 2016.
48. საქართველო 1918: გაზ. „საქართველო“, 23 იანვარი, 15 ივნისი, თბ., 1918.
49. საქართველო 1919: გაზ. „საქართველო“, 12 თებერვალი, 4, 7, 8 მაისი, თბ., 1919.
50. საქართველოს მოამბე 1909: ჟურნ. „საქართველოს მოამბე“, №6, თბ., 1909.
51. საქართველოს მოამბე 1910: ჟურნ. „საქართველოს მოამბე“, №13 (24 იანვარი), თბ., 1910.
52. საქართველოს რესპუბლიკა 1918: გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 26 ივლისი, 1 აგვისტო, თბ., 1918.
53. საქართველოს რესპუბლიკა 1919: გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1919., 24 მაისი.
54. საქართველოს რესპუბლიკა 1920: გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 25 იანვარი, 17 თებერვალი, 15 ივლისი, თბ., 1920.
55. სემ, აღნ. 1, საქმ. №126, ფურც. 4: საქართველოს ეროვნული მუზეუმი, აღნ. 1, საქმ. №126, ფურც. 4.
56. სახალხო გაზეთი 1913: გაზ. „სახალხო გაზეთი“, 18, 19, 20 იანვარი, 1913.
57. სახალხო გაზეთი 1914: გაზ. „სახალხო გაზეთი“, 5 იანვარი, 1914.
58. სახალხო საქმე 1918: გაზ. „სახალხო საქმე“, 2 იანვარი, 28 იანვარი, 23 დეკემბერი, 25 დეკემბერი, თბ., 1918.
59. სახალხო საქმე 1919: გაზ. „სახალხო საქმე“, 14 მარტი, 7 აგვისტო, 15 აგვისტო, თბ., 1919.
60. სახალხო საქმე 1920: გაზ. „სახალხო საქმე“, 3 ივნისი, 1920.
61. სეა ფ. 471, ანან., 1, საქმე 10, ფურც. 63-65: საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 471, ანან., 1, საქმე 10, ფურც. 63-65.
62. სეა, ფ. 471, ანან. 1. საქმე №24, ფურც. 28-29: საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 471, ანან. 1. საქმე №24, ფურც. 28-29.
63. სეა, ფ. 471, ანან., 1, საქმე 7, ფურც. 56-57: საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 471, ანან., 1, საქმე 7, ფურც. 56-57.
64. სეა, ფ. 471: საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 471, ანან., 1, საქმე 7, ფურც. 54-55.
65. სეა, ფ. 471, ანან. 1, საქმ. 110, ფურც. 13: საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 471, ანან. 1, საქმ. 110, ფურც. 13.
66. სეა, ფ. 1796, ანან. 1, საქმ. №72, ფურც. 22: საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1796, ანან. 1, საქმ. №72, ფურც. 22;
67. სეა, ფ. 1834, ანან. 2, საქმ. 67: საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1834, ანან. 2, საქმ. 67;
68. სეა, ფ. 1834, ანან. 2, საქმ. 77: საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1834, ანან. 2, საქმ. 77.
69. სეა, ფ. 1864, ანან. 2, საქმ. 112, ფურც. 61: საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო

- ცენტრალური არქივი, ფონდი 1864, ანან. 2, საქმ. 112, ფურც. 61.
70. სეა, ფ. 1864, საქმე 273: საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი 1864, საქმე 273.
 71. სეა, ფ. 1864, ანან. 2, საქმ. 393, ფურც. 33: საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, პარვადის ფონდის მიკროფირები, საქმ. 753; ფონდი 1864, ანან. 2, საქმ. 393, ფურც. 33.
 72. სონულაშვილი 2000: სონულაშვილი ა., თბილისის უნივერსიტეტის როლი საქართველოს ინტელიგენციის ფორმირებაში (1918-1921 წწ.), საისტორიო აღმანახი „კლიო“, №7, თბ., 2000.
 73. სოციალისტური აზრი 1937: ჟურნ. „სოციალისტური აზრი“, №8, პარიზი, 1937.
 74. სურგულაძე 1976: სურგულაძე ა., ივანე ჯავახიშვილი, თბ., 1976.
 75. ტაბატაძე 2011: ტაბატაძე თ., არტისტული კაფე ქიმერიონი და მისი მოხატულობა, ტფილისი, 1919 წელი, თბ., 2011.
 76. ქართველი ერი 1943: ჟურნ. „ქართველი ერი“, აგვისტო-სექტემბერი, №3/4 დამატება, ბერლინი, 1943.
 77. ქართველი ერი 1944: ჟურნ. „ქართველი ერი“, მაისი, №8/9, ბერლინი, 1944.
 78. ქართლოსი 1937: ჟურნ. „ქართლოსი“, №4-5; №6-7, პარიზი, 1937.
 79. ქართლოსი 1938: ჟურნ. „ქართლოსი“, მაისი, №11-12, პარიზი, 1938.
 80. ქართული ემიგრაცია 2016: საქართველოს სეპარატისტთა ეროვნული კომიტეტის მემორანდუმი, წარდგენილი ოტომანთა იმპერიის მთავრობისადმი 1915 წლის 15 ივნისს, გ. მამულიას პუბლიკაცია, ჟურნ. „ქართული ემიგრაცია“, №4(7), თბ., 2016.
 81. ყორანაშვილი 1999: ყორანაშვილი გ., ივანე ჯავახიშვილი, თბ., 1999.
 82. შარაძე 1993ა: შარაძე გ., უცხოეთის ცის ქვეშ, წიგნი მეორე, თბ., 1993.
 83. შარაძე 1993ბ: შარაძე გ., უცხოეთის ცის ქვეშ, წიგნი მესამე, თბ., 1993.
 84. შარაძე 2004: შარაძე გ., ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია, ტ. II, თბ., 2004.
 85. შარაძე 2005: შარაძე გ., ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია, ტ. VIII, თბ., 2005.
 86. შეყილაძე 1994: შეყილაძე გ., მათ ხსოვნას ქვეყანა სანთლებად აინთებს, შემდგენელი გივი შეყილაძე, როინ მეტრეველის წინასიტყვაობა, თბ., 1994.
 87. ჩვენი აზრი 1909: გაზ. „ჩვენი აზრი“, 27, 28 მაისი, თბ., 1909.
 88. ჩვენი კვალი 1908: ჟურნ. „ჩვენი კვალი“, №3 (8 ივნისი), თბ., 1908.
 89. ჩუბინიძე 1986: ჩუბინიძე ვ., კიდევ ერთი ცნობის დღიური განძეულობაზე, ჟურნ. „ჩვენი დროშა“, №108, პარიზი, 1986.
 90. ჩხეიძე 1991: ჩხეიძე ალ., ჩემი მოგონებების დასასრული, ჟურნ. „მხედარი“, №3, თბ., 1991.
 91. ციციშვილი 1996: ციციშვილი გ., უცნობი ივანე ჯავახიშვილი, გაზ. „სამშობლო ფორტე“, №17, ივლისი, თბ., 1996.
 92. ციციშვილი 2016: ციციშვილი გ., დიდი ტერორი და ივანე ჯავახიშვილი, თბ., 2016.

93. წერეთელი 1990: წერეთელი მ., ერი და კაცობრიობა, თბ., 1990.
94. წერეთელი 2014: წერეთელი მ., ივანე ჯავახიშვილის შესახებ, თბ., 2014.
95. ჭუმბურიძე 2000: ჭუმბურიძე დ., განათლება 1918-1921 წლებში, თბ., 2000.
96. ხეც, ივანე ჯავახიშვილის ფონდი, საქ. 860, ფურც. 1: კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ივანე ჯავახიშვილის ფონდი, საქ. 860, ფურც. 1.
97. ხეც, ივანე ჯავახიშვილის ფონდი, საქ. №2216: კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ივანე ჯავახიშვილის ფონდი, საქ. საქ. №2216.
98. ხომლი 1908: გაზ. „ხომლი“, 17, 19, 20 ივლისი, თბ., 1908.
99. ხოშტარია-ბროსე 1996: ხოშტარია-ბროსე ე., ჯავახიშვილი ივანე, წარსულის ფურცლები (პირადი მიმონერა), შეადგინა ედიშერ ხოშტარია-ბროსემ, თბ., 1996.
100. ჯავახიშვილი 1919: ჯავახიშვილი ივ., საქართველოს საზღვრები ისტორიულად და თანამედროვე თვალსაზრისით განხილული, თბ., 1919.
101. ჯავახიშვილი 1977: ჯავახიშვილი ივ., თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. VIII, თბ., 1977.
102. ჯავახიშვილი 1982: ჯავახიშვილი ივ., თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. III, თბ., 1982.
103. ჯავახიშვილი 1986: ჯავახიშვილი ივ., პოლიტიკური და სოციალური მოძრაობა XIX საუკუნის საქართველოში, ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, №2-3, თბ., 1986.
104. ჯავახიშვილი 1998: ჯავახიშვილი ივ., მამულიშვილობა და მეცნიერება, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. XII, თბ., 1998.
105. ჯავახიშვილი 2006: ჯავახიშვილი ივ., დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის XVIII საუკუნეში, თბ., 2006.
106. ჯავახიშვილი 2009: ჯავახიშვილი ივ. მოხსენება თანამედროვე მომენტზე (1919 წლის 27-28 აპრილი. საგაზეთო ანგარიში), თბ., 2009.
107. ჯავახიშვილი... 1943: ჯავახიშვილი ივ., ჯანაშია ს., ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორია. უძველესი დროიდან XIX საუკუნის დამდეგამდე, სახელმძღვანელო საშუალო სკოლის უფროსი კლასებისათვის, თბ., 1943.
108. ჯანელიძე 1996: ჯანელიძე ო., ივანე ჯავახიშვილი, თბ., 1996.
109. ჯანელიძე 2002: ჯანელიძე ო., ნარკვევები საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ისტორიიდან, თბ., 2002.
110. ჯანელიძე 2007ა: ჯანელიძე ო., ოსთა საკითხი საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში, ჟურნ. „ეთნოპოლიტიკა“, №1, თბ., 2007.
111. ჯანელიძე 2007ბ: ჯანელიძე ო., სპირიდონ კედია. მასალები პირადი არქივიდან, შესავალი წერილი, შენიშვნები და კომენტარები დაურთო ოთარ ჯანელიძემ. თბ., 2007.
112. ჯანელიძე 2008: ჯანელიძე ო., დროებითი ადმინისტრაციული ერთეული (ისტორია და თანამედროვეობა), ცხინვალის რეგიონი (2004-2007). სეპარატიზმისა და რუსეთის აგრესიის შესაჩერებლად, თბ., 2008.
113. ჯანელიძე 2016: ჯანელიძე ო., 1924 წლის აჯანყების გაკვეთილები, 1924 წლის აგვის-

- ტოს ეროვნული აჯანყების 90-ე წლისთავი, თბ., 2016.
114. ჯორბენაძე 1984: ჯორბენაძე ს., ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა, თბ., 1984.
115. <http://biblioteka.litklubi.ge/print.php?id=3926>
116. <http://german-georgian.archive.ge/ka/blog/22>
117. Авалов 1901: Авалов З., Присоединение Грузии к России. СПб., 1901.
118. Берге 1866-1900: Акты, собранные Кавказской Археографической комиссией, под редакцией А. П. Берге, т. I-XII, СПб, 1866-1900 гг.
119. Берге 1880: Берге А., Присоединение Грузии к России, 1799-1831 г., „Русская Старина“, т. XXVIII, 1880 г.
120. Броссе 1861: Броссе М., Переписка на иностранных языках Грузинских царей с Российскими государями от 1659 г. по 1770 г., СПб, 1861.
121. Бутков 1869: Бутков П., Материалы для новой истории Кавказа, с 1722 по 1803 год, т. II, часть I, II, СПб, 1869.
122. Джanelidze 2011: Джanelidze О., Завоевание или добровольное присоединение? Некоторые вопросы грузино-русских взаимоотношений в современной историографии, Тб., 2011.
123. Дубровин 1871-1888: Дубровин Н. Ф., История войны и владычества русских на Кавказе, т. I- 6, СПб, 1871-1888.
124. Дубровин 1897: Дубровин Н. Ф., Георгий XII, последний царь Грузии и присоединение ее к России, СПб, 1897.
125. Иваненко 1901: Иваненко А., Гражданское управление закавказьем от присоединения Грузии до наместничества великого князя Михаила Николаевича, Тифлис, 1901.
126. Потто: Потто В., Кавказская война, том I, СПб., 1899.
127. Кавказское слово 1919: Газ. „Кавказское слово“, 1919 г. 12 августа.
128. Потто 1899: Кавказская война в отдельных очерках, эпизодах, легендах и биографиях, СПб, 1899.
129. Цагарели 1891: Цагарели А., Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия, относящиеся к Грузии, т. I, СПб, 1891.
130. Цагарели 1898: Цагарели А., Грамоты и другие исторические документы XVIII столетия, относящиеся к Грузии, т. II, СПб, 1898.
131. Хелтулишвили М., Вступление Грузии в состав Российской империи, Кутаиси, 1901.

სარჩევი

რედაქტორისგან.....	5
ივანე ჯავახიშვილის საჯარო ლექციები თბილისსა და ქუთაისში.....	9
ივანე ჯავახიშვილის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოღვაწეობის ისტორიიდან 1918-1921 წლებში.....	26
ივანე ჯავახიშვილი რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის შესახებ XVIII საუკუნის ბოლოსა და XIX საუკუნის დამდეგს.....	54
ივანე ჯავახიშვილი და ქართული ემიგრაცია.....	64
Otar Janelidze.....	90
IN THE FOOTSTEPS OF IVANE JAVAKHISHVILI (SUMMARY).....	90
გამოყენებული ლიტერატურა.....	93

ქორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაერთა ეროვნული ცენტრი

0193 თბილისი, მერაბ ალექსიძის ქ. 1/3. ტელ.: 995 (32) 247 42 42

www.manuscript.ge info@manuscript.ac.ge

1/3 M. Alexidze str., Tbilisi 0193, Georgia. Tel.: +995 (32) 247 42 42

KORNELI KEKELIDZE GEORGIAN NATIONAL CENTRE OF MANUSCRIPTS